

EUROPA XXI

CENTRUM STUDIÓW EUROPEJSKICH

④

Powiązania handlowe Polski z Europą

**Z debaty o przyszłym kształcie
zjednoczonej Europy**



POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
im. STANISŁAWA LESZCZYCKIEGO

WARSZAWA 2000

EUROPA XXI

CENTRUM STUDIÓW
EUROPEJSKICH

Instytut Geografii
i Przestrzennego Zagospodarowania
im. Stanisława Leszczyckiego
Polska Akademia Nauk

Redaguje zespół:
Jacek Głowacki,
Maciej Jakubowski,
Ewa Korcelli-Olejniczak,
Mariusz Kowalski
pod kierunkiem
Prof. dr. hab.
Marcina Rościszewskiego

Opracowanie redakcyjne
i techniczne
Barbara Jaworska

Wydawca: IGiPZ PAN

Adres redakcji:
00-818 Warszawa
ul. Twarda 51/55
tel. (48-22) 69 78 841
fax (48-22) 620 62 21

www.igipz.pan.pl/cbe
e-mail: ces@twarda.pan.pl

ISSN- 1429-7132

EUROPA XXI jest wydawnictwem Centrum Studiów Europejskich (CSE), które zostało powołane do życia przy Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN im. *Stanisława Leszczyckiego* w styczniu 1997 roku.

Celem działalności Centrum jest prowadzenie oraz promowanie badań naukowych dotyczących różnych aspektów procesów integracyjnych, jakie obejmują kontynent europejski, w tym Europę Środkowo-Wschodnią oraz zagadnień sąsiedztwa i rozwoju wzajemnych powiązań Polski z najbliższymi sąsiadami.

Działalność Centrum koncentruje się w szczególności na przestrzennych przemianach wynikających z uczestnictwa Polski w europejskich procesach integracyjnych i rozwoju współpracy z sąsiadami oraz harmonizacji polskiej przestrzeni z przestrzenią Unii Europejskiej.

Celem wydawnictwa **EUROPA XXI** jest upowszechnianie prac wykonywanych, zamawianych i promowanych przez CSE.

* * *

EUROPA XXI is a publication of the Centre for European Studies (CES) which was established at the *Stanisław Leszczycki* Institute of Geography and Spatial Organization P. Ac. Sc. on January 1, 1997.

The main task of the Centre is conducting and promoting research studies which pertain to various aspects of European integration processes, in particular those involving the countries of East-Central Europe, as well as questions concerning the development of mutual contacts between Poland and its neighbours.

The activity of the Centre will in the first place focus on spatial changes resulting from Poland's participation in European integration processes, the development of co-operation with the neighbouring countries and the integration of Poland's space with the space of the European Union.

The primary aim of the bulletin **EUROPA XXI** is to disseminate scientific papers generated by the CES.

<http://rcin.org.pl>

EUROPA XXI

CENTRUM STUDIÓW EUROPEJSKICH

Nr 4

2000

SPIS TREŚCI

- **Powiązania gospodarcze Polski z Europą.
Analiza struktury handlu zagranicznego na
poziomie województw**
Economic links between Poland and Europe. 5
An analysis of the foreign trade structure at voivodship
level – summary
Tomasz Komornicki 73
- **Przyszłość Europy w nowym wymiarze.
Na marginesie zbioru przemówień Romana
Herzoga:
„Wizja Europy. Odpowiedzi na wyzwania
globalne”**
The future of Europe in a new dimension. 75
Against the background of: „The vision of Europe.
Answers to global challenges” by Roman Herzog –
summary
Ewa Korcelli-Olejniczak 86
- **Europa na progu nowej ery.
Myśl o zjednoczonej Europie Jana Pawła II**
Europe on the threshold of the new era. 89
The thoughts of John Paul II about the united Europe –
summary
Maciej Jakubowski 96

EUROPA XXI

WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY

2001

504

Od Redakcji

Czwarty zeszyt biuletynu „Europa XXI” składa się z dwóch części.

Studium Tomasza Komornickiego ukazuje obraz powiązań handlu zagranicznego Polski i poszczególnych województw z Europą, zwłaszcza z krajami Unii Europejskiej. Powiązania, poprzez handel zagraniczny, polskiej gospodarki z Europą wyraźnie wzrastały w analizowanym okresie, ale cechowały się dużym zróżnicowaniem przestrzennym, w którym autor odkrywa szereg prawidłowości, ważnych zarówno z punktu widzenia poznawczego, jak praktycznego.

Drugą część biuletynu tworzą dwa artykuły stanowiące przyczynek do toczącej się debaty na temat kształtu i zasięgu jednoczącej się Europy; artykuły te są efektem pracy seminaryjnej i dyskusji podejmowanej przez Centrum Studiów Europejskich w IGiPZ PAN: Ewa Korcelli-Olejniczak omawia poglądy Romana Herzoga byłego prezydenta Niemiec a Maciej Jakubowski zarysowuje europejską myśl Papieża Jana Pawła II.

Ponieważ debata na temat rozszerzenia i reformy wewnętrznej Unii Europejskiej weszła wyraźnie w nową fazę, jest rzeczą celową zarówno śledzenie konkretnych procesów i przemian dokonujących się w przestrzeni europejskiej oraz na obszarze Polski i w jej najbliższym otoczeniu, jak i bardziej teoretyczna refleksja na temat przyszłości Europy, na temat kształtu struktur europejskich i zasięgu procesów integracyjnych. Oba tym celom biuletyn Europa XXI chce służyć.

Powiązania gospodarcze Polski z Europą.

Analiza struktury handlu zagranicznego na poziomie województw

Tomasz Komornicki

1. Wstęp

W warunkach postępującej globalizacji oraz toczących się negocjacji członkowskich z Unią Europejską jednym z kluczowych problemów regionalnych wydaje się stopień związków ekonomicznych jakie łączą poszczególne regiony Polski z zagranicą. Do najlepszych mierników określających poziom regionalnych międzynarodowych powiązań gospodarczych należy analiza wielkości oraz struktury kierunkowej handlu zagranicznego na poziomie wojewódzkim. Podstawą takiej analizy mogą być dane udostępniane przez Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego i pochodzące z wypełnianych na granicy państwa i zbieranych przez służby celne, druków SAD. Wielkość handlu zagranicznego badana na podstawie druków SAD oznacza realne przepływy towarów przez granicę (w przeciwieństwie do statystyk NBP obejmujących także przepływy finansowe, w tym przedpłaty i kredyty) (Wołodkiewicz-Donimirski 1998). Podobna analiza została z powodzeniem wykorzystana podczas projektu „Oś Wschód-Zachód” realizowanego wspólnie przez Institut für Landeskunde w Lipsku, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w Warszawie i Uniwersytet Lwowski. Dane odnośnie wymiany towarowej pozwoliły wówczas (1995) określić zasięg silnych związków gospodarczych z Niemcami na obszarze Polski Południowej (Rössner, Anisimova, Komornicki, Miros, Röttger 1998).

W poniższym opracowaniu celowo ograniczono do minimum szczegółowe rozważania dotyczące ogólnej sytuacji i struktury polskiego handlu zagranicznego. Założono, że są to zagadnienia szeroko opisane w literaturze tak ekonomicznej, jak i (choć w mniejszym stopniu) geograficznej. Ponadto to właśnie one podlegają najszybszym przemianom i niezwykle trudno jest w ich przypadku uniknąć błyskawicznej dezaktualizacji materiałów, a być może nawet wniosków. Dlatego też zawarte w

opracowaniu dane statystyczne (pochodzące z roku 1997) traktować należy przede wszystkim jako materiał porównawczy w badaniu zróżnicowania regionalnego, nie zaś jako wielkości opisujące aktualny, skądinąd nie napawający optymizmem stan polskich obrotów towarowych z zagranicą. Odniesienie bieżącej analizy do rezultatów badań prowadzonych w 1995 r. pozwoliło stwierdzić, że mimo ogromnej wrażliwości handlu zagranicznego na koniunkturę wewnętrzną i zewnętrzną, jego struktura regionalna na terenie Polski charakteryzuje się znaczną inercją. Z makroekonomicznego punktu widzenia, jest to z pewnością czynnik negatywny. W naszym przypadku ułatwia on jednak przeprowadzenie analizy regionalnej obrotów towarowych, zapobiegając szybkiej dezaktualizacji danych.

W opracowaniu najwięcej uwagi poświęcono analizie zróżnicowania regionalnego eksportu jako najlepiej obrazującego interesujące nas zagadnienia. Rozmieszczenie regionalne importerów w mniejszym stopniu odzwierciedla stan faktycznych powiązań gospodarczych, z uwagi na ich silną koncentrację (stanowiące znaczną część polskiego importu towary konsumpcyjne trafiają zwykle do siedziby importera, skąd są redystrybuowane na terenie kraju). Poniżej omówiono strukturę przestrzenną polskiego eksportu w 1997 r. oraz zróżnicowanie regionalne dynamiki wzrostu jego wartości w okresie 1995-1997. Eksport analizowano zarówno w wartościach bezwzględnych (dolary USA), jak i w przeliczeniu na 1 mieszkańca oraz w odniesieniu do szacunków PKB dla województw. Oddzielnie omówiono rozmieszczenie przedsiębiorstw, które znalazły się w kolejnych (w latach 1996-1998) rankingach 100 największych polskich eksporterów. Dalsze części opracowania poświęcono importowi, saldzie obrotów towarowych województw oraz handlowi nieoficjalnemu. Ponadto szczególną uwagę poświęcono strukturze przestrzennej handlu z

Unią Europejską oraz z krajami sąsiadującymi z Polską. Dla wybranych województw przeprowadzono bardziej wnikliwą analizę struktury kierunkowej handlu zagranicznego. W podsumowaniu podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, na ile poszczególne regiony kraju uczestniczą w procesie współpracy gospodarczej z zagranicą, na ile ich rozwój ekonomiczny a zarazem poziom życia mieszkańców powiązane są z gospodarką europejską, a nawet światową. Wnioski takie mają niebagatelne znaczenie w warunkach trwających negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską, a także przy ocenie regionalnego rozkładu negatywnych skutków kryzysu rosyjskiego dla gospodarki polskiej. Ponadto analiza powiązań gospodarczych z krajami sąsiednimi pozwala na wyodrębnienie obszarów mających podstawy gospodarcze do współpracy transgranicznej (np. euroregionalnej).

W badaniu posłużono się starym (obowiązującym do końca 1998 r.) podziałem administracyjnym. Oprócz względów technicznych (brak danych przeliczonych na nowe województwa; możliwość analizy dynamicznej względem roku 1995) przemawiały za tym także przesłanki merytoryczne. Analiza danych w układzie 16 województw byłaby znacznie mniej precyzyjna. Nie pozwalałaby na uchwycenie specyfiki np. obszarów przygranicznych, czy regionów wielkich aglomeracji. Wielkość obrotów handlu przedstawiono w dolarach USA. Pozwoliło to uniknąć przeliczeń inflacyjnych (porównanie lat 1995 i 1997), a ponadto zapewniło porównywalność danych z zagranicą. Sumy całkowite wartości importu i eksportu (na poziomie krajowym) odbiegają nieznacznie od publikowanych w rocznikach statystycznych. Wynika to z faktu, iż w analizie nie uwzględniono obrotów z organizacjami międzynarodowymi.

Analiza na podstawie druków SAD oznacza agregację wg lokalizacji eksporterów i importerów, a nie producentów i konsumentów. Tym samym otrzymane rezultaty nie są obrazem rozkładu przestrzennego produkcji na eksport i konsumpcji artykułów importowanych. Są one odzwierciedleniem rozmieszczenia podmiotów gospodarczych prowadzących obrót towarowy z zagranicą. W opinii autora taka właśnie (skądinąd narzucona istniejącym materiałem źródłowym) prezentacja nie jest wadą, lecz przeciwnie, atutem opracowania. Autentyczne więzi gospodarcze z zagranicą tworzą bowiem przede wszystkim eksporterzy i importerzy. To do nich, a nie do producentów, należą kluczowe w warunkach gospodarki wolnorynkowej, zadania

znalezienia rynków zbytu, promocji i wreszcie korzystnej sprzedaży polskich produktów zagranicą.

2. Eksport

W 1997 r. wartość polskiego eksportu wynosiła 25,7 mld dolarów USA. Uważa się, że wartość ta została relatywnie (względem lat poprzednich) zaniżona z uwagi na występującą w tym roku silną aprecjację dolara w stosunku do większości walut europejskich, w tym przede wszystkim marki niemieckiej (Wołodkiewicz-Donimirski 1998). W eksporcie dominowały wyroby przemysłu elektromaszynowego (27,7%; przede wszystkim samochody osobowe i ich części, kable i przewody elektryczne, telewizory, statki), metalurgicznego (miedź rafinowana, stopy miedzi, drut miedziany, wyroby ze stali i konstrukcje stalowe), chemicznego (m.in. leki), lekkiego (zestawy ubraniowe damskie i męskie, koszule i bluzki damskie), spożywczego (wędliny, owoce) i drzewno-papierniczego (meble). Na znaczeniu stracił wywóz paliw (węgiel, koks). W 1997 r. wpływy ze sprzedaży mebli dwukrotnie przewyższyły wpływy ze sprzedaży węgla. Jak co roku, najwięcej wywożonych towarów trafiało do Niemiec (w 1997 – 33%, według najnowszych danych w roku 1998 – 36,3%; ryc. 1). Od początku lat 90. Polska nie ma zdecydowanie wyróżniającego się drugiego partnera-odbiorcy eksportu. Początkowo rolę tę pełniła Holandia, w latach 1996 i 1997 jej miejsce zajęła Rosja. Dalsze pozycje zajmują Włochy (w 1998 r., na skutek załamania eksportu do Rosji, już na drugim miejscu), Francja, Ukraina i Wielka Brytania. Łącznie na kraje Unii Europejskiej w 1997 r. przypadało 64,3% polskiego eksportu, na kraje byłego Związku Radzieckiego około 17% (w tym na Rosję 8,4% i na Ukrainę 4,7%). Generalnie jednak, po zasadniczej zmianie struktury geograficznej polskiego eksportu, jaka miała miejsce na początku lat 90., lata 1995-1997 odznaczały się stabilizacją w tym zakresie. Systematycznie wzrastał jedynie udział krajów byłego ZSRR w eksporcie, przede wszystkim kosztem krajów trzeciego świata. W roku 1997 tendencja ta była szczególnie wyraźna, gdyż już odczuwalne były skutki kryzysu azjatyckiego (spadek wywozu do, zaliczanych do państw rozwijających się, krajów Azji Południowo-Wschodniej), a jeszcze nie wystąpił kryzys rosyjski. Według danych z roku 1998, 48% wartości polskiego eksportu pochodziło z firm z udziałem kapitału zagranicznego.

Dominującą rolę w eksporcie spełniają województwa warszawskie i katowickie, na które łącznie przypada około 1/3 wartości wywożonych towarów (patrz tabela 1, ryc. 2 i 17). Jest przy tym charakterystyczne, że udział, mającego gospodarkę polifunkcyjną i w dużym stopniu sprywatyzowaną, województwa warszawskiego stale wzrasta, zaś skupiającego tradycyjne gałęzie przemysłu, katowickiego systematycznie maleje. Trzecim największym eksporterem jest poznańskie (5,4% w 1997), a czwartym bielskie (4,7%). Poza wymienionymi województwami relatywnie większe znaczenie w eksporcie ma Polska Zachodnia, w tym pogranicze niemieckie oraz pas Legnica – Poznań – Bydgoszcz – Gdańsk. Ponad 2,5% udział w eksporcie miały w 1997: bydgoskie, gdańskie, legnickie, łódzkie i szczecińskie. Bezwzględna wartość eksportu maleje wyraźnie w województwach centralnych i wschodnich (poza aglomeracjami), na wyższym poziomie utrzymując się jedynie w pasie południowym, od krakowskiego przez tarnowskie i rzeszowskie, po przemyskie. Spośród województw zachodnich najmniej eksportuje się z leszczyńskiego i koszalińskiego.

W latach 1995 – 1997 wartość polskiego eksportu wzrosła o 2,8 mld dolarów USA. Wzrost ten odbył się głównie dzięki (tabela 1, ryc. 2 i 5):

- wybranym aglomeracjom miejsko-przemysłowym, w tym przede wszystkim warszawskiej (wzrost o 822 mln USD), poznańskiej (461 mln) i bydgoskiej (238 mln);
- województwom skupiającym znaczne inwestycje zagraniczne – bielskiemu (205 mln) i elbląskiemu (193 mln);
- terenom wschodnim, w tym w pierwszej kolejności województwom lubelskiemu – 170 mln, rzeszowskiemu – 164 mln, olsztyńskiemu – 155 mln i białostockiemu – 133 mln.

Swój udział w polskim eksporcie zdecydowanie zwiększyły województwa: warszawskie, poznańskie, bielskie, bydgoskie, elbląskie, lubelskie, olsztyńskie, pilskie, tarnowskie, rzeszowskie, białostockie i przemyskie; wyraźnie zmniejszyły: katowickie, legnickie, gdańskie, łódzkie i szczecińskie. Większą dynamikę zmian obserwujemy w Polsce wschodniej (np. w województwie przemyskim wzrost o 123%, w łomżyńskim o 108%, zamojskim o 93%, chełmskim o 87%, białostockim o 79% i w rzeszowskim o 74%), zdecydowanie mniejszą w Polsce centralnej. W 9 województwach w badanym okresie nastąpił spadek eksportu; najgłębszy w szczecińskim (64 dla 1995=100), piotr-

kowskim, gdańskim i legnickim; nieco mniejszy w łódzkim, radomskim, zielonogórskim i opolskim.

Lepszym, z punktu widzenia metodologicznego, wskaźnikiem jest eksport przeliczony na 1 mieszkańca (tabela 1, ryc. 3). W 1997 r. wynosił on w Polsce 665 dolarów USA. Dla porównania w Holandii 9,6 tys. USD, w Niemczech 6,2 tys. USD, w Hiszpanii 2,6 tys. USD, a w Rumunii 374 USD i na Ukrainie 281 USD. W 1995 najwyższą pozycję w tym zakresie miało, eksportujące rudy miedzi, województwo legnickie, a kolejne lokaty zajmowało warszawskie, bielskie i szczecińskie. W 1997 przewodziło już warszawskie (2 tys. USD, wielkość porównywalna z Portugalią – 2,2 tys. i Czechami – 2,1 tys.), przed legnickim (1,8 tys.), bielskim (1,3 tys.), elbląskim (1,2 tys.), poznańskim (1,0 tys.) i gorzowskim (1,0 tys.). Wysokim poziomem wskaźnika odznaczała się cała szeroko rozumiana Polska Północno-Zachodnia, poza koszalińskim. Najniższe wartości wskaźnika zanotowano na Mazowszu, środkowej części tzw. „Ściany Wschodniej” i Podkarpaciu, w tym przede wszystkim w województwach: ciechanowskim (161, dla porównania Chiny 123, Turcja 334), kieleckim, łomżyńskim, siedleckim i skierniewickim.

Często stosowanym wskaźnikiem jest relacja wartości eksportu do Produktu Krajowego Brutto. W sposób syntetyczny pokazuje on poziom proeksportowego ukierunkowania gospodarki (tabela 1, ryc. 4). W tym zakresie wartość średnia dla Polski (19,1%, lub wg rocznika statystycznego GUS – 24,4%) nie odbiega aż tak drastycznie od standardu większych krajów rozwiniętych (np. Niemcy 24,2%, Austria – 40,8%, ale Holandia 53,7%), jednocześnie jednak pozostaje niższa także w porównaniu z niektórymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej (np. Czechy – 53,4%, Węgry – 39,1% a nawet Ukraina – 45,6% – prawdopodobnie efekt załamania rynku wewnętrznego). Obliczając wskaźnik dla poszczególnych województw posłużono się najnowszym dostępnym szacunkiem PKB wg województw dla roku 1996. Jako zdecydowanie najbardziej proeksportowa ukazała się gospodarka województw eksploatujących wywożone surowce oraz skupiających inwestycje zagraniczne, w tym przede wszystkim: legnickiego (41,5%), bielskiego (39,3%), elbląskiego (37,5%), gorzowskiego (33,9%) i pilskiego (33,3%). Poziom 25% przekroczyły ponadto warszawskie, olsztyńskie oraz śląskie. Z województw położonych w Polsce wschodniej relatywnie wysokim wskaźnikiem odznaczało się przemyskie (19,6%), lubelskie i rzeszowskie.

Zdecydowanie najmniejsze znaczenie gospodarcze eksportu odnotować należy w województwach otaczających pierścieniem Warszawę (w tym przede wszystkim – wskaźnik poniżej 7% – w ciechanowskim i płockim), a ponadto w województwie kieleckim, suwalskim, we wsch. Sudetach (wałbrzyskie) i na Podkarpaciu.

Eksport wyrobów przemysłu elektromaszynowego (tabela 2, ryc. 6) koncentruje się w województwach skupiających przemysł motoryzacyjny, maszynowy, stoczniowy i elektroniczny, w tym przede wszystkim w warszawskim (17,8%; m.in. Thompson Polkolor Sp. z o.o. w Piasecznie, Daewoo Manufacturing Sp. z o.o., centrale handlowe) i bielskim (12,4%; Fiat Auto Poland S.A.), a ponadto w poznańskim (m.in. Volkswagen Poznań Sp. z o.o.), katowickim, gdańskim (m.in. Stocznia Gdynia, Stocznia Remontowa Gdańsk) i elbląskim (m.in. ABB Zamech Ltd.). Aż 77,2% eksportowanych paliw i energii pochodzi z katowickiego (węgiel kamienny; Węglokoks S.A., Kopex S.A., spółki węglowe), dalszych 11,6% z warszawskiego i 2% z lubelskiego (węgiel z kopalni Bogdanka na Ukrainę). Wyroby metalurgiczne (ryc. 7) wywożone są prawie wyłącznie z katowickiego (Stalexport, huty żelaza i cynku), legnickiego (miedź i wyroby z miedzi) i warszawskiego (wyroby stalowe huty Luccini, siedziba central handlowych – Impexmetal S.A. i innych). W przemyśle chemicznym (ryc. 8) największym eksporterem jest województwo stołeczne (28,9%; Ciech S.A., Unilever Polska), ważnymi regiony koncentracji przemysłu chemicznego, jak tarnowskie (9,2%; m.in. Zakłady Azotowe Tarnów S.A.; Firma Oponiarska Dębica S.A.), szczecińskie (m.in. Police S.A.), lubelskie (m.in. Zakłady Azotowe Puławy S.A.) i katowickie. Produkty przemysłu mineralnego eksportowane są z warszawskiego oraz z Polski południowej, w tym przede wszystkim z województw eksploatujących surowce skalne (wałbrzyskie) oraz skupiających przemysł cementowy (opolskie, kieleckie).

Wyroby przemysłu drzewno-papierniczego (ryc. 9) oprócz województwa warszawskiego (Paged S.A.) wywożone są z szeroko rozumianej Polski Północno-Zachodniej (zielonogórskie, gorzowskie, szczecińskie, poznańskie, pilskie, bydgoskie, olsztyńskie, elbląskie), w mniejszym stopniu także z południowej. Eksport wyrobów przemysłu lekkiego jest silnie zdekoncentrowany i odbywa się z całej Polski zachodniej i centralnej (ryc. 10). Jego znaczenie maleje wyraźnie na wschód od linii Wisły. Pomimo regionalnego kryzysu ekonomicznego i

wzrastającej konkurencji zewnętrznej i wewnętrznej, największym eksporterem w tej branży pozostało dawne województwo łódzkie (12,0%). Ponadto istotną rolę odgrywają warszawskie (Polcotex S.A.), poznańskie i bydgoskie. W przypadku wyrobów przemysłu spożywczego (ryc. 11) oraz produktów rolnictwa występuje niezwykle silna koncentracja wywozu z województwa stołecznego (odpowiednio 37 i 39%). Wiąże się to z większą niż w innych branżach rolą pośredników i niewielkim udziałem producentów-eksporterów. Poza warszawskim eksport artykułów spożywczych i płodów rolnych skupia się w poznańskim oraz Polsce Południowo-Wschodniej i Wschodniej, a także na Pomorzu. Rolę ważnych ośrodków eksportowych pełnią Białystok, Lublin i Rzeszów. Taki rozkład przestrzenny wywozu wiąże się z faktem, iż głównym rynkiem zbytu dla niektórych polskich wyrobów spożywczych są państwa byłego Związku Radzieckiego (np. w 1997 r. trafiało tam 95% wywożonych z Polski serów twardych, 80% cukru, 80% mięsa i 76% wyrobów cukierniczych) (Wołodkiewicz-Donimirski 1998).

Cennych informacji dostarcza nam również analiza rozkładu przestrzennego największych eksporterów. Ranking 100 największych eksporterów jest opracowywany rokrocznie przez Krajową Izbę Gospodarczą i Agencję Informacyjno-Wydawniczą BOSS. Powstaje on również na podstawie danych z Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego, weryfikowanych na drodze indywidualnych kontaktów z przedsiębiorstwami (Stefaniak 1999). W 1997 na 100 największych spośród nich przypadało aż 39,2% polskiego eksportu. Co więcej dynamika przyrostu w tej grupie była zauważalnie wyższa niż rozpatrywana ogółem (wzrost względem roku 1996 o 18,5%, przy zaledwie średnio 5,4% dla wszystkich kilkudziesięciu tysięcy eksporterów). Jest charakterystyczne, że aż 84% spośród owych 100 firm było przedsiębiorstwami prywatnymi lub spółkami kapitałowymi (Kowalik 1998).

Na czele listy znajdował się w 1997 Kombinat Górniczo Hutniczy Polska Miedź (820,6 mln USD; 3,2% całości polskiego eksportu). Kolejne miejsca zajmowały katowicki Węglokoks (3,1%) i bielski Fiat Auto Poland (2,9%). W 1998 nastąpiła wymiana pozycji między Fiatem (awans na czoło listy) i KGHM (spadek na trzecie miejsce). W 1997 firmy z listy 100 największych eksporterów znajdowały się w 31 województwach (patrz tabela 3). Aż 26 zlokalizowanych było w stołecznym warszawskim (głównie dawne centrale i przedsiębior-

stwa handlowe z wszystkich branż), 14 w katowickim (eksporterzy węgla i stali), 6 w bydgoskim (głównie branża drzewno-papiernicza), po 4 w gorzowskim i lubelskim, po 3 w elbląskim, gdańskim i krakowskim, łódzkim, opolskim i poznańskim.

Rozkład przestrzenny przedsiębiorstw – eksporterów z pierwszej „setki” przedstawiono na rycinie 12. Obok ogromnego skupienia największych eksporterów w warszawskim i katowickim (łącznie 40%) widoczne są dwie strefy ich koncentracji, obejmujące:

- pas od gorzowskiego przez poznańskie, pilskie do bydgoskiego, elbląskiego i olsztyńskiego, z odgałęzieniem przez Kujawy w kierunku stolicy;
- Polskę Południową (województwa otaczające województwo katowickie) i Południowo-Wschodnią (od krakowskiego po lubelskie).

Jednocześnie w gronie największych eksporterów nie znalazły się prawie żadne firmy z Dolnego Śląska (poza KGHM z Lubina), południowej Wielkopolski, Kielecczyny, Północnego Mazowsza i Podlasia. Mniejsza niż można by się było spodziewać jest też koncentracja wielkich eksporterów w dużych aglomeracjach polifunkcyjnych (poza stołeczną i katowicką). W 1997 na liście nie ma ani jednej firmy z wrocławskiego, tylko po trzy reprezentują łódzkie, krakowskie i poznańskie.

Porównanie liczby firm z pierwszej „setki” znajdujących się w danym województwie z udziałem tego województwa w całości eksportu pozwala na pośrednie określenie rejonów, wewnątrz których eksport koncentruje się w największych przedsiębiorstwach. Sytuacja taka wystąpi jeżeli liczba firm z listy przekroczy wyraźnie odsetek wartości eksportu danego województwa. W 1997 r. mieliśmy z nią do czynienia w warszawskim (26 firm, przy 19% udziale w eksporcie), bydgoskim i lubelskim. Dodatkowo do grupy tej zaliczyć trzeba województwa, w których większość eksportu przypada na jedną tylko firmę. Są to przede wszystkim legnickie (KGHM) i bielskie (FIAT). Zależność odwrotna (silna wewnętrzna dekoncentracja eksportu) jest trudniejsza do uchwycenia na podstawie wymienionych wskaźników. Można jednak domniemywać, że występuje ona głównie w województwach Polski południowo-wschodniej, a w jakiejś mierze także w wspomnianych wcześniej pozostałych województwach aglomeracyjnych.

Według najnowszych danych dotyczących 1998 r. udział 100 największych eksporterów w całej wartości wywożonych towarów utrzymał się na nie zmienionym poziomie i wynosił 39,1%

(wcześniej do roku 1997 systematycznie wzrastał). Fakt ten oceniany jest jako dowód, że obserwowany w latach 1998-1999 spadek dynamiki wzrostu eksportu objął proporcjonalnie firmy z wszystkich grup wielkościowych (Stefaniak 1999). Jednocześnie w analizowanej „setce” ponownie zwiększył się udział firm prywatnych i spółek kapitałowych (do ponad 90%) oraz przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego (do blisko 40%). Odsetek wielkich eksporterów z udziałem obcego kapitału nadal jest jednak o 8 punktów procentowych niższy niż odsetek całości eksportu pochodzącego z takich firm. Systematyczne zmiany w składzie rankingu (do 20% w kolejnych latach), a także przesunięcia w jego obrębie, mają w pierwszej kolejności charakter strukturalny. Występuje tu tendencja pozytywna wyrażająca się w zmniejszeniu liczby eksporterów „surowcowych” i wzroście liczby firm wywożących towary o wyższym stopniu przetworzenia, w tym głównie w branży elektromaszynowej (przede wszystkim motoryzacyjnej – w 1998 r. należało do niej aż 12 spośród „setki” największych). Zmiany w układzie regionalnym są mniej zauważalne. W latach 1996-1998 dalszemu zmniejszeniu uległa liczba największych eksporterów zlokalizowanych w dużych aglomeracjach poza warszawską i katowicką. Jednocześnie wzrosła liczba firm wymienionych w rankingach i zarejestrowanych w województwie katowickim. Porównując te zmiany z tendencjami w zakresie dynamiki całości eksportu możemy zaryzykować stwierdzenie, że do wewnętrznej dekoncentracji eksportu doszło po 1995 r. m.in. w poznańskim (w latach 1995-1997 wzrost eksportu o 50%; tylko w latach 1996-1997 zmniejszenie liczby firm wymienionych w rankingu z 5 do 3), wrocławskim i krakowskim, a także choć w mniejszym stopniu warszawskim. Tendencja przeciwna ujawniła się w katowickim.

3. Import

W 1997 r. do Polski zaimportowano towary o łącznej wartości 42,2 mld dolarów USA. Wśród nich największe znaczenie miały wyroby przemysłu elektromaszynowego (41,5%; głównie samochody osobowe i ich części, maszyny do automatycznego przetwarzania danych, silniki, armatura przemysłowa, sprzęt telekomunikacyjny, samoloty), chemicznego (18%; leki, wyroby z tworzyw sztucznych) i paliwowo-energetycznego (9,0%, przede wszystkim ropa naftowa i gaz ziemny). Głównym dostawcą na rynek polski są Niemcy (24,1%; patrz ryc. 13).

Drugą pozycję od 1994 r. zajmują Włochy (w 1997 – 9,9%), a trzecią Rosja (6,3%). W sumie z krajów Unii Europejskiej pochodziło w 1997 r. 63,9% polskiego importu, a z krajów powstałych po rozpadzie ZSRR – 8,7%. W 1998 r. 53,4% polskiego importu przypadało na firmy z udziałem kapitału zagranicznego (o ponad 5 punktów procentowych więcej niż w przypadku eksportu).

Rozkład przestrzenny odbiorców importu na terenie Polski odznacza się większą niż to miało miejsce w przypadku eksportu, koncentracją (tabela 4, ryc. 14 i 18). Ośrodkami tej koncentracji są w pierwszej kolejności dawne województwa – warszawskie i poznańskie (otrzymujące łącznie 44% wartości importu), inne województwa „aglomeracyjne”: katowickie, gdańskie, łódzkie, krakowskie i wrocławskie; a ponadto województwo bielskie (m.in. import podzespołów do produkcji i montażu samochodów FIAT) oraz płockie (import surowca do kombinatu petrochemicznego). Relatywnie dużą część importu przyjmują województwa zachodnie, wyraźnie mniejszą wschodnie, w tym przede wszystkim (inaczej niż to było w przypadku eksportu) przygraniczne. Dominująca pozycja Warszawy (a w jakiejś mierze także Poznania) w imporcie wiąże się z lokalizacją w dawnym województwie stołecznym siedzib i magazynów dużych importerów. W praktyce znaczna część importowanych do stolicy artykułów konsumpcyjnych, trafia następnie na rynek w innych częściach kraju. Jeżeli jednak przyjmiemy, że interesują nas związki gospodarcze poszczególnych regionów (dawnych województw) z zagranicą, to należy przyjąć, że pomimo pozornego „zafałszowania” uzyskany rozkład przestrzenny importu zachowuje swoją wartość naukową. Nie jest bowiem istotny (nie świadczy o zagranicznych powiązaniach gospodarczych) fakt, że w danym województwie skonsumowano np. importowane banany. Ważne jest natomiast gdzie podjęto działalność gospodarczą związaną z importem bananów oraz gdzie zainwestowano pieniądze w ich redystrybucję (zbudowano magazyn, dojrzwalnię itd.). Tym samym warszawskie i poznańskie nie konsumują wprawdzie połowy polskiego importu, w tych jednak województwach skoncentrowane są siedziby i centra redystrybucji importerów sprowadzających prawie 50% przywożonych do Polski towarów.

W latach 1995-1997 wspomniana koncentracja w aglomeracjach uległa pogłębieniu (ryc. 14). Największy wzrost wartości towarów importowanych dokonał się w warszawskim (z 31 do 36%

całego importu). Spośród 13 mld dolarów USA wzrostu ogółem, aż 6,3 mld przypadło na warszawskie, dalsze 1,2 mld na poznańskie i 600 mln na bielskie. Katowickie pomimo wzrostu rzędu 500 mln dolarów USA, zmniejszyło swój udział w imporcie z 7,1 do 6,0% i straciło, na rzecz poznańskiego, pozycję drugiego „importera”. Procentowo najbardziej zwiększył się import do ciechanowskiego (158%), lubelskiego, zamojskiego, koszalińskiego, jeleniogórskiego i chełmskiego. Także i w tym przypadku w niektórych spośród województw wschodnich możemy więc zaobserwować ponadprzeciętną dynamikę. Import nie zmniejszył się w żadnym z dawnych województw. Wzrost był jednak niewielki (poniżej 20%) w piotrkowskim, szczecińskim, siedleckim, włocławskim i opolskim.

W przeliczeniu na jednego mieszkańca zdecydowanie największy import w 1997 zanotowano również w warszawskim (tabela 4, ryc. 15). Osiągając poziom 6,3 tys. dolarów USA nie odbiegał on tam od poziomu zachodnioeuropejskiego (np. w Finlandii 6 tys., Niemczech 5,5 tys., Grecji 2,5 tys.). Z uwagi na przywóz ropy naftowej wysoki wskaźnik wystąpił także w województwie płockim (3,7 tys.). Dużą wartością importu na mieszkańca charakteryzowały się ponadto poznańskie (2,3 tys.), bielskie (1,8 tys.), gdańskie, łódzkie, elbląskie i wrocławskie. Poza wymienionymi województwami wartość wskaźnika maleje stosunkowo równomiernie z zachodu na wschód. Zdecydowanie najniższy jego poziom obserwujemy w województwach ściany wschodniej, w tym przede wszystkim w białsko-podlaskim (132 dolary USA; dla porównania w Chinach 113, na Ukrainie 220), zamojskim, chełmskim, siedleckim, przemyskim, ostrołęckim, łomżyńskim i suwalskim.

Import wyrobów przemysłu elektromaszynowego koncentruje się w dużych aglomeracjach (tabela 5), w tym przede wszystkim w dawnym województwie warszawskim (43%), a ponadto w poznańskim, katowickim, bielskim, krakowskim, gdańskim i wrocławskim. Znaczenie importu w tej branży zmniejsza się zauważalnie z zachodu na wschód. Blisko połowa (45%) importowanych paliw trafia do województwa płockiego, dalszych 13% do gdańskiego (w obu przypadkach ropa do zakładów petrochemicznych), a 28% zapisanych jest na koncie warszawskiego (przede wszystkim dostarczany gazociągami gaz ziemny, ponadto benzyny). Importowane produkty przemysłu metalurgicznego to przede wszystkim surowce dla polskiego hutnictwa żelaza. Dlatego ogromna ich część trafia do

województw katowickiego (25%), warszawskiego i krakowskiego. Import w branży chemicznej skupia się w Warszawie (przywóz chemicznych artykułów konsumpcyjnych), innych dużych aglomeracjach oraz w Polsce zachodniej i południowej (m.in. surowce dla polskiego przemysłu chemicznego – fosfority, sole potasowe). Wyroby przemysłu drzewno-papierniczego trafiają głównie do Warszawy, dużych aglomeracji i do województw położonych wzdłuż granicy niemieckiej. Rozkład przestrzenny importerów w przemyśle lekkim nawiązuje do rozkładu eksporterów. Wiąże się to m.in. z powszechnym wykorzystywaniem importowanego surowca w tej branży. Najwięcej wyrobów przemysłu lekkiego trafia do dawnego warszawskiego, łódzkiego i poznańskiego. W kategorii wyrobów przemysłu spożywczego i płodów rolnych zdecydowanie największe znaczenie mają dysponujące dużym rynkiem konsumenckim wielkie aglomeracje, a ponadto województwa nadmorskie oraz mające rozwinięty przemysł spożywczy (w tym przerób półproduktów importowanych), jak np. kaliskie i rzeszowskie.

4. Saldo obrotów towarowych

Polska ma ogromne ujemne saldo handlu zagranicznego (w 1997 r. – -16,6 mld dolarów USA, w 1998 r. – już -18,9 mld), zajmując w tym niechlubnym rankingu czwarte miejsce w świecie (za Stanami Zjednoczonymi, Wielką Brytanią i Turcją) (Wołodkiewicz-Donimirski 1998). Ujemne saldo występuje w większości branż, z wyjątkiem metalurgii (w 1997 – +691 mln USD), przemysłu drzewno-papierniczego (+1,2 mld USD) i spożywczego (+288 mln). Ujemny bilans handlowy występuje z wszystkimi państwami Unii Europejskiej, krajami CEFTA, Rosją, Stanami Zjednoczonymi, Kanadą i krajami dalekiego wschodu (szczególnie z Japonią, Koreą Południową i Chinami); dodatni tylko z większością pozostałych państw powstałych z rozpadu ZSRR (poza Rosją – import ropy i gazu oraz Uzbekistanem – import bawełny i Turkmenistanem) oraz z niektórymi krajami trzeciego świata.

Zdecydowanie największe ujemne saldo posiada woj. warszawskie (10,5 mld na ogólne 16 mld deficytu; tabela 6, ryc. 16); wyraźnie ujemne – poznańskie (1,7 mld), płockie (1,7 mld) i gdańskie (900 mln). W pierwszych dwóch wypadkach jest to wynikiem, omówionej wyżej, koncentracji firm importowych w Warszawie i Poznaniu, w trzecim i w czwartym rezultatem importu ropy naftowej do

rafinerii w Płocku i Gdańsku. Zdecydowanie negatywny bilans handlowy mają też inne województwa aglomeracyjne oraz województwo bielskie. Saldem dodatnim odznaczały się w 1997 r. przede wszystkim: legnickie (700 mln; eksport miedzi i wyrobów z miedzi), katowickie (700 mln; eksport węgla i stali, wyraźne zmniejszenie dodatniego salda względem 1995 r.), gorzowskie, olsztyńskie i co charakterystyczne woj. tzw. „Ściany Wschodniej”. Województwa wschodnie i południowo-wschodnie już w 1995 miały lepszą niż reszta kraju sytuację w zakresie salda obrotów towarowych. W 1997 bilans uległ dalszej poprawie i w samym tylko województwie przemyskim wyniósł +98 mln USD, w rzeszowskim +88 mln, a w białostockim +71 mln. Łącznie w 9 województwach przylegających do granicy wschodniej zanotowano dodatnie saldo handlu zagranicznego na poziomie 492 mln dolarów USA. Nastąpiła tam intensyfikacja eksportu do krajów WNP, przy jednoczesnym zachowaniu niskiego poziomu importu. W stosunku do roku 1995 swoje saldo poprawiły też olsztyńskie i gorzowskie. Zauważalne pogorszenie się sytuacji w tym zakresie wystąpiło w szczecińskim (w 1995 – +265 mln, w 1997 – -203 mln), zielonogórskim, jeleniogórskim, a także (mimo zachowania dodatniego bilansu) w lubelskim.

Ogólny układ województw z uwagi na saldo ich obrotów towarowych tworzy dość skomplikowany obraz przestrzenny. Nie występują tu obserwowane w przypadku importu i eksportu zależności (pogarszanie się sytuacji ku wschodowi, nawiązanie do dawnych granic zaborów). Wyraźnie zaznacza się jedynie negatywna pozycja aglomeracji polifunkcyjnych i pozytywna zagłębi surowcowych. Ponadto zwarty obszar województw o dodatnim saldzie handlowym skupia się w Polsce południowo-wschodniej i wschodniej (od tarnowskiego i krośnieńskiego po suwalskie) oraz w pasie skośnym od gorzowskiego po olsztyńskie (z wyłączeniem toruńskiego).

5. Handel nieoficjalny

Orientacyjnych informacji o handlu nieoficjalnym (bazarowym) dostarczają nam szacunki tzw. obrotów niesklasyfikowanych NBP oraz przeprowadzane rokrocznie badania ankietowe GUS. Dane NBP są bardziej wiarygodne w odniesieniu do całości kwoty jaka drogą handlu przygranicznego napływa do Polski. Nie dają one jednak możliwości stwierdzenia z jakich krajów pochodzili goście ro-

biący zakupy w Polsce. Dlatego na potrzeby niniejszego opracowania bardziej przydatne są badania GUS. Ich wiarygodność wydaje się relatywnie wysoka na granicy zachodniej i południowej, zdecydowanie mniejsza na wschodniej. Z przyczyn oczywistych prezentowane dane nie mają pełnego odniesienia regionalnego. Można jednak przyjąć, że znaczna część zakupów dokonywanych przez Niemców, Czechów i Słowaków ma miejsce w województwach przygranicznych. W przypadku przyjezdnych z państw byłego ZSRR sytuacja jest bardziej skomplikowana, gdyż wielu kupujących jest drobnymi hurtownikami. W efekcie o miejscu zakupu decyduje przede wszystkim cena, a nie dostępność. Miejscem zakupów hurtowych są tradycyjnie (oprócz województw przygranicznych) warszawskie (bazar na Stadionie Dziesięciolecia) oraz łódzkie i piotrkowskie (bazy w Tuszynie i Rzgowie).

W pierwszej połowie lat 90. wydatki obcokrajowców na zakupy w Polsce rosły z roku na rok. W 1996 r. cudzoziemcy zakupili w Polsce towary o łącznej wartości 3,6 mld dolarów USA, co stanowiło około 14,5% wartości oficjalnego eksportu. Z tej kwoty 2,7 mld USD przypadało na obywateli państw sąsiednich (21,1% eksportu do tych państw). W roku 1997 wartość zakupów przestała rosnąć, a w 1998 zaczęła się zmniejszać. Wpłynęły na to: wyrównywanie się cen pomiędzy Polską a Niemcami, Czechami i Słowacją, ograniczenia wjazdowe dla obywateli Białorusi i Rosji, kryzys rosyjski oraz zmiana przepisów celnych na Ukrainie. W efekcie całkowita wartość zakupów zmalała do 2,4 mld dolarów USA w 1998 (już tylko 8,6% wartości eksportu oficjalnego).

Dynamika opisanych przemian była różna na różnych odcinkach granicznych (patrz tabela 7). W 1996 r. najwięcej pieniędzy wydali w Polsce Niemcy (1,3 mld USD), Ukraińcy (445 mln), Białorusini (432 mln) i Czesi (318 mln). W 1997 zauważalnie zmniejszyły się wydatki Rosjan i Białorusinów. Zważywszy, że prawdziwe ograniczenia wjazdowe miały pojawić się dopiero 1 stycznia 1998, spadek ten uznać można za jeden ze zwiastunów kryzysu rosyjskiego. Nieznacznie mniej na zakupy w Polsce przeznaczali również Niemcy i Słowacy. Jednocześnie nadal wzrastały wydatki Ukraińców, Litwinów i Czechów. Rok 1998 przyniósł zmniejszenie obrotów handlu bazarowego na wszystkich granicach, oprócz słowackiej. Najbardziej drastycznie swoje zakupy ograniczyli Rosjanie (blisko o 50%), Litwini i Białorusini.

Silnie zróżnicowany pozostaje także stosunek wielkości eksportu bazarowego do oficjalnego. Bezspornie największe relatywne znaczenie ma handel nieoficjalny z Białorusią (w 1996 – 158% wartości eksportu oficjalnego; nawet w 1998 wciąż jeszcze 87%). Duże znaczenie obserwujemy (mimo tendencji malejącej) w obrotach z Ukrainą i Czechami. Utrzymuje się poziom wzajemnej relacji wywozu oficjalnego i nieoficjalnego na Słowację (25-30%). Mimo dużej wartości bezwzględnej wydatków niemieckich ich rola w porównaniu z eksportem rejestrowanym jest ograniczona (obecnie około 10%). Zdecydowanie najmniejsze relatywne znaczenie ma natomiast (wbrew wielu obiegowym opiniom) nierejestrowany wywóz do Rosji (w najlepszych latach około 3%, obecnie 1% eksportu).

Dodatni bilans obrotów nierejestrowanych (wydatki Polaków zagranicą GUS szacował w 1998 na 1,3 mld dolarów USA) uważny jest za ratunek dla rosnącego deficytu w oficjalnym handlu zagranicznym. Z pewnością jest to prawda w odniesieniu do całości polskich obrotów towarowych. W skali regionalnej sytuacja jest nieco bardziej skomplikowana. Wiele województw przygranicznych ma bowiem i tak dodatnie saldo obrotów z krajem sąsiednim (wszystkie województwa graniczące z Niemcami, Ukrainą i Litwą). Handel przygraniczny poprawia więc tylko i tak już korzystną sytuację w tym zakresie. Potwierdza to tezę, że gospodarki niektórych regionów przygranicznych potrafiły korzystnie wykorzystać rentę swego położenia.

6. Obroty z Unią Europejską

Wielu specjalistów zastanawia się jak Polska przygotowana jest do mającego nastąpić za kilka lat przystąpienia do Unii Europejskiej. Odpowiedzi na to fundamentalne pytanie bywają różne, często też wiążą się one z opcją polityczną prezentowaną przez autorów poszczególnych opracowań. Większość fachowców zgadza się jednak, że ów stopień przygotowania jest bardzo zróżnicowany regionalnie. Aby ocenić poziom gotowości akcesyjnej regionów (z uwagi na dostępność danych, najczęściej województw, w starym bądź nowym układzie administracyjnym) z reguły używa się mierników związanych z rozwojem gospodarczym (takich jak PKB, produkcja przemysłowa, poziom inwestycji, wielkość i stopień towarowości gospodarstw rolnych), zasobnością jednostek samorządowych (dochody budżetowe gmin) i poziomem życia mieszkańców (średnie płace, rozwój infrastruktury

komunalnej). Wydaje się, że niemniej ważne jest określenie aktualnego (przedakcesyjnego) uczestnictwa poszczególnych regionów kraju w gospodarce europejskiej (względnie nawet globalnej). Poziom tego uczestnictwa nie jest bowiem wcale w 100% skorelowany z samym tylko rozwojem gospodarczym, w poważnym stopniu zależąc też od takich czynników jak struktura gałęziowa gospodarki, stan zaawansowania przekształceń własnościowych, poziom wykształcenia ludności, a nawet tradycja i uwarunkowania historyczne. Regiony związane gospodarczo z Unią Europejską są niewątpliwie lepiej przygotowane do integracji, a pełne otwarcie granic na wymianę towarów i usług może tylko zintensyfikować te związki a zarazem przyczynić się do rozwoju gospodarczego. Najwięcej do stracenia w wyniku integracji mogą mieć obszary mające silne związki z krajami nie będącymi członkami Unii (np. z republikami byłego ZSRR). Sytuacja regionów słabo powiązanych z zagranicą jest niejednoznaczna. Z jednej strony otwarcie granic może stać się dla nich czynnikiem mobilizującym do rozwoju, z drugiej jednak, w warunkach konkurencji o potencjalne rynki eksportowe, mogą one przegrać z regionami lepiej przygotowanymi, a więc tymi które współpracowały wcześniej z krajami Unii.

W warunkach trwających aktualnie negocjacji akcesyjnych kluczowym zagadnieniem wydaje się rozkład regionalny eksportu do krajów Unii Europejskiej, w szczególności zaś udział Unii w ogólnym eksporcie poszczególnych województw. Znaczenie Unii w polskich obrotach towarowych jest dominujące. Przypada na nią 64,3% polskiego eksportu (1997) i 63,9% importu. Spośród 16,5 mld dolarów USA (1997) ujemnego salda polskich obrotów towarowych aż 10,5 mld przypada na kraje piętnastki. Jednocześnie jednak rozkład przestrzenny eksportu do Unii nie nawiązuje bezpośrednio do rozkładu eksportu ogółem (patrz tabela 8, ryc. 17). Stopień koncentracji w dwóch największych ośrodkach (Warszawa, GOP) jest zauważalnie mniejszy, zaś w trzecim – Poznaniu – nieco większy, niż średnio dla wszystkich kierunków wywozu. Obroty z Unią maleją wyraźnie w miarę przesuwania się w kierunku wschodnim.

Szczególnie znamienne różnice występują jednak w udziale eksportu do Unii w stosunku do całej jego wartości. Najbardziej „zintegrowane gospodarczo” jest województwo gorzowskie, gdzie na kraje piętnastki przypada 92,6% eksportu, najmniej przemyskie – jedynie 18,3%. Układ przestrzenny

jest w przypadku tego wskaźnika niezwykle przejrzysty (ryc. 17). Jeżeli zastosujemy prosty podział województw na 4 grupy o udziale Unii w eksporcie powyżej 75%, pomiędzy 50 a 75%, pomiędzy 25 i 50% i poniżej 25%, uzyskamy zwarty układ czterech pasów południkowych. Pas odpowiadający grupie pierwszej (dominacja wywozu do Unii) obejmie prawie całą zachodnią połowę kraju aż po linię Słupsk–Konin–Opole–Bielsko-Biała; pas drugi (przewaga wywozu do Unii) Polskę centralną od Gdańska i Suwałk po Nowy Sącz; pas trzeci (przewaga wywozu do krajów trzecich) Polskę wschodnią (od Łomży po Krosno) i wreszcie pas czwarty (dominacja wywozu do państw trzecich) dwa wschodnie województwa przygraniczne: białostockie i przemyskie.

Zróźnicowanie udziału Unii Europejskiej w wartości towarów importowanych jest nieco bardziej skomplikowane (tabela 8, ryc. 18). Udział ten jest bardzo wysoki w województwach o małej ogólnej wartości importu, w tym także w niektórych położonych w Polsce wschodniej i centralnej (np. łomżyńskie 88,9%, ciechanowskie 88,5%, ale także pilskie 90,1% i słupskie (88,4%). Prawie w całym kraju ponad połowa importu pochodzi z krajów piętnastki. Wyjątkami jest płockie (import rosyjskiej ropy; tylko 24,1%) oraz ściśle powiązane z krajami byłego ZSRR białostockie (44,6%) i chełmskie (43,7%). Ponadto relatywnie niższym udziałem (najczęściej rzędu 55-65%) charakteryzują się województwa aglomeracyjne (z wyjątkiem poznańskiego), do których trafia dominująca część importu z krajów pozaeuropejskich (przede wszystkim z Ameryki Północnej i Dalekiego Wschodu). Generalnie można jednak stwierdzić, że o ile producenci i eksporterzy z niektórych regionów Polski nie zdołali w latach 90. znaleźć dla siebie miejsca na rynku zachodnioeuropejskim, to jednocześnie dostawcy z Unii spenetrowali już praktycznie wszystkie regiony naszego kraju jako rynek zbytu dla swoich wyrobów.

Ujemne saldo Polski w obrotach z „Piętnastką” wynosiło w 1997 aż -10,5 mld dolarów USA (w tym, samo tylko województwo warszawskie – -7,0 mld i poznańskie -1,3 mld). Wyraźnie dodatnie saldo obrotów z Unią występuje, podobnie jak w przypadku obrotów ogółem, w katowickim, legnickim, gorzowskim i olsztyńskim; ponadto m.in. także w bydgoskim, pilskim i wałbrzyskim. Większość województw wschodnich ma w tym przypadku saldo ujemne. Ma tam miejsce klasyczna wymiana dwukierunkowa. Większość własnego

eksportu trafia na rynek wschodni, prawie cały import pochodzi z zachodu.

7. Obroty z krajami sąsiednimi

Z geograficznego punktu widzenia istotne jest także uchwycenie rozkładu regionalnego wymiany towarowej z krajami sąsiednimi. Pozwala ono wydzielić obszary o dużym natężeniu dwustronnych związków gospodarczych, wskazać miejsca predestynowane do intensywnej współpracy przygranicznej, a także zidentyfikować regiony w których lokalna wymiana z krajem sąsiednim ma większe znaczenie ekonomiczne od wymiany z Unią Europejską (a więc te dla których integracja stwarza pewne zagrożenie ekonomiczne).

W 1997 łącznie na kraje sąsiednie przypadało 53,4% polskiego eksportu (patrz tabela 9). Udział Niemiec wynosił 33%, Rosji – 8,4% (według najnowszych danych w 1998 na skutek kryzysu spadek do zaledwie 5,7%), Ukrainy – 4,7%, Czech – 3,6%, Litwy – 1,3%, zaś Białorusi i Słowacji po 1,2%. W drugiej połowie lat 90. nieprzerwanie wzrastał tylko eksport na Litwę, do Czech i na Słowację (ryc. 19). Wywóz do Niemiec zmniejszył się w latach 1996 i 1997, by ponownie gwałtownie wzrosnąć w 1998. Eksport do Rosji, na Białoruś i na Ukrainę załamał się w 1998 r. (skutek kryzysu rosyjskiego i nowej ukraińskiej polityki celnej).

Na import z krajów sąsiednich przypadało jedynie 36,6% wartości wszystkich przywożonych do Polski w 1997 r. towarów, w tym na Niemcy 24,1%, na Rosję 6,4%, na Czechy – 3,1%, na Słowację – 1,2%, Ukrainę – 1,0%, Białoruś – 0,5% i Litwę – 0,3%.

Polska ma ujemne saldo obrotów z wszystkimi krajami sąsiednimi łącznie (tabela 10). Bilans jest tu jednak blisko dziesięciokrotnie mniej niekorzystny niż w przypadku salda ogółem i wynosi -1,7 mld dolarów USA. Saldo dodatnie odnotowujemy (1997) w obrotach z Ukrainą (+791 mln USD), Litwą (+226 mln) i Białorusią (+98 mln), ujemne z Niemcami (-1,7 mld USD), Rosją (-530 mln), Czechami (-406 mln) i Słowacją (-205 mln).

Niemcy

Eksport do Niemiec (tabela 9, ryc. 20) prowadzony był praktycznie z całej Polski, w sposób wyraźny koncentrując się jednak w dużych aglomeracjach, województwach przygranicznych oraz innych obszarach należących w przeszłości do Niemiec (Śląsk, Pomorze, Olsztyńskie) (Komornicki

1997 a). Był on też nieznacznie większy z Polski południowo-wschodniej niż z północno-wschodniej. Relatywnie największe znaczenie miał w gospodarce województw przygranicznych (szczególnie zielonogórskiego i gorzowskiego – około 70%). Import z Niemiec trafiał na rynek wszystkich praktycznie województw, przede wszystkim do warszawskiego, poznańskiego i katowickiego. Relatywnie największy udział miał on w województwach przygranicznych i na Pomorzu, stosunkowo mniejszy w województwach aglomeracyjnych o bardziej zróżnicowanej strukturze geograficznej przywozu. Najmniej towarów niemieckich trafiało do województw „Ściany Wschodniej”.

Aż do roku 1995 Polska zachowała dodatnie saldo obrotów towarowych z Niemcami (pomińmy, że ogólny bilans był niekorzystny już od 1991 roku). Nadal negatywny bilans jest tu relatywnie mały w odniesieniu do skali wzajemnej wymiany. Ujemne saldo w obrotach z Niemcami generują (tak jak w przypadku Unii Europejskiej) głównie duże aglomeracje (tabela 10), w tym przede wszystkim woj. warszawskie i poznańskie. Jednocześnie saldo dodatnie mają wszystkie województwa przygraniczne, eksporterzy surowców (katowickie i legnickie) oraz m.in. olsztyńskie i bydgoskie.

Rosja

Wywóz do Rosji był w 1997 r. niezwykle silnie skoncentrowany w woj. warszawskim (tabela 9, ryc. 21). Ponadto dużą rolę odgrywało białostockie, gdańskie, województwa przygraniczne z obwodem kaliningradzkim (olsztyńskie i elbląskie) oraz poznańskie, katowickie, krakowskie i łódzkie. Udział Rosji w całości wartości wywożonych towarów był największy w białostockim (40,3%) i białoskopodlaskim (36,5%), wysoki w ostrołęckim i łomżyńskim. Z uwagi na dominujące znaczenie ropy naftowej i gazu ziemnego import z Rosji był także bardzo silnie skoncentrowany w płockim, gdańskim i warszawskim; ponadto miał on znaczenie w przywozie do katowickiego, białostockiego, elbląskiego (import węgla via Kaliningrad!) oraz na Pomorzu Zachodnim. Za ujemny bilans w handlu z Rosją odpowiedzialne są przede wszystkim płockie i gdańskie. Bilans większości pozostałych województw jest dodatni.

Ukraina

Rozkład przestrzenny województw eksportujących na Ukrainę nawiązywał (podobnie jak 1995 r.) (Komornicki 1998) do układów osi komu-

nikacyjnych: równoleżnikowego ze Lwowa przez Przemyśl po Katowice (a w mniejszym stopniu nawet po Wrocław) i skośnego ze Lwowa i Kijowa odpowiednio przez Zamość lub Chełm po Warszawę (patrz tabela 9, ryc. 22). Z uwagi na dominujący w wywozie udział węgla utrzymywała się silna pozycja katowickiego i lubelskiego jako eksporterów na Ukrainę. W gospodarce lokalnej kierunek ukraiński największą rolę odgrywał w województwach chełmskim: (64% wartości eksportu), przemyskim (54%) i zamojskim; istotną w rzeszowskim i lubelskim. W przypadku Ukrainy jedynie woj. krakowskie odnotowuje negatywny bilans obrotów towarowych (import rud żelaza). Za wynik dodatni w największym stopniu odpowiedzialne są województwa przygraniczne oraz lubelskie i rzeszowskie. Import z Ukrainy kierował się w pierwszej kolejności do województw o rozwiniętym hutnictwie żelaza (ruda): katowickiego, krakowskiego, warszawskiego; a ponadto do wrocławskiego, łódzkiego oraz województw Polski Południowo-Wschodniej (szczególnie do przygranicznego chełmskiego).

Czechy

Większość towarów wywożonych do Czech pochodziła w 1997 r. z województw przylegających do granicy z Czechami, lub sąsiadujących z nimi od północy (w tym głównie z katowickiego i legnickiego), a ponadto z warszawskiego, krakowskiego i poznańskiego (tabela 9 i ryc. 23). Polska północna i wschodnia nie brała praktycznie udziału w wywozie do Czech. Eksport do tego kraju nie miał kluczowego znaczenia w gospodarce żadnego z dawnych 49 województw (jego udział nigdzie nie przekroczył 10%). Import z Czech trafiał prawie do całej Polski, z wyjątkiem „Ścian Wschodniej”, głównie jednak do województw Polski południowej oraz do warszawskiego, poznańskiego i łódzkiego. Ujemne saldo obrotów z Czechami występuje prawie w całym kraju. Oprócz Warszawy, koncentruje się ono w poznańskim (import części do montowanych w zakładach Volkswagena, z przeznaczeniem na rynek polski, samochodów Škoda).

Słowacja

Eksport na Słowację koncentrował się wprawdzie, obok Warszawy i Płocka (przetwory ropy naftowej), w Polsce Południowo-Wschodniej, w większości pochodził jednak z województw „drugiej linii” – katowickiego, krakowskiego, tarnowskiego i rzeszowskiego, a nie z obszarów przy-

granicznych (tabela 9 i ryc. 24). Polska północna, wschodnia i zachodnia nie uczestniczyła w praktyce w obrotach towarowych. Także i w tym przypadku w żadnym z dawnych województw eksport na Słowację nie odgrywał znaczącej roli w lokalnej gospodarce. Import ze Słowacji przejmowały w 1997 r., obok Warszawy, województwa południowe, w tym, w przeciwieństwie do eksportu, także przygraniczne. Ujemne saldo obrotów ze Słowacją odnotowuje większość polskich województw. Obok warszawskiego wyraźnie występuje ono w przygranicznym nowosądeckim.

Litwa

Województwa eksportujące na Litwę koncentrowały się w pasie od obszarów przygranicznych (suwalskie) poprzez Łomżę, Białystok, Warszawę i Łódź po Katowice i Bielsko-Białą (tabela 9, ryc. 25). Udział Litwy w całości eksportu był istotny w suwalskim (blisko 20%) i łomżyńskim. Jak już wspomniano znaczenie importu z Litwy jest znikome. Jego najważniejszymi odbiorcami są bydgoskie, gdańskie, warszawskie i krośnieńskie. Większość województw ma dodatnie saldo obrotów z Litwą. W województwie suwalskim sięga ono 17,1 mln USD. Układ przestrzenny województw powiązanych gospodarczo z Litwą nawiązuje do przebiegu skośnej osi komunikacyjnej, której północno-wschodni odcinek stanowi korytarz transportowy *Via Baltica*, a część południową – drogi Warszawa-Katowice-Cieszyn i Warszawa-Kraków. Zależność ta nie jest jednak tak wyraźna jak w przypadku powiązań z Ukrainą.

Białoruś

Wywóz towarów na Białoruś pozostawał bardzo silnie skupiony w województwach warszawskim i białostockim, a w znacznie mniejszym stopniu także w poznańskim, lubelskim, katowickim i łódzkim (patrz tabela 9 i ryc. 26). Eksport na Białoruś miał liczące się znaczenie w gospodarce białostockiego i łomżyńskiego, w obu przypadkach jego wartość była jednak znacznie mniejsza niż eksportu do Rosji. Także w przypadku importu z Białorusi, największą rolę odgrywają warszawskie i białostockie, istotną łódzkie, gdańskie, kieleckie i nowosądeckie. Prawie wszystkie województwa mają dodatnie saldo obrotów z Białorusią (najbardziej warszawskie, katowickie i poznańskie). Białostockie mimo znacznego eksportu, ma saldo nieznacznie ujemne. W układzie przestrzennym daje się zauważyć strefa podwyższonych związków gospodar-

czych z Białorusią biegnąca skośnie od Białegostoku przez Warszawę i Łódź, po Katowice i Nowy Sącz.

Stopień nasilenia bezpośrednich przygranicznych związków gospodarczych obrazuje udział eksportu z każdego spośród 18 byłych województw przygranicznych do kraju (krajów) bezpośrednio z nim sąsiadującego (tabela 11). Wskaźnik ten jest silnie zróżnicowany. Najwyższy (udział ponad 50%) występuje w trzech województwach położonych przy granicy niemieckiej (gorzowskim, zielonogórskim i jeleniogórskim), na wschodzie zaś w województwie przemyskim i chełmskim. Zdecydowanie najmniejsze znaczenie ma eksport do krajów bezpośrednio sąsiednich w nowosądeckim (na Słowację przypada tylko 2,1%), bielskim (na Czechy i Słowację łącznie zaledwie 3,8%) oraz (poziom wskaźnika poniżej 10%) opolskim, wałbrzyskim, katowickim, bielsko-bialskim i elbląskim. Jeżeli przyjmiemy, że relatywnie wysoki udział eksportu do Rosji z olsztyńskiego nie musi odzwierciedlać wywozu do obwodu kaliningradzkiego, to jako obszary przygraniczne predestynowane gospodarczo do ścisłej współpracy z sąsiadem uznać należy przede wszystkim pogranicze polsko-niemieckie i polsko-ukraińskie, ewentualnie także polsko-litewskie. Gospodarki województw przygranicznych w najmniejszym stopniu zależne są od kraju sąsiedniego wzdłuż granicy czeskiej i słowackiej.

8. Struktura kierunkowa handlu zagranicznego wybranych województw

Szczegółowej analizie struktury kierunkowej handlu zagranicznego poddane zostało 15 celowo wybranych województw. Wyboru dokonano na podstawie opisanej wyżej analizy ogólnej. Są to przede wszystkim województwa o największym udziale w polskich obrotach towarowych, niektóre województwa przygraniczne oraz województwa z dużym udziałem zagranicznego kapitału inwestycyjnego. Starano się, aby obroty tych województw były zróżnicowane zarówno pod względem wielkości, jak i struktury branżowej oraz geograficznej. Rozkład przestrzenny rynków zbytu oraz źródeł importu dla wybranych województw przedstawiono w tabeli 12 oraz na rycinach 27-34. Przeprowadzona dodatkowo analiza sald obrotów województw z poszczególnymi krajami, pozwoliła wyjaśnić, wymiana z którymi partnerami jest dla danego regionu korzystna.

Województwo warszawskie

Eksport z województwa warszawskiego miał w 1997 r. wartość 4,8 mld dolarów USA (18,9% całości krajowego eksportu). Z tej kwoty 26,1% przypada na wyroby przemysłu elektromaszynowego (m.in. samochody osobowe, kineskopy i telewizory, kable), 21,8% na produkty spożywcze (lokalizacja central eksportowych) i 17,6% na wyroby przemysłu chemicznego. Mimo to, struktura branżowa jest zróżnicowana i z aglomeracji stołecznej wywożone są produkty prawie wszystkich gałęzi przemysłu (także nie działających na jej terenie). W porównaniu z sytuacją ogólnopolską, w warszawskim relatywnie mniejsze jest znaczenie eksportu do Niemiec (tylko 19,1%), zaś wyraźnie większe do Rosji (aż 15,2%). Udział innych ważniejszych partnerów utrzymuje się na przeciętnym poziomie (ryc. 27). Największymi indywidualnymi eksporterami województwa są centrale handlowe i korporacje handlowo-produkcyjne (m.in. Ciech S.A., Elektrim S.A., Impexmetal S.A., Animex S.A., Paged S.A., Minex S.A. Agros Trading, Polcotex), zaś spośród przedsiębiorstw czysto produkcyjnych Thompson Polcolor z Piaseczna, Daewoo Manufacturing z Pruszkowa, a także Zakłady Ursus. Ciekawostką jest wysoka (20) pozycja zajmowana w rankingu eksporterów przez Muzeum Narodowe (w 1997 r. wywóz dzieł sztuki o wartości 118,3 mln dolarów USA). Łącznie w województwie warszawskim w 1997 r. znajdowała się siedziba 26 spośród 100 największych polskich firm-eksporterów. Wszystkie centrale handlowe zlokalizowane są w samej Warszawie, eksporterzy-produccenci z reguły w obrębie aglomeracji, ale już poza granicami miasta (w Piasecznie – 2 spółki, w Pruszkowie i Nowym Dworze). W 1998 r. w rankingu eksporterów po raz pierwszy pojawiła się spółka Daewoo-FSO Motor (rozpoczęto eksport modelu Lanos) oraz Huta Luccini.

Województwo warszawskie przejmuje ponad 1/3 polskiego importu (15,4 mld dolarów USA), w tym aż 43% przywożonych wyrobów przemysłu elektromaszynowego, 40% chemicznego i 41% produktów rolnictwa. Struktura importu obejmuje prawie wszystkie gałęzie gospodarki. Blisko połowa wartości przywożonych towarów przypada jednak na wspomniany przemysł elektromaszynowy. Względem sytuacji ogólnopolskiej, struktura geograficzna importu województwa stołecznego odznacza się mniejszym udziałem największych dostawców Niemiec (18,7%), Rosji i Włoch. Jednocześnie większą rolę odgrywają Wiel-

ka Brytania, Francja i Stany Zjednoczone oraz kraje azjatyckie (szczególnie Japonia i Chiny).

Jak już wspomniano ujemne saldo obrotów towarowych województwa jest niewyobrażalnie wysokie (-10,5 mld USD). Obejmuje ono wszystkie branże, z wyjątkiem spożywczej, największe rozmiary przyjmując jednak w przemyśle elektromaszynowym (6,3 mld USD) i chemicznym (2,2 mld). Najbardziej niekorzystnie przedstawia się wymiana z Niemcami (-1,9 mld), Francją, Włochami, Wielką Brytanią, Stanami Zjednoczonymi i krajami Dalekiego Wschodu (z samą Japonią -423 mln USD). Jednocześnie dodatni bilans występuje konsekwentnie w odniesieniu do wszystkich państw byłego ZSSR oraz do Bułgarii i Rumunii.

Województwo białostockie

Na eksport z województwa białostockiego (łącznie 300 mln dolarów USA) składają się przede wszystkim wyroby przemysłu spożywczego (36,1%; głównie na rynek byłego ZSRR), drzewno-papierniczego (meble), elektromaszynowego i lekkiego. Największa część białostockiego eksportu trafiała w 1997 r. do Rosji (40%) i na Białoruś (ryc. 28). Niemcy były dopiero trzecim partnerem (zaledwie 10%). Relatywnie istotną rolę odgrywa też wywóz na Litwę i do Azerbejdżanu (5%!). Niskie są udziały eksportu do innych państw Unii Europejskiej (np. Włochy tylko 2%, Wielka Brytania – 0,7%). W 1996 r. największym indywidualnym eksporterem było w białostockim Przedsiębiorstwo Przemysłu Mięsnego w Białymstoku (26,1 mln USD, 93 pozycja w rankingu eksporterów w 1996). W roku 1997 firma ta opuściła jednak listę 100 największych eksporterów. W 1998 na 90 pozycji rankingu pojawił się, wykupiony przez Philipsa, „Biazet” S.A. (30 mln USD).

W 1997 do województwa białostockiego zaimportowano towary o wartości zaledwie 229 mln dolarów USA. Były to przede wszystkim wyroby przemysłu elektromaszynowego, chemicznego oraz paliwa. Najważniejszym dostawcą była Białoruś (23%). Ponadto struktura geograficzna importu jest zróżnicowana. Kolejne pozycje zajmują w niej Niemcy, Rosja (oba kraje po 13,7%), Włochy, Wielka Brytania, Belgia i Stany Zjednoczone. Saldo obrotów towarowych jest zdecydowanie korzystne z Rosją (+90 mln dolarów USA), Azerbejdżanem (+15 mln), Litwą (+14 mln), Łotwą i Ukrainą; ujemne z Białorusią, Niemcami i innymi państwami Unii Europejskiej. Łącznie województwo zanotowało w 1997 r. 71 mln dolarów USA nadwyżki w

obrotach towarowych, przede wszystkim dzięki branży drzewno-papierniczej, lekkiej i spożywczej.

Województwo bielskie

W 1997 r. z województwa bielskiego wyeksportowano towary o łącznej wartości 1,2 mld dolarów USA, z czego, głównie za sprawą lokalizacji zakładów Fiata, 73,2% stanowiły wyroby przemysłu elektromaszynowego. Ponadto pewne znaczenie miał też wywóz produktów przemysłu lekkiego i metalurgicznego; rola innych branż była marginalna. Także w imporcie zdecydowanie dominują produkty branży elektromaszynowej (68%) uzupełnione wyrobami chemicznymi. Najważniejszym partnerem handlowym województwa bielskiego są Włochy (ryc. 29). Przypada na nie aż 52,9% eksportu (samochody wyprodukowane przez FIAT Auto Poland) i 56,7 % importu (głównie podzespoły do tych samochodów). Ponadto eksport z bielskiego kieruje się przede wszystkim do Niemiec (17,5%), a także do Wielkiej Brytanii, Francji, Holandii i Czech. W imporcie ważną rolę odgrywają: Niemcy (choć jest to zaledwie 11%), Czechy, Japonia i kraje Ameryki Południowej. FIAT Auto Poland był w 1997 trzecim największym eksporterem indywidualnym w kraju (wartość eksportu 754 mln USD). W 1998 awansował na pierwszą pozycję tego rankingu (968 mln). Ważnym eksporterem jest też, produkująca odlewy, firma Texid Poland S.A. z Bielska Białego.

Bilans obrotów z Włochami jest bardzo negatywny (-308 mln dolarów USA), co rzutuje na ujemne saldo całości handlu zagranicznego województwa (-463 mln). Ujemne saldo występuje jednak także w większości pozostałych branż. W ujęciu geograficznym bilans obrotów z Niemcami i większością pozostałych państw Unii Europejskiej (szczególnie Wielką Brytanią i Grecją) jest dodatni z uwagi na wywóz samochodów.

Województwo gdańskie

Spośród 894 mln dolarów USA wartości eksportu województwa gdańskiego równo połowę stanowiły w 1997 r. wyroby przemysłu elektromaszynowego (m.in. produkcja Stoczni Gdynia i Gdańskiej Stoczni Remontowej, pozostających tradycyjnie w czołówce rankingu największych eksporterów); spośród innych branż największe znaczenie miały artykuły spożywcze (14,8%). Gdański eksport trafia przede wszystkim do Niemiec, Rosji i Norwegii, w mniejszym stopniu także do Holandii, Danii, Szwecji i Stanów Zjednoczo-

nych (ryc. 30). Struktura geograficzna zmienia się w poszczególnych latach w zależności od realizacji kontraktów Stoczni Gdynia S.A. W latach 1996-1998 liczba firm z województwa umieszczonych na liście 100 największych eksporterów zmalała z 5 do 3. W 1998 do rankingu powróciła nieobecna w 1997 Stocznia Gdynia (od razu na 6 pozycję z 373 mln USD wartości wywozu!), zaś po raz pierwszy znalazła się na niej Rafineria Gdańska S.A.

Z powodu przywozu surowca do rafinerii gdańskiej, województwo jest jednym z większych importerów krajowych (1,8 mld USD). Obok ropy przywożone są wyroby przemysłu elektromaszynowego, chemicznego (fosforyty dla zakładów w Gdańsku) i produkty rolnictwa (m.in. przejmowanie owoców południowych przywożonych przez porty Trójmiasta). Import pochodzi przede wszystkim z Niemiec (20%) i Rosji (15%), ponadto także z Norwegii, Danii, Szwecji, Wielkiej Brytanii oraz krajów Azji i Ameryki Południowej (banany, kawa). Sytuacja województwa gdańskiego w zakresie salda handlu zagranicznego należy do najgorszych w Polsce (-899 mln dolarów USA). Dzieje się tak za sprawą wspomnianego importu w branży paliwowej, chemicznej oraz w zakresie produktów rolnictwa. Najbardziej niekorzystnie kształtują się obroty z Rosją, Niemcami, Szwecją, Francją oraz krajami Ameryki Południowej. Godny odnotowania dodatni bilans wystąpił w 1997 r. jedynie w wymianie z Grecją, Ukrainą i Finlandią.

Województwo gorzowskie

Wartość wywozu z gorzowskiego wyniosła w 1997 r. 501 mln dolarów USA (dużo w odniesieniu do potencjału gospodarczego województwa). Dominowały wyroby przemysłu drzewnopapierniczego (35,1%; meble, w tym spółka Christianopol w Łowyniu oraz Zakłady Papiernicze Kostrzyn S.A.), elektromaszynowego (m.in. produkujące wyłącznie na eksport zakłady Volkswagena w Gorzowie Wlkp.), lekkiego i chemicznego (m.in. Zakłady Włókien Chemicznych Stilon S.A. w Gorzowie). Niemcy odbierały aż 69% wywożonych towarów (ryc. 31). Z innych odbiorców wymienić należy Wielką Brytanię, Danię i Włochy. W 1997 i 1998 r. na liście 100 największych eksporterów gorzowskie reprezentowały aż 4 firmy.

Struktura importu do województwa obejmuje przede wszystkim wyroby branży elektromaszynowej, chemicznej i przemysłu lekkiego. Blisko połowa dostaw pochodzi z Niemiec, relatywnie dużo z Włoch, Rosji, Danii i Holandii. Korzystny

bilans wymiany towarowej zawdzięcza gorzowskie przede wszystkim wyrobom przemysłu drzewnopapierniczego (+120 mln USD), elektromaszynowego, lekkiego i spożywczego, zaś w ujęciu geograficznym głównie Niemcom (+163 mln), a po części także Danii i Wielkiej Brytanii. Jest charakterystyczne, że w przeciwieństwie do większości województw odnotowuje się ujemne saldo wymiany z Rosją.

Województwo katowickie

Jak już wspomniano województwo katowickie jest nadal drugim polskim eksporterem. Jego rola systematycznie maleje wraz ze zmniejszaniem się eksportu węgla kamiennego. Co więcej znaczna część katowickiego eksportu jest generowana sztucznie za pomocą dotacji budżetowych do eksportu węgla (wg niektórych szacunków rzędu 25 dolarów USA do każdej tony). W 1997 wartość eksportu z województwa wyniosła blisko 3,3 mld USD. Struktura branżowa była całkowicie zdominowana przez paliwa i energię (węgiel; 39,7% wartości), wyroby przemysłu metalurgicznego (wyroby ze stali, koncentrat cynku; 32,3%) i elektromaszynowego. Największymi firmami – eksporterami były Węgłokoks i Huta Katowice (odpowiednio 2 i 5 pozycja w rankingu największych polskich eksporterów roku 1997). Ponadto wysokie pozycje w rankingu zajmują m.in. Polski Koks S.A., Stalexport S.A., Centrozap, Huta Cedlera w Sosnowcu, Kopex S.A., Zakłady Odzieżowe Bytom S.A., Jastrzębska oraz Gliwicka Spółka Węglowa, a także Huta Cynku w Miasteczku Śląskim. Niektóre inne huty i spółki węglowe nie znalazły się w rankingu, gdyż całość ich eksportu odbywa się poprzez pośredników (takich jak Polski Koks lub Stalexport). Liczba katowickich firm na liście eksporterów stale wzrasta i wyniosła w 1998 r. – 15. Najważniejszymi odbiorcami towarów z katowickiego były w 1997 r. Niemcy (26%); innymi istotnymi: Czechy, Dania, Finlandia, Ukraina, Włochy, Słowacja, Holandia oraz kraje dalekiego Wschodu (ryc. 32).

W imporcie do katowickiego (łącznie 2,5 mld USD) najważniejszą pozycję stanowią wyroby przemysłu elektromaszynowego (34,1%), metalurgicznego (rudę żelaza; 21%) i chemicznego. Najważniejszymi dostawcami są Niemcy, Włochy i Czechy, istotnymi Rosja, Ukraina i Francja. Eksport węgla, cynku i stali zapewnia województwu dodatnie saldo obrotów towarowych (w 1997 r. – +722 mln USD). Wszystkie pozostałe branże odnotowują jednocześnie niekorzystny bilans wymiany (w tym

przede wszystkim branża elektromaszynowa, chemiczna i spożywcza). W ujęciu geograficznym najbardziej korzystne jest saldo obrotów z Finlandią, Danią (tradycyjni odbiorcy węgla), Niemcami, krajami Południowo-Wschodniej Azji (wywóz elementów stalowych), a także z państwami Afryki i Ameryki Południowej; wyraźnie ujemne z Włochami, Chinami, Francją, Rosją i Japonią.

Województwo krakowskie

Eksport z województwa krakowskiego miał w 1997 wartość 540 mln dolarów USA, a jego struktura była silnie zróżnicowana. Największą rolę odgrywały w niej wyroby przemysłu elektromaszynowego i metalurgicznego (po około 21%; wyroby ze stali z Huty Sendzimira), a ponadto lekkiego i chemicznego. Eksport kieruje się głównie do Niemiec (30,5%), Rosji (11,1%), na Ukrainę i do Włoch; w mniejszym zakresie także do Czech, Francji i Holandii. Największymi indywidualnymi eksporterami, obok Huty Sendzimira (w 1997 r., wywóz za 42 mln USD), są zakłady odzieżowe Vistula S.A. Liczba firm krakowskich figurujących w rankingu największych eksporterów zmniejsza się. W 1998 pozostała już na niej tylko Huta Sendzimira.

Struktura importu wykazuje silne, typowe dla województw aglomeracyjnych, zróżnicowanie. Spośród 1,3 mld USD ogólnej wartości sprowadzanych towarów, blisko 37% przypada na produkty przemysłu elektromaszynowego, 15% chemicznego i 12% metalurgicznego (ruda żelaza). Wśród dostawców największe znaczenie mają Niemcy, Włochy i Stany Zjednoczone, istotne Wielka Brytania, Francja i Ukraina.

Jak każda duża aglomeracja polifunkcyjna województwo miejskie krakowskie zanotowało w 1997 r. znacząco ujemny bilans handlu zagranicznego (-769 mln USD). Objął on wszystkie branże (z wyjątkiem wyrobów przemysłu lekkiego) i co charakterystyczne najbardziej niekorzystny był w przemyśle elektromaszynowym i spożywczym. Ujemne saldo wystąpiło w obrotach z większością analizowanych państw Europy Zachodniej i Azji, a nawet z Ukrainą (import rudy żelaza). Poważniejszymi odstępstwami od reguły była Rosja, Mołdawia i kraje bałtyckie.

Województwo legnickie

Województwo legnickie odznaczało się niespotykaną w skali kraju monokulturą eksportową. Spośród 957 mln dolarów USA za jakie wywieziono z niego towary zagranicę aż 87% przypadało na

wyroby przemysłu metalurgicznego. W praktyce cała ta suma stanowiła wartość miedzi i wyrobów miedzianych wyeksportowanych przez Kombinat Górniczo-Hutniczy Polska Miedź, który był w 1997 największym indywidualnym eksporterem w kraju. W 1998 spadł on jednak na 3 pozycję, zmniejszając wartość prowadzonego eksportu z 820 do 690 mln USD. Z innych gałęzi największą rolę odgrywał wywóz wyrobów przemysłu lekkiego. Najważniejszymi odbiorcami legnickiej miedzi były Niemcy (25%), Wielka Brytania (16,5%), Holandia, Szwecja, Węgry, Czechy i Austria.

Import do województwa jest stosunkowo niewielki (184 mln USD) i obejmuje przede wszystkim produkty branży elektromaszynowej, chemicznej i przemysłu lekkiego, przywożone z Niemiec, Włoch, Chin, Francji i Finlandii. W 1997 legnickie miało dzięki temu najkorzystniejsze w kraju saldo obrotów towarowych (+772 mln USD; w praktyce wyłącznie dzięki branży metalurgicznej). Dodatni bilans wystąpił w wymianie z większością państw, zarówno Unii Europejskiej (poza Włochami i Finlandią), jak i byłego ZSRR.

Województwo łódzkie

Mimo przeobrażeń strukturalnych w łódzkim okręgu przemysłowym oraz deglomeracji przemysłu lekkiego do jakiej doszło w latach 90., właśnie wyroby tej branży stanowiły w 1997 nadal 54,2% eksportu z województwa łódzkiego. Ponadto duże znaczenie miał wywóz produktów przemysłów elektromaszynowego i chemicznego. Eksport kieruje się głównie do Niemiec (40%), a ponadto m.in. do Francji, Danii, Szwecji, Wielkiej Brytanii i na Litwę. Wbrew obiegowym opiniom udział Rosji w eksporcie wynosi jedynie 5,9%, Ukrainy 2,8%, a Białorusi 1,6%. Największymi indywidualnymi eksporterami w województwie są spółka Eas-West Spinning (w 1997 eksport przędzy wełnianej o wartości 62 mln USD), Ciech-Stomil Sp. z o.o. i firma odzieżowa Wólczanka S.A.

Struktura importu pozostaje bardziej zróżnicowana, obejmując obok surowców dla przemysłu włókienniczego produkty branży elektromaszynowej i chemicznej. W strukturze geograficznej importu, obok Niemiec i Włoch, znaczącą rolę odgrywają Francja, Wielka Brytania, Chiny, Uzbekistan i inne kraje Azji. Poza wyrobami przemysłu lekkiego we wszystkich branżach łódzkie odnotowało w 1997 r. ujemny bilans handlowy. W największym stopniu odpowiedzialne za ogólny wynik – - 641 mln USD, były produkty przemysłów elektroma-

szynowego i chemicznego. Województwo miało zdecydowanie dodatnie saldo obrotów z Rosją, Ukrainą i większością innych byłych republik radzieckich; najbardziej ujemne z Włochami, Niemcami, Czechami, Japonią oraz z państwami dostarczającymi surowców (bawełna) i półproduktów (tkaniny) dla przemysłu lekkiego (Chiny, Indie, Uzbekistan i inne kraje azjatyckie).

Województwo olsztyńskie

Relatywnie istotna pozycja województwa olsztyńskiego w polskim eksporcie (523 mln dolarów USA – wielkość porównywalna z wrocławskim i krakowskim), przeczy obiegowym opiniom o złej kondycji ekonomicznej tego regionu kraju (wyrażającej się przede wszystkim w wysokim bezrobociu). Korzystną sytuację w handlu zagranicznym olsztyńskie zawdzięcza przede wszystkim wywozowi produktów przemysłu drzewno-papierniczego (blisko 45%), a w mniejszym zakresie także chemicznego (opony), lekkiego i spożywczego. Niemcy przejmują aż 43% eksportowanych z olsztyńskiego towarów. Dalszych 19% przypada na Rosję. Ponadto relatywnie istotną rolę odgrywa Francja i Dania (ryc. 33). W 1997 r. na liście 100 największych polskich eksporterów znalazły się spółka Mazurskie Meble International z Olsztyna (eksport wartości 111 mln USD, 21 pozycja w rankingu) oraz Stomil-Olsztyn S.A. (70 mln USD).

Import do województwa utrzymuje się na niezbyt wysokim poziomie (373 mln USD). Dominują w nim wyroby przemysłu elektromaszynowego i chemicznego. Pochodzi on głównie z Niemiec (29%), Holandii, Francji, Szwecji i Włoch. Swoją zaskakująco dodatni bilans handlowy (+150 mln USD) zawdzięcza województwo przede wszystkim sytuacji w branży drzewno-papierniczej (europalety, meble; +197 mln), lekkiej i spożywczej. Korzystne saldo notowano w 1997 r. w pierwszej kolejności z Niemcami (+115 mln) i sąsiadującą z olsztyńskim, poprzez obwód kaliningradzki, Rosją.

Województwo poznańskie

Z wartością wywiezionych towarów równą 1,3 mld USD (1997) województwo poznańskie zajmuje wysoką pozycję trzeciego eksportera krajowego. Co więcej jego udział w wywozie stale wzrasta, zaś struktura branżowa eksportowanych towarów jest, mimo dużej dominacji przemysłu elektromaszynowego (45,6%; m.in. samochody osobowe Škoda montowane w fabryce Volkswagena), dość zróżnicowana. Istotny jest wywóz pro-

duktów przemysłu drzewno-papierniczego, lekkiego i spożywczego. Eksport z województwa jest bardzo silnie ukierunkowany geograficznie. Ponad połowa (52%) przeznaczona jest na rynek niemiecki, dalszych 15% trafia do krajów Beneluksu. Na Rosję i Białoruś przypada odpowiednio 6,9% i 1,3%. Tym samym do krajów położonych wzdłuż przebiegającego przez Poznań korytarza transportowego E-30 skierowanych jest około 3/4 poznańskiego eksportu. Największymi indywidualnymi eksporterami województwa są Volkswagen Poznań (7 pozycja w rankingu eksporterów w 1997 r, 10 pozycja zarówno w 1996, jak i 1998 r.), Philips Matshusita Battery Poland S.A. w Gnieźnie (38 pozycja w rankingu z roku 1997) oraz H. Cegielski S.A. (pozycja 44). Względem roku 1996, w 1997 liczba firm poznańskich notowanych w rankingu 100 największych eksporterów zmalała z 5 do 3. Tym samym można domniemywać, że ogólny wzrost wartości eksportu dokonał się głównie dzięki małym i średnim przedsiębiorstwom.

W okresie 1995-1997 poznańskie ugruntowało swoją pozycję czołowego (po warszawskim) importera. W 1997 przejęło ono 3,2 mld USD importu (7,5% wartości całkowitej). Jego struktura branżowa była podobna do struktury województwa stołecznego. Obecne były produkty prawie wszystkich gałęzi przemysłu przy jednoczesnej dominacji branży elektromaszynowej (50%) i chemicznej (17%). Także w imporcie najważniejszą pozycję zajmują Niemcy (43%) i kraje Beneluksu, a ponadto Włochy i Czechy.

W 1997 r. ujemne saldo wymiany handlowej sięgnęło w poznańskim 1,7 mld USD. Odnotowano je we wszystkich branżach (z wyjątkiem drzewno-papierniczej) i z ogromną większością partnerów, w pierwszej kolejności jednak z Niemcami (-628 mln USD), Włochami (-203 mln) i Czechami (-199 mln; podzespoły do montażu Škody). Wyraźny bilans dodatni wystąpił w handlu z Rosją i Ukrainą.

Województwo przemyskie

W latach 1995-1997 województwo przemyskie odznaczało się jedną z największych w kraju dynamiką wzrostu wartości eksportu. Wiązało się to m.in. z wychodzeniem z szarej strefy części polsko-ukraińskiego handlu bazarowego. W 1997 wyeksportowano towary warte 170 mln USD. W strukturze branżowej dominowały artykuły znajdujące kupców na rynku ukraińskim, a więc przede wszystkim wyroby przemysłu spożywczego, lek-

kiego i drzewno-papierniczego (meble). Struktura geograficzna wywozu jest nietypowa (ryc. 34). W 1997 r. aż 55% eksportu przeznaczono na rynek ukraiński, dalszych 15% na rosyjski i tylko 13% na niemiecki. Eksport prowadzony jest głównie przez małe przedsiębiorstwa. Na liście 100 największych eksporterów nie znalazła się w latach 1996-1998 ani jedna firma z przemyskiego.

Import do województwa jest znikomy (zaledwie 73 mln USD w 1997). Składają się na niego wyroby przemysłów elektromaszynowego, chemicznego, lekkiego i spożywczego. Struktura ta może świadczyć o dużym znaczeniu reeksportu na rynek wschodni zaimportowanych uprzednio towarów. Najważniejszymi dostawcami są Niemcy, Włochy, Belgia i Stany Zjednoczone. W 1997 w przemyskim odnotowano dodatnie saldo obrotów towarowych (+97,5 mln USD). Co więcej wystąpiło ono we wszystkich branżach z wyjątkiem elektromaszynowej i metalurgicznej. Najbardziej korzystny był bilans w handlu z Ukrainą (+92 mln USD) i Rosją (+23 mln). Co charakterystyczne, dodatnie było również saldo wymiany z Niemcami (+8 mln), zaś największe ujemne z Włochami i Belgią.

Województwo suwalskie

Z eksportem o wartości 102 mln dolarów USA dawne województwo suwalskie należy do najmniej liczących się w handlu zagranicznym regionów Polski. W strukturze branżowej wywozu z województwa największe znaczenie mają wyroby przemysłów drzewno-papierniczego, elektromaszynowego, chemicznego i lekkiego. Struktura geograficzna eksportu jest zróżnicowana. Obok Niemiec (34% wartości wywozu) i Litwy (20%) największymi odbiorcami są Rosja, Francja, Białoruś i Rumunia. Żadna suwalska firma nie figuruje w rankingach największych eksporterów z lat 1996, 1997 i 1998. W relatywnie niewielkim imporcie do województwa najważniejszą pozycję zajmowały wyroby przemysłów elektromaszynowego i spożywczego. Pochodziły one przede wszystkim z Niemiec, Włoch, Austrii, a także co ciekawe z krajów Afryki i Ameryki Południowej. Saldo obrotów towarowych jest nieznacznie ujemne. Zdecydowanie korzystny bilans odnotowano w 1997 r. w branży drzewno-papierniczej, a w ujęciu geograficznym w obrotach z Litwą.

Województwo wrocławskie

Eksport z województwa wrocławskiego osiągnął w 1997 r. wartość 521 mln dolarów USA.

Struktura branżowa charakteryzowała się typowym dla aglomeracji polifunkcyjnych zróżnicowaniem. Największą rolę odgrywały wyroby przemysłu elektromaszynowego (35,1%), istotną chemicznego, lekkiego i drzewno-papierniczego. Eksport przeznaczony jest głównie na rynek niemiecki (45%). Co charakterystyczne, drugim spośród odbiorców jest Ukraina, a kolejnymi Czechy, Rosja i Szwecja. Eksport prowadzą głównie małe i średnie przedsiębiorstwa. W 1996 jedynymi firmami z województwa, które znalazły się w rankingu 100 największych eksporterów były spółka ABB Dolmel i Zakłady Chemiczne Rokita S.A. w Brzegu Dolnym (odpowiednio dopiero 97 i 98 pozycja!). W 1997 obie opuściły pierwszą „setkę”; w 1998 powrócił na nią ABB Dolmel.

Import do wrocławskiego miał w 1997 r. wartość 1,3 mld USD, a jego struktura nawiązywała do opisanej w województwach warszawskim i poznańskim (różnorodność przy dominacji branży elektromaszynowej i chemicznej). W strukturze geograficznej importu największą rolę odgrywają Niemcy, kraje Azji Południowo-Wschodniej, Włochy, Chiny i Stany Zjednoczone. Podobnie jak w innych aglomeracjach saldo obrotów towarowych jest zdecydowanie ujemne (-773 mln USD; obejmuje prawie wszystkie branże z wyjątkiem drzewno-papierniczej), za co odpowiedzialny jest przede wszystkim niekorzystny bilans wymiany z Niemcami, Francją, Włochami oraz krajami azjatyckimi. Znacząco dodatnie saldo notuje wrocławskie wyłączenie w wymianie z Ukrainą, Rosją i Litwą.

Województwo zielonogórskie

Województwo zielonogórskie odznaczało się w 1997 r. relatywnie dużym eksportem (440 mln USD). Dominował wywóz wyrobów przemysłu drzewno-papierniczego (31,4%), lekkiego i elektromaszynowego. Jedynym przedsiębiorstwem z województwa umieszczonym w 1997 r. na liście 100 największych eksporterów, była produkująca w 99% na rynek zagraniczny, firma Swedwood Ltd. ze Zbąszynka (meble dla sieci IKEA; 32,5 mln USD wartości wywozu). W 1998 dołączyła do niej spółka Kronopol z Żar, szczycąca się najnowocześniejszą w Europie linią produkcyjną do wyrobu płyt drewnopochodnych OSB. Udział Niemiec jako odbiorcy towarów z zielonogórskiego jest dominujący (71%). Prócz tego pewne znaczenie ma wywóz do Holandii i Belgii. Import do województwa wyniósł w 1997 r. 489 mln USD. Złożyły się na niego w pierwszej kolejności wyroby przemysłów elek-

tromaszynowego, chemicznego i lekkiego. Obok Niemiec (54% wartości importu), dostawcami są Włochy, Wielka Brytania, Francja i Rosja. Województwo ma wprawdzie ujemne saldo handlu zagranicznego (-49 mln USD), jednak bilans wymiany towarowej z sąsiednimi Niemcami jest zdecydowanie korzystny (+50 mln). Ogólną sytuację w zakresie salda ratuje wywóz wyrobów przemysłu drzewno-papierniczego i lekkiego, gdyż we wszystkich pozostałych branżach bilans jest negatywny (tabela 12).

9. Podsumowanie

Podsumowując przeprowadzoną analizę, raz jeszcze wspomnieć należy, że przedstawiane wnioski traktować trzeba z pewną ostrożnością, z uwagi na dużą dynamikę opisywanych procesów i ich zależność od koniunktury światowej, wewnętrznej oraz polityki. Jednocześnie jednak porównanie kartogramów dla lat 1995 i 1997, potwierdziło założoną na wstępie relatywną stabilność zróżnicowań regionalnych. Tak więc o ile analizując wartości eksportu w liczbach bezwzględnych pamiętać należy o ich szybkiej dezaktualizacji, to jednak istniejące dysproporcje przestrzenne (szczególnie opisane miernikami odnoszącymi się do liczby ludności i PKB) uznać trzeba jako trwałe. Przeprowadzone badania wykazały, że położenie geograficzne jest niezwykle istotnym czynnikiem kształtującym obraz polskiego handlu zagranicznego, będąc zarazem wymiernym odbiciem tego obrazu. Stwierdzono istnienie ogólnej prawidłowości polegającej na zauważalnej korelacji położenia regionu (województwa) wewnątrz kraju a strukturą geograficzną jego obrotów z zagranicą (np. ponadprzeciętne obroty województw wschodnich z byłym ZSRR, zachodnich z Niemcami i północnych ze Skandynawią). Istnienie tej korelacji wymaga potwierdzenia w drodze przeprowadzenia w przyszłości badań porównawczych z wewnętrzną strukturą handlu zagranicznego innych państw europejskich.

Analiza pozwoliła ponadto na określenie kilku podstawowych prawidłowości szczegółowych rządzących rozkładem geograficznym polskiego handlu zagranicznego na terenie kraju:

- W wymianie towarowej z zagranicą większą rolę odgrywa szeroko rozumiana Polska Zachodnia, niż Wschodnia; jednocześnie dla gospodarek dawnych województw zachodnich handel

zagraniczny ma większe znaczenie niż na wschodzie.

- Występuje koncentracja eksportu w najdynamiczniej rozwijających się wybranych aglomeracjach, przede wszystkim w Warszawie, Katowicach i Poznaniu, z których dwie pierwsze są tradycyjnymi siedzibami central handlowych.

- W drugiej połowie lat 90. miała miejsce dalsza koncentracja wymiany towarowej z zagranicą w niektórych byłych województwach. Jest ona najwyraźniej widoczna w imporcie i obejmuje przede wszystkim województwo warszawskie, poznańskie oraz inne województwa aglomeracyjne.

- Pomimo powolnego zmniejszania się znaczenia handlu surowcami, województwa w których wydobywany jest węgiel (katowickie) i rudy miedzi (legnickie) pozostają na czele tabeli eksporterów.

- Interesującym z punktu widzenia sytuacji makroekonomicznej jest trójkąt Polski północno-Zachodniej, którego bokami są wybrzeże Bałtyku, granica niemiecka oraz linia Zielona Góra – Poznań – Bydgoszcz – Olsztyn. Charakteryzuje się on relatywnie wysokim poziomem współpracy gospodarczej z zagranicą (szczególnie z Niemcami), często połączonym z dodatnim saldem obrotów towarowych. W przypadku niektórych dawnych województw tego obszaru (np. Pomorze, olsztyńskie) pozostaje to w sprzeczności z obiegową opinią o ich złej sytuacji (bezrobocie) i braku perspektyw gospodarczych.

- Lata 1995-1997 odznaczały się wysoką dynamiką wzrostu eksportu w województwach wschodnich, połączonego z dodatnim saldem obrotów towarowych większości tych województw.

- Wydaje się, że obszarami w najmniejszym stopniu uczestniczącymi w eksporcie nie są, jak się powszechnie sądzi, województwa tzw. „ściany wschodniej”, ale pierścień otaczający Warszawę (nowe województwo mazowieckie, z wyłączeniem aglomeracji stołecznej).

- O kryzysie handlu zagranicznego w 1997 r. mówić możemy w województwach szczecińskim, gdańskim, łódzkim i piotrkowskim. Niekorzystna jest również sytuacja katowickiego, gdzie wprawdzie wartość eksportu nieznacznie wzrosła, jest to jednak sytuacja utrzymywana sztucznie, kosztem budżetu państwa, drogą dotacji do wywozu węgla.

- Za ujemne saldo polskiego handlu zagranicznego odpowiadają duże aglomeracje gene-

rujące ogromny import konsumpcyjny oraz województwa przetwarzające ropę naftową.

- Rozkład przestrzenny województw uczestniczących intensywnie w międzynarodowym obrocie towarowym zachował (jeśli pominiemy ogromną dominację aglomeracji warszawskiej) zauważalną zbieżność z układem dawnych zaborów. Najaktywniej w wymianie tej uczestniczą województwa będące w przeszłości częścią Niemiec (znaczenie eksportu jest tam duże nawet przy stosunkowo słabym potencjale ekonomicznym), dość aktywnie część dawnej Galicji, najslabiej ziemie będące niegdyś częścią zaboru rosyjskiego.

- W województwach z mniejszym rynkiem wewnętrznym, pojawienie się inwestorów zagranicznych (czasem jednej lub dwóch firm) owocuje najczęściej dobrą sytuacją w zakresie handlu zagranicznego (np. bielskie, elbląskie, olsztyńskie, pilskie). Pośrednio dowodzi to bardzo korzystnego wpływu inwestycji zewnętrznych na bilans handlu. Ten sam wpływ występuje także w województwach aglomeracyjnych, ale jego obraz statystyczny jest tam ukryty przez masowy import.

- Rozkład przestrzenny źródeł eksportu jest silnie zróżnicowany pomiędzy poszczególnymi branżami. Największa koncentracja występuje w wywozie paliw i energii oraz produktów przemysłu metalurgicznego, najmniejsza w przemyśle lekkim i spożywczym.

- W niektórych województwach występuje swego rodzaju monokultura eksportowa, wyrażająca się w przytłaczającej dominacji jednej gałęzi gospodarki, a czasami nawet jednego eksportera. Obok legnickiego (wyroby przemysłu metalurgicznego – 87%) przykładem mogą być: tarnowskie (chemiczny), ostrołęckie (drzewno-papierniczy), a nawet bielskie (elektromaszynowy).

- W aglomeracjach występuje zdecydowanie większe zróżnicowanie prowadzonego handlu zagranicznego zarówno w zakresie jego struktury branżowej, jak i geograficznej, tak w imporcie, jak i w eksporcie. Pomijając generalną prawidłowość większego udziału Niemiec w obrotach województw Polski zachodniej, wszystkie aglomeracje charakteryzują się mniejszym udziałem największego partnera w porównaniu do bardziej monokulturowych województw je otaczających. Większa dywersyfikacja eksportowanych towarów oraz partnerów handlowych gwarantuje tym samym województwom aglomeracyjnym większe bezpieczeństwo ekonomiczne na wypadek zmian koniunktury i kryzysów regionalnych. Jednocześnie większość

pozostałych regionów kraju jest potencjalnie zagrożona takimi zjawiskami (czego potwierdzeniem są skutki kryzysu rosyjskiego 1998 r.)

- Rozkład przestrzenny przedsiębiorstw będących największymi eksporterami (lista „stu”) odbiega od rozkładu eksportu ogółem. Silna koncentracja takich firm występuje w warszawskim i katowickim (w dużej mierze z uwagi na siedziby spółek czysto handlowych). Na pozostałym obszarze kraju duzi eksporterzy mają kluczowe znaczenie w wywozie z szeroko rozumianych województw Polski północno-zachodniej i południowo-wschodniej.

- Jeżeli udział krajów Unii Europejskiej w eksporcie przyjąć jako prosty miernik związków gospodarczych województw z krajami piętnastki, to związki te są wyraźnie najsilniejsze w Polsce zachodniej i w dość uporządkowany sposób maleją stopniowo ku wschodowi (z lekkim tylko „zaburzeniem” w rejonie aglomeracji miejsko-przemysłowych). W Polsce wschodniej przeważa eksport do krajów trzecich, w tym przede wszystkim do Rosji i na Ukrainę.

- W przypadku większości krajów sąsiednich występuje koncentracja eksportu do tego państwa w przylegającym do niego polskim regionie przygranicznym. Zależność ta jest najbardziej widoczna w przypadku Niemiec, Ukrainy i Litwy, najslabiej w odniesieniu do Słowacji i Białorusi. W przypadku Niemiec wpływ na rozkład przestrzenny województw-eksporterów ma wyraźnie czynnik historyczny, zaś w przypadku Ukrainy i Litwy – układ głównych korytarzy komunikacyjnych.

- Eksport do kraju sąsiedniego odgrywa kluczową rolę w gospodarce województw położonych przy granicy niemieckiej i ukraińskiej, w mniejszym stopniu litewskiej, rosyjskiej i białoruskiej; w znikomym przy czeskiej i słowackiej. Jednocześnie województwa sąsiadujące z Niemcami, Ukrainą i Litwą mają też dodatni bilans handlowy z bezpośrednimi sąsiadami.

Odnosząc przedstawione wnioski do sytuacji jaka powstanie z chwilą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, wydaje się prawdopodobne, że najbardziej zyskają na niej regiony, gdzie proeksportowemu charakterowi gospodarki towarzyszy wysoki udział krajów piętnastki w eksporcie oraz dodatnie saldo wymiany towarowej z tymi krajami. Można tu wymienić takie dotychczasowe województwa jak gorzowskie (eksport na poziomie 33,9% PKB, udział Unii w eksporcie – 92,6%, saldo

obrotów z Unią +170 mln USD), olsztyńskie (odpowiednio 25,1%, 68,8% i +97 mln USD), bydgoskie (24%, 77,8% i +102 mln USD) i piłskie. Jednocześnie jednak wygranymi będą także duże aglomeracje, gdzie ujemne saldo handlu zagranicznego w największym stopniu wyrównywane będzie inwestycjami zagranicznymi oraz inne województwa, gdzie już dziś doszło do znacznych inwestycji (elbląskie, bielskie), i w których obecne ujemne saldo obrotów z Unią uwarunkowane jest importem podzespołów do prowadzonej w Polsce (i przynajmniej częściowo na polski rynek) produkcji (np. samochody firmy FIAT). Pozycja katowickiego i legnickiego (mimo korzystnych wartości w zakresie wszystkich trzech wymienionych wskaźników) zależeć będzie od przebiegu przekształceń struktury gałęziowej i własnościowej przemysłu ciężkiego.

Zagrożenia wynikające z kryzysu rosyjskiego, zmian przepisów celnych w niektórych krajach Europy Wschodniej (w tym na Ukrainie) oraz w niedalekiej przyszłości najprawdopodobniej z dalszego uszczelnienia polskiej granicy wschodniej (jako granicy Unii Europejskiej) dotyczą w pierwszej kolejności tych gospodarek lokalnych, w których udział Unii w eksporcie jest niewielki, zaś udział krajów sąsiednich (względnie wszystkich krajów byłego ZSRR) wysoki. Jednocześnie są one tym większe im bardziej proeksportowy charakter ma gospodarka danego województwa. Jeżeli bowiem poziom eksportu jest i tak niski, łatwiejsze może być jego „przekierowanie”. Wychodząc z takich założeń jako najbardziej zależne od rozwoju sytuacji na wschodzie i jednocześnie od przyszłego statusu prawnego granicy wschodniej wydaje się białostockie (eksport stanowi 15,3% PKB, udział Unii w eksporcie wynosi tylko 20,2%, zaś łączny udział Białorusi, Ukrainy i Rosji w wywozie aż 57,5%), przemyskie (analogiczne wskaźniki odpowiednio: 19,6%, 18,3% i 69,6%) i chełmskie (15,4%, 27,4% i 69,1%).

Literatura:

- Bączyk A., Zarzycki M., 1998, *Liderzy eksportu w roku 1997*, BOSS-Export-Import nr 22 (121), 6.6., Warszawa.**
- Ejsmont Z., Grabowiecki J., Wnorowski H., 1999, *Uwarunkowania rozwoju eksportu regionu w okresie dostosowawczym do integracji z Unią Europejską i współpracy z rynkami wschodnimi (na przykładzie regionu północno-wschodniego)*, (w:) *Wschodnia strefa aktywności gospodarczej*, (red. R., Horodeński, M. Rościszewski), Wyd. WSE, Białystok.**
- Komornicki T., 1997 a, *Udział województw w polsko-niemieckiej wymianie handlowej*, Kwartalnik Geograficzny, pismo edukacyjne, 2-3, Wyd. M. Rożak, Gdańsk.**
- Komornicki T., 1997 b, *Handel zagraniczny a układ międzynarodowych korytarzy transportowych na obszarze Euroregionu Bug*, (w:) *Zagadnienia Gospodarcze, Euroregion Bug*, t. 13, (red. M. Bałtowski, A. Miszczuk), Norbertinum, Lublin.**
- Komornicki T., 1997 c, *Dwustronny handel zagraniczny a przebieg głównych polsko-ukraińskich korytarzy transportowych*, (w:) *Strategiczne znaczenie polskiej granicy wschodniej i polskiego pogranicza wschodniego*, (red. M. Jakubowski), Geopolitical Studies, 3.**
- Komornicki T., 1998, *Polsko-białoruski handel zagraniczny a układ międzynarodowych korytarzy transportowych*, (w:) *Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG* (red. J. Kitowski, T. Lijewski), t. IV; Wydział Ekonomiczny, Filia UMCS, Rzeszów.**
- Kowalik A., 1998, *Decydują firmy duże i zagraniczne*, Rzeczpospolita, 133, 08.06.**
- Kundera J., Ostrowska E., 1998, *Wymiana towarów i inwestycji między Polską a krajami Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.**
- Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego 1998, 1998, GUS, Warszawa.**
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 1998, 1998, GUS, Warszawa.**
- Rocznik Statystyczny Województw 1998, 1999, GUS, Warszawa.**
- Rössner T., Anisimova G., Komornicki T., Miros K., Röttger A., 1998, *Die Miteuropäische West-ost-Achse Sachsen-Schlesien-Galizien*, (w:) *Daten Fakten, Literatur Zur Geographie Europas*, 5, Institut für Landeskunde, Leipzig.**
- Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w latach 1994-1996, 1997, GUS, Warszawa.**
- Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce w 1997 r., 1998, GUS, Warszawa.**
- Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców w Polsce oraz Polaków zagranicą w 1998 r., 1999, GUS, Warszawa.**
- Stefaniak P., 1999, *Liderzy polskiego eksportu*, BOSS – informacje ekonomiczne, maszynopis.**
- Wołodkiewicz-Donimirski Z., 1998, *Sytuacja w polskim handlu zagranicznym w 1998 r.*, Informacja nr 654; <http://biurose.sejm.gov.pl/teksty/i-654.htm>.**

Tabela 1. Eksport w latach 1995 i 1997 wg województw

Województwa	Wartość eksportu w dolarach USA		Wzrost wartości 1995-1997		Udział w całości eksportu		Eksport 1997 na 1	Eksport 1997 jako %
	1995	1997	ogółem	1995=100	1995	1997	mieszkańca	PKB 1996
warszawskie	4025255802	4847628142	822372340	120	17,6	18,9	2004	28,7
bialskopodlaskie	66976759	95308507	28331748	142	0,3	0,4	308	14,1
białostockie	167587697	300606724	133019027	179	0,7	1,2	428	15,3
bielskie	1000889402	1206711391	205821989	121	4,4	4,7	1306	39,3
bydgoskie	604630117	843399743	238769626	139	2,6	3,3	743	24,0
chełmskie	46494995	87053046	40558051	187	0,2	0,3	349	15,4
ciechanowskie	42442360	70286194	27843834	166	0,2	0,3	161	6,7
częstochowskie	240984725	305770427	64785702	127	1,1	1,2	392	14,9
elbląskie	391250494	584531846	193281352	149	1,7	2,3	1182	37,5
gdańskie	1023637122	894046274	-129590848	87	4,5	3,5	610	16,2
gorzowskie	412893889	501741954	88848065	122	1,8	2,0	977	33,9
jeleniogórskie	230172022	275853588	45681566	120	1,0	1,1	527	18,3
kaliskie	282432840	336553884	54121044	119	1,2	1,3	465	16,5
katowickie	3213463386	3270504676	57041290	102	14,0	12,7	837	19,3
kielecki	195785234	196215970	430736	100	0,9	0,8	173	6,8
konińskie	171055653	195155267	24099614	114	0,7	0,8	406	13,3
koszalińskie	232717629	254451878	21734249	109	1,0	1,0	484	16,8
krakowskie	455672902	539846689	84173787	118	2,0	2,1	434	10,6
krośnieńskie	92006152	154369407	62363255	168	0,4	0,6	303	11,7
legnickie	1085044625	956529753	-128514872	88	4,7	3,7	1821	41,5
leszczyńskie	112508634	158574235	46065601	141	0,5	0,6	398	11,0
lubelskie	389833403	564075791	174242388	145	1,7	2,2	549	17,8
łomżyńskie	29800310	62111626	32311316	208	0,1	0,2	176	8,1
łódzkie	774197178	733317521	-40879657	95	3,4	2,9	663	19,3
nowosądeckie	134142487	168065837	33923350	125	0,6	0,7	226	10,7
olsztyńskie	368287432	523188723	154901291	142	1,6	2,0	674	25,1
opolskie	509753550	504105668	-5647882	99	2,2	2,0	492	16,1
ostrołęckie	87914823	113560399	25645576	129	0,4	0,4	276	11,8
pilskie	322505647	476650313	154144666	148	1,4	1,9	960	33,3
piotrkowskie	202345525	162376548	-39968977	80	0,9	0,6	253	8,7
płockie	178852922	230843753	51990831	129	0,8	0,9	443	6,5
poznańskie	938030300	1399670721	461640421	149	4,1	5,4	1029	21,3
przemyskie	76625073	170709226	94084153	223	0,3	0,7	411	19,6
radomskie	194850478	189561141	-5289337	97	0,9	0,7	248	8,8
rzeszowskie	223367766	388093863	164726097	174	1,0	1,5	516	17,7
siedleckie	116804036	107219436	-9584600	92	0,5	0,4	162	7,4
sieradzkie	111452557	127010035	15557478	114	0,5	0,5	308	12,7
skierniewickie	83221199	109754141	26532942	132	0,4	0,4	259	9,8
śląskie	225298885	278145975	52847090	123	1,0	1,1	649	25,6
suwalskie	81787506	101546713	19759207	124	0,4	0,4	208	8,5
szczecińskie	1021685037	650338658	-371346379	64	4,5	2,5	654	16,9
tarnobrzeskie	216674535	287279085	70604550	133	0,9	1,1	471	18,6
tarnowskie	314761861	429204189	114442328	136	1,4	1,7	614	24,2
toruńskie	226001564	287564074	61562510	127	1,0	1,1	427	13,6
wałbrzyskie	250575833	285265176	34689343	114	1,1	1,1	388	14,7
włocławskie	138242996	152152532	13909536	110	0,6	0,6	350	14,8
wrocławskie	448786537	521192996	72406459	116	2,0	2,0	458	11,6
zamojskie	68424922	132249167	63824245	193	0,3	0,5	270	13,2
zielonogórskie	449836824	440270639	-9566185	98	2,0	1,7	650	21,6
nieustalone	616973345	24880994	-592092351	4	2,7	0,1		
POLSKA	22894936970	25695544535	2800607565	112	100,0	100,0	665	19,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego i publikacji GUS.

Tabela 2. Eksport 1997 wg województw i gałęzi gospodarki narodowej

Województwa	wyroby przemysłu elektromaszynowego		paliwa i energia		wyroby przemysłowe																produkty rolnictwa		produkty gospodarki leśnej		inne produkty		RAZEM	
					metalurgicznego		chemicznego		mineralnego		drzewno-papierniczego		lekkiego		spożywczego		innych											
	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%
warszawskie	1264561885	17,8	196029344	11,6	314905235	11,2	852211677	28,6	150662227	18,9	337149862	10,8	249417113	7,5	1057459041	37,2	55664889	18,4	173795289	39,1	5899334	11,5	189908246	90,3	4847628142	18,9		
białostockie	10546599	0,1	11921	0,0	919009	0,0	1558556	0,1	1050180	0,1	16142706	0,5	19600464	0,6	32455443	1,1	208380	0,1	12510962	2,8	303580	0,6	707	0,0	95308507	0,4		
białostockie	46743224	0,7	206652	0,0	3176477	0,1	24438883	0,8	8658505	1,1	62248759	2,0	37168633	1,1	108464185	3,8	3512903	1,2	5185566	1,2	421382	0,8	381555	0,2	300606724	1,2		
bielskie	882780026	12,4	6072565	0,4	78093669	2,8	28703845	1,0	3408712	0,4	43422518	1,4	107849965	3,3	36966171	1,3	15005681	5,0	3975249	0,9	208268	0,4	224722	0,1	1206711391	4,7		
bydgoskie	204302367	2,9	17193	0,0	12546453	0,4	93770878	3,2	15828082	2,0	259094179	8,3	167982773	5,1	67865516	2,4	10532239	3,5	10250352	2,3	1110674	2,2	99037	0,0	843399743	3,3		
chełmskie	1841823	0,0	33352630	2,0	327695	0,0	5398524	0,2	11688903	1,5	10283855	0,3	10627949	0,3	7079152	0,2	298824	0,1	3507118	0,8	157241	0,3	2489332	1,2	87053046	0,3		
ciechanowskie	27544037	0,4	430250	0,0	47204	0,0	1754584	0,1	3653100	0,5	7055451	0,2	20374137	0,6	5636022	0,2	1452938	0,5	2221367	0,5	117104	0,2	0	0,0	70286194	0,3		
częstochowskie	83882020	1,2	68591	0,0	78858446	2,8	21014339	0,7	20781680	2,6	18409511	0,6	51930276	1,6	17736960	0,6	2932188	1,0	8012758	1,8	268047	0,5	1875611	0,9	305770427	1,2		
elbląskie	318972760	4,5	876669	0,1	6341507	0,2	12100770	0,4	1094218	0,1	169737377	5,4	46992566	1,4	24963017	0,9	1822025	0,6	1465768	0,3	158944	0,3	6225	0,0	584531846	2,3		
gdńskie	448828714	6,3	25775002	1,5	29505058	1,0	49243483	1,7	31259770	3,9	68949641	2,2	63665276	1,9	132494123	4,7	26755211	8,8	12726135	2,9	4435812	8,7	408049	0,2	894046274	3,5		
gorzowskie	121866913	1,7	29761	0,0	3180128	0,1	64807659	2,2	6194781	0,8	176606157	5,6	86729768	2,6	17085483	0,6	18546580	6,1	3580298	0,8	3498245	6,8	162181	0,1	501741954	2,0		
jeleniogórskie	74667962	1,0	761242	0,0	434592	0,0	25526743	0,9	22102349	2,8	42411557	1,4	100319710	3,0	3884575	0,1	2970698	1,0	1755324	0,4	807994	1,6	210842	0,1	275853588	1,1		
kaliskie	112537141	1,6	54	0,0	7456967	0,3	8324290	0,3	1901831	0,2	54048617	1,7	101382917	3,1	46113098	1,6	1344073	0,4	3106844	0,7	183096	0,4	154596	0,1	336553884	1,3		
katowickie	469266546	6,6	130008531	77,2	1054794654	37,4	120790483	4,1	49066839	6,2	48901621	1,6	140449869	4,2	63399261	2,2	17413605	5,7	3648795	0,8	480117	0,9	2284355	1,1	3270504676	12,7		
kieleckie	45911961	0,6	36785	0,0	42335750	1,5	8197701	0,3	27967327	3,5	11550378	0,4	22858333	0,7	26435061	0,9	1102943	0,4	9649334	2,2	31799	0,1	138598	0,1	196215970	0,8		
konińskie	28440663	0,4	2870971	0,2	26224565	0,9	7597323	0,3	3401555	0,4	20906084	0,7	55407136	1,7	26773095	0,9	13695717	4,5	9746565	2,2	91030	0,2	563	0,0	195155267	0,8		
koszalińskie	47431287	0,7	151725	0,0	1140180	0,0	19154212	0,6	8300817	1,0	63906415	2,0	39264315	1,2	68669552	2,4	604595	0,2	4024697	0,9	1796074	3,5	8009	0,0	254451878	1,0		
krakowskie	115544035	1,6	1087632	0,1	113640498	4,0	56968523	1,9	25887629	3,3	23874165	0,8	92625595	2,8	66085156	2,3	31078415	10,3	10290502	2,3	59152	0,1	2705387	1,3	53946689	2,1		
króśńskie	24316833	0,3	4921578	0,3	785746	0,0	22055626	0,7	12676844	1,6	55589767	1,8	14800191	0,4	17076973	0,6	1784281	0,6	112731	0,0	244012	0,5	4825	0,0	154369407	0,6		
legnickie	28046579	0,4	1699965	0,1	831165818	29,5	6113595	0,2	16574978	2,1	9410583	0,3	48555135	1,5	2351917	0,1	11069238	3,7	501626	0,1	1039117	2,0	1202	0,0	956529753	3,7		
leszczyńskie	62741787	0,9	0	0,0	1356777	0,0	3826590	0,1	3089497	0,4	33532359	1,1	22997957	0,7	21890586	0,8	1611672	0,5	6308899	1,4	210053	0,4	1008076	0,5	158574235	0,6		
lubelskie	143647394	2,0	32682296	1,9	4764788	0,2	195552308	6,6	10946400	1,4	29895485	1,0	25341470	0,8	95709363	3,4	4602445	1,5	19611090	4,4	1276502	2,5	46250	0,0	62111626	0,2		
łomżyńskie	8888408	0,1	5796	0,0	45598	0,0	4946368	0,2	200346	0,0	21179654	0,7	6339017	0,2	16431961	0,6	275412	0,1	3793097	0,9	5969	0,0	0	0,0	62111626	0,2		
łódzkie	129200294	1,8	617362	0,0	2989097	0,1	97597896	3,3	4092466	0,5	31885238	1,0	397281638	12,0	50287227	1,8	13158851	4,3	3739388	0,8	64828	0,1	2403236	1,1	733317521	2,9		
nowosądeckie	33617082	0,5	3446913	0,2	2459885	0,1	39909090	1,3	1776208	0,2	27689438	0,9	49471789	1,5	7080590	0,2	741759	0,2	1666244	0,4	122914	0,2	2025	0,0	168065837	0,7		
olsztyńskie	52454800	0,7	2013740	0,1	1068063	0,0	84899922	2,9	2733378	0,3	233848654	7,5	76921429	2,3	62060768	2,2	2710246	0,9	3265623	0,7	1106288	2,2	105812	0,1	523188723	2,0		
opolskie	123347183	1,7	892072	0,1	20426881	0,7	108001328	3,6	53427542	6,7	80819695	2,6	83291577	2,5	30998393	1,1	1563831	0,5	704912	0,2	324390	0,6	307864	0,1	504105668	2,0		
ostrołęckie	12172548	0,2	72273	0,0	2191610	0,1	6412112	0,2	1786717	0,2	63825738	2,0	1117680	0,0	24302932	0,9	264049	0,1	1313932	0,3	91188	0,2	9620	0,0	113560399	0,4		
piłskie	280441888	3,9	1850	0,0	1789406	0,1	5749794	0,2	7741224	1,0	103694217	3,3	43982674	1,3	21796318	0,8	2902862	1,0	3794675	0,9	4598952	9,0	156453	0,1	476650313	1,9		
piotrkowskie	44561656	0,6	11558	0,0	5695391	0,2	10164340	0,3	6119867	0,8	21749641	0,7	65423008	2,0	6227310	0,2	222170	0,1	2019141	0,5	71262	0,1	111204	0,1	162376548	0,6		
płockie	34076678	0,5	30004583	1,8	1767602	0,1	91661371	3,1	376088	0,0	3999173	0,1	52844886	1,6	13383334	0,5	304684	0,1	2294186	0,5	98530	0,2	32638	0,0	230843753	0,9		
poznzańskie	638131090	9,0	629534	0,0	34246017	1,2	71698497	2,4	22729733	2,9	227774053	7,3	208705868	6,3	157960425	5,6	10691143	3,5	24384760	5,5	1450135	2,8	1269466	0,6	1399670721	5,4		
przemyskie	10120021	0,1	99469	0,0	1015671	0,0	24340411	0,8	20435002	2,6	29717367	0,9	37668159	1,1	43052377	1,5	1958268	0,6	1987608	0,4	284807	0,6	30066	0,0	170709226	0,7		
radomskie	36687910	0,5	424591	0,0	791405	0,0	8879795	0,3	4444968	0,6	39155881	1,3	51462890	1,6	34739959	1,2	929633	0,3	11044164	2,5	739874	1,4	260071	0,1	189561141	0,7		
rzeszowskie	159110529	2,2	681621	0,0	4948847	0,2	39270400	1,3	9767883	1,2	60701431	1,9	32355129	1,0	67560489	2,4	1044723	0,3	12135202	2,7	510888	1,0	7671	0,0	287279085	1,1		
siedleckie	40599847	0,6	2189	0,0	1607834	0,1	6226328	0,2	1681410	0,2	7206295	0,2	21649096	0,7	24678644	0,9	1036044	0,3	2338									

Tabela 3. Rozmieszczenie największych eksporterów 1996-1998

Województwa	liczba firm z listy 100 największych eksporterów		
	1996	1997	1998
warszawskie	24	26	25
bialskopodlaskie	0	0	0
białostockie	1	0	1
bielskie	2	2	2
bydgoskie	5	6	4
chełmskie	0	1	0
ciechanowskie	0	0	0
częstochowskie	2	2	2
elbląskie	3	3	3
gdańskie	5	3	3
gorzowskie	3	4	4
jeleniogórskie	1	0	1
kaliskie	0	0	1
katowickie	12	14	15
kieleckie	0	0	1
konińskie	1	0	0
koszalińskie	1	1	2
krakowskie	3	3	1
krośnieńskie	0	1	0
legnickie	1	1	1
leszczyńskie	0	0	0
lubelskie	4	4	3
łomżyńskie	0	0	0
łódzkie	3	3	2
nowosądeckie	1	1	1
olsztyńskie	2	2	3
opolskie	2	3	1
ostrołęckie	1	1	1
pilskie	3	2	2
piotrkowskie	0	0	0
płockie	2	2	1
poznańskie	5	3	3
przemyskie	0	0	0
radomskie	0	0	0
rzyszowskie	1	2	2
siedleckie	0	0	0
sieradzkie	0	0	0
skierniewickie	1	1	1
śląskie	0	0	0
suwalskie	0	0	0
szczecińskie	2	1	2
tarnobrzeskie	2	2	3
tarnowskie	3	2	3
toruńskie	0	1	1
wałbrzyskie	0	0	0
włocławskie	0	1	1
wrocławskie	2	0	1
zamojskie	0	1	1
zielonogórskie	2	1	2
RAZEM	100	100	100

Źródła: J. Solecka, *100 Największych. Ranking eksporterów*;
A. Bączyk, M. Zarzycki, *Liderzy eksportu w roku 1997*;
P. Stefaniak, *Liderzy polskiego eksportu 1998*.

Tabela 4. Import w latach 1995 i 1997 wg województw

Województwa	Wartość importu w dolarach USA		Wzrost wartości		Udział w całości		Import 1997 na 1 mieszkańca
			1995-1997		importu		
	1995	1997	ogółem	1995=100	1995	1997	
warszawskie	9088921262	15403198556	6314277294	169	31,3	36,4	6369
bialskopodlaskie	27275485	40924671	13649186	150	0,1	0,1	132
białostockie	149787183	229433460	79646277	153	0,5	0,5	327
bielskie	1074639942	1669848832	595208890	155	3,7	4,0	1807
bydgoskie	591658278	805672134	214013856	136	2,0	1,9	710
chełmskie	23159462	39775594	16616132	172	0,1	0,1	159
ciechanowskie	86101297	221872813	135771516	258	0,3	0,5	508
częstochowskie	194522942	316988933	122465991	163	0,7	0,8	406
elbląskie	376292434	590882028	214589594	157	1,3	1,4	1195
gdańskie	1477447121	1793074266	315627145	121	5,1	4,2	1224
gorzowskie	307381263	378225890	70844627	123	1,1	0,9	737
jeleniogórskie	171851596	300661461	128809865	175	0,6	0,7	574
kaliskie	269448798	380594221	111145423	141	0,9	0,9	526
katowickie	2050975222	2548243750	497268528	124	7,1	6,0	652
kielecki	212679409	295817431	83138022	139	0,7	0,7	261
konińskie	124482770	169679012	45196242	136	0,4	0,4	353
koszalińskie	205904984	378179902	172274918	184	0,7	0,9	719
krakowskie	862329897	1308876012	446546115	152	3,0	3,1	1053
króśniewskie	107729758	146115714	38385956	136	0,4	0,3	287
legnickie	152617035	184100296	31483261	121	0,5	0,4	350
leszczyńskie	125474615	193194478	67719863	154	0,4	0,5	484
lubelskie	251445838	529923272	278477434	211	0,9	1,3	516
łomżyńskie	39030687	81829650	42798963	210	0,1	0,2	232
łódzkie	1095570206	1375061734	279491528	126	3,8	3,3	1244
nowosądeckie	238217886	331665606	93447720	139	0,8	0,8	446
olsztyńskie	252369914	372745823	120375909	148	0,9	0,9	480
opolskie	471862490	562700137	90837647	119	1,6	1,3	550
ostrołęckie	59500457	89562882	30062425	151	0,2	0,2	218
pilskie	279547324	431134170	151586846	154	1,0	1,0	868
piotrkowskie	231927487	232389300	461813	100	0,8	0,5	361
płockie	1485347246	1927147869	441800623	130	5,1	4,6	3698
poznańskie	1877205494	3152984568	1275779074	168	6,5	7,5	2317
przemyskie	53686636	73199128	19512492	136	0,2	0,2	176
radomskie	210433192	273028841	62595649	130	0,7	0,6	357
rzyszowskie	183854484	299292186	115437702	163	0,6	0,7	398
siedleckie	95576686	110652569	15075883	116	0,3	0,3	167
sieradzkie	99837233	152567151	52729918	153	0,3	0,4	370
skierniewickie	154141279	206186851	52045572	134	0,5	0,5	486
śląskie	188321952	244512423	56190471	130	0,6	0,6	571
suwalskie	95101494	114136836	19035342	120	0,3	0,3	234
szczecińskie	756957562	853812362	96854800	113	2,6	2,0	858
tarnobrzeskie	158908158	201657871	42749713	127	0,5	0,5	331
tarnowskie	201153216	339078059	137924843	169	0,7	0,8	485
toruńskie	362141307	524614280	162472973	145	1,2	1,2	778
wałbrzyskie	237924456	301166838	63242382	127	0,8	0,7	410
włocławskie	115497379	135672503	20175124	117	0,4	0,3	312
wrocławskie	860206251	1294324722	434118471	150	3,0	3,1	1138
zamojskie	32671631	66058906	33387275	202	0,1	0,2	135
zielonogórskie	408811570	489238910	80427340	120	1,4	1,2	722
nieustalone	871728811	101897830	-769830981	12	3,0	0,2	
RAZEM	29049659079	42263602731	13213943652	145	100,0	100,0	1093

Zródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego i publikacji GUS.

Tabela 5. Import 1997 wg województw i gałęzi gospodarki narodowej

WOJEWÓDZTWA	wyroby przemysłu		paliwa i energia		wyroby przemysłów										produkty rolnictwa		inne produkty		RAZEM			
					metallurgicznego		chemicznego		drzewo-papierniczego		lekkiego		spożywczego		innych		rolnictwa		innych		RAZEM	
	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%
Warszawskie	7537419469	42,9	1030413699	27,6	459296975	21,6	3093025632	40,6	331535867	30,3	565111674	29,9	527916318	15,9	909264452	35,6	425518406	40,3	472011280	40,5	2046209	8,2
białostockie	8075357	0,0	6577	0,0	2382664	0,1	3749965	0,0	1728192	0,2	1980281	0,1	12600384	0,4	6248340	0,2	1038581	0,1	2137141	0,2	973040	3,9
białostockie	95563943	0,5	35979027	1,0	6243077	0,3	39139544	0,5	1185853	1,1	6419411	0,3	16977932	0,5	7631564	0,3	1116834	0,1	6226252	0,5	2276844	9,1
białostockie	1128229260	6,4	2726347	0,1	93452899	4,4	213574106	2,8	15739809	1,4	21843830	1,2	96651516	2,9	51130970	2,0	31658504	3,0	14175657	1,2	230830	0,9
bydgoskie	281744169	1,6	2505819	0,1	51074505	2,4	185708963	2,4	10816763	1,0	42327728	2,2	165433719	5,0	31201523	1,2	20921990	2,0	13230044	1,1	488150	2,0
chełmskie	7837751	0,0	18218178	0,5	12506	0,0	744164	0,0	758579	0,1	1392832	0,1	7537966	0,2	1842774	0,1	188536	0,0	995905	0,1	246253	1,0
ciechanowskie	145649418	0,8	64848	0,0	1583157	0,1	24058651	0,3	3943892	0,4	13642082	0,7	17661292	0,5	9239417	0,4	1113512	0,1	4749323	0,4	165282	0,7
częstochowskie	93922665	0,5	4817707	0,1	16485743	0,8	78964662	1,0	12287268	1,1	18281806	1,0	60559246	1,8	11924032	0,5	5072327	0,5	13276083	1,1	130637	0,5
elbląskie	35900953	2,0	74098010	2,0	8975769	0,4	77710434	1,0	2589751	0,2	7257657	0,4	27925748	0,8	11389713	0,4	5213665	0,5	11661452	1,0	4939273	19,8
gdańskie	524632757	3,0	497035126	13,3	79245689	3,7	212210094	2,8	30311977	2,8	62740453	3,3	82775928	2,5	134055453	5,3	28409893	2,7	140152941	12,0	1146466	4,6
gorzowskie	97339972	0,6	8050928	0,2	8429691	0,4	81337470	1,1	10499742	1,0	55722771	2,9	85805048	2,6	10388922	0,4	7862274	0,7	12049652	1,0	173917	2,9
inowrocławskie	106233827	0,6	19707270	0,5	9974714	0,5	35681919	0,5	13512283	1,2	13387866	0,7	73949262	2,2	15748381	0,6	5242379	0,5	6995888	0,6	44514	0,2
kaliszkie	140391791	0,8	725184	0,0	11261417	0,5	57851080	0,8	2831521	0,3	28760009	1,5	73670481	2,2	41822341	1,6	11738222	1,1	10808665	0,9	699432	2,8
katowickie	869934261	5,0	70376803	1,9	535340777	25,2	425776141	5,6	89599702	8,2	110029350	5,8	156465346	4,7	172665406	6,8	51148602	4,8	34572688	3,0	505784	2,0
kieleckie	95032116	0,5	5124310	0,1	30458498	1,4	54286587	0,7	47448563	4,3	25377121	1,3	27036776	0,8	3532563	0,1	2946159	0,3	4377034	0,4	69993	0,3
konarskie	45033374	0,3	1299484	0,0	9600230	0,5	37966751	0,5	13699156	1,3	4189394	0,2	41242789	1,2	5672005	0,2	8015229	0,8	2524798	0,2	305598	1,2
koszalińskie	125537634	0,7	709542	0,0	9994347	0,5	40264897	0,5	30820955	2,8	40092253	2,1	46079910	1,4	68873396	2,7	4123523	0,4	11312314	1,0	369215	1,5
kraakowskie	480613472	2,7	27773764	0,7	161780161	7,6	189840008	2,5	50778850	4,6	97050210	5,1	88960154	2,7	125454085	4,9	27437089	2,6	56422338	4,8	335050	1,3
krośnińskie	43205104	0,2	21467800	0,6	14538881	0,7	34486900	0,5	2792132	0,1	1786651	0,6	13314968	0,4	2601736	0,1	829903	0,1	962697	0,1	125340	0,5
legnickie	77475334	0,4	265334	0,0	9273463	0,4	26795444	0,4	10062883	0,9	33411004	0,2	30225606	0,9	7180784	0,4	31318811	0,9	9232397	0,4	1932672	0,2
leszczyńskie	105380610	0,6	1796353	0,0	5191382	0,2	23833299	0,3	3808848	0,3	7180784	0,4	31318811	0,9	9232397	0,4	1932672	0,2	2975954	0,3	512395	2,1
lubelskie	332320004	1,9	1358382	0,0	15057299	0,7	82484491	1,1	23050309	2,1	18049669	1,0	24085719	0,7	19330475	0,8	9005046	0,9	4514585	0,4	594739	2,4
łomżyńskie	35593118	0,2	489	0,0	720603	0,0	8991037	0,1	376558	0,0	27708147	1,5	5156275	0,2	2529325	0,1	133230	0,0	591004	0,1	30414	0,1
łódzkie	354169351	2,0	14342812	0,4	18578580	0,9	357373081	4,7	20954380	1,9	75559889	4,0	395436369	11,9	56093225	2,2	55748014	5,3	26082023	2,2	302215	1,2
nowosądeckie	113646004	0,6	30126170	0,8	8666833	0,4	34517492	0,5	4617467	0,4	9056119	0,5	34878491	1,0	73366935	2,9	3065771	0,3	17830816	1,5	77655	0,3
opolskie	105945764	0,6	12279118	0,3	6074251	0,3	110353844	1,4	10838145	1,0	35906281	1,9	69309048	2,1	8453203	0,3	3966356	0,4	8919361	0,8	581770	2,3
ostroleckie	202102376	1,2	2047016	0,1	41508694	2,0	144213393	1,9	23289230	2,1	19581548	1,0	72614939	2,2	28916606	1,1	15617067	1,5	10547668	0,9	355849	1,4
ostroleckie	38251826	0,2	333958	0,0	1422844	0,1	17505450	0,2	3523604	0,3	12794028	0,7	7138005	0,2	7895913	0,3	244837	0,0	445242	0,0	6887	0,0
piłskie	250646153	1,4	590103	0,0	32016937	1,5	48620269	0,6	27011305	2,5	15480590	0,8	37475097	1,1	5594329	0,2	3840985	0,4	9461726	0,8	362560	1,5
piotrkowskie	45760149	0,3	2211561	0,1	36800432	1,7	42290209	0,6	19431233	1,8	22753962	1,2	43732347	1,3	9903115	0,4	4003532	0,4	5234970	0,4	85241	0,3
podlaskie	76595684	0,4	1684850804	45,2	5992096	0,3	87501832	1,1	3491979	0,3	4050245	0,2	40002429	1,2	11596906	0,5	9992740	0,9	3043584	0,3	23914	0,1
podlaskie	1581026292	9,0	51533520	1,4	99631327	4,7	538630126	7,1	61745202	5,6	143131311	7,6	248577932	7,5	232523164	9,1	93130997	8,8	100536164	8,6	167233	6,5
podlaskie	27204292	0,2	92416	0,0	3860853	0,2	10557546	0,1	1434895	0,1	7178228	0,4	10416453	0,4	11410604	0,4	161403	0,0	706007	0,1	166081	0,7
podlaskie	82026933	0,5	426455	0,0	3350623	0,2	45835967	0,6	5831182	0,5	18363943	1,0	46391008	1,4	39829925	1,6	4834164	0,5	3499537	0,3	372504	1,5
podlaskie	95424741	0,5	131925	0,0	12450299	0,6	84753159	1,1	9940155	0,9	15324418	0,8	26804783	0,8	17499750	0,7	2365242	0,2	34011546	2,9	150643	0,6
podlaskie	14106265	0,2	4732	0,0	7074705	0,3	25543266	0,3	1685250	0,2	2971669	0,2	21305950	0,6	6190133	0,2	2806958	0,3	1602304	0,1	38151	0,2
podlaskie	43939105	0,3	1291357	0,0	6795009	0,3	23054055	0,3	7410402	0,7	5089945	0,3	42189539	1,3	2008066	0,8	2063360	0,2	601529	0,1	3515	0,0
podlaskie	43760366	0,2	64887	0,0	18703971	0,9	49217881	0,6	5101382	0,1	7898739	0,4	14740071	0,4	54199355	2,1	10727098	1,0	5239932	0,4	90337	0,4
podlaskie	134399240	0,8	271819	0,0	12337331	0,6	35221883	0,5	4181673	0,4	5836428	0,3	26520204	0,8	11759780	0,5	6416031	0,6	7457441	0,6	107799	0,4
podlaskie	32618268	0,2	1791070	0,0	4688067	0,2	15938784	0,2	2770906	0,3	71707912	0,9	7610109	0,2	26915215	1,1	1746271	0,2	1847259	0,2	1101785	4,4
podlaskie	227951448	1,3	56314862	1,5	34626632	1,6	153530333	2,0	60029585	5,5	70122516	3,7	76491488	2,3	108682651	4,3	49708292	4,7	13701702	1,2	1742798	7,0
podlaskie	113984232	0,6	222116	0,0	32193247	1,5	19266135	0,3	15141586	1,1	512750	0,1	7314056	0,2	2826571	0,1	3880291	0,3	30313	0,1	2399089	2,0
podlaskie	92134791	0,5	1431034	0,0	67058537	3,2	137571583	1,8	6527083	0,6	8215442	0,4	16525430	0,5	5196652	0,2	2523238	0,2	1652410	0,1	9407	0,0
podlaskie	128703394	0,7	2327445	0,1	32459637	1,5	92519326	1,2	6766375	0,6	66088278	3,5	66652330	2,0	61688720	2,4	40160364	3,8	27158637	2,3	13785	0,1
podlaskie																						

Tabela 6. Saldo obrotów towarowych w 1995 r. wg województw oraz w 1997 r. wg województw i gałęzi gospodarki narodowej

WOJEWODZTWA	Wartość salda w dolarach USA														
	1995 ogółem	Wyroby przem. elektro-maszyn.	Paliwa i Energia	1997							produkty rolnictwa	produkty gospodarki leśnej	inne produkty	RAZEM	
				wyroby przemysłowe:											
				metalurgicznego	chemicznego	mineralnego	drzewno- papierniczego	lekkiego czego	spożywczego	innych					
warszawskie	-5063665460	-6272857584	-834384355	-144391740	-2240813955	-180909640	-227961812	-278499205	148194589	-369853517	-298215991	3853125	140269671	-10555570414	
bialskopodlaskie	39701274	2471242	5344	-1463655	-2191409	-678012	14162425	7000080	26207103	-830201	10373648	-669460	-3269	54383836	
bialostockie	17800514	-48820719	-35772375	-3066600	-14700661	-3197348	55829348	20190701	100832621	2396069	-1040686	-1855462	378376	71173264	
bielskie	-73750540	-245449234	3346218	-15359230	-184870261	-12331097	21578688	11198449	-14164799	-16652823	-10200408	-22562	-210382	-463137441	
bydgoskie	12971839	-77441802	-2488626	-38528052	-91938085	5011319	216766451	2549054	36663993	-10389751	-2979692	622524	-119724	37727609	
chełmskie	23335533	-5995928	15134452	315189	4654360	10930324	8891023	3089983	5236378	110288	2511213	-89012	2489182	47277452	
ciechanowskie	-43658937	-118105381	365402	-1535953	-22304067	-290792	-6586631	2712845	-3603395	339426	-2527956	-48178	-1939	-151586619	
częstochowskie	46461783	-10040645	-4749116	62372703	-57950323	8494412	127705	-8628970	5812928	-2140139	-5263325	137410	608854	-11218506	
elbląskie	14958060	-40028193	-73221341	-2634262	-65609664	-1495533	162479720	19066818	13573304	-3391640	-10195684	-4780329	-113378	-6350182	
gdąskie	-453809999	-75804043	-471260124	-49740631	-162966611	947793	6209188	-19110652	-1561330	-1654862	-127426806	3289346	50560	-899027992	
gorzowskie	105512626	24526941	-8021167	-2549563	-16529811	-4304961	120337386	924720	6696561	10684306	-8469354	2784328	136678	123516064	
jeleniogórskie	58320426	-31565865	-18946028	-9540122	-10155176	8590066	29072791	26370448	-11863806	-2271681	-5240564	763480	-21416	-24807873	
kaliskie	12984042	-27854650	-725130	-3804450	-49526790	-929690	25288608	27712436	4290757	-10394149	-7701821	-516336	120878	-44040337	
katowickie	1162488164	-400667715	1229631728	519453877	-304985658	-40532863	-61127729	-16015477	-109266145	-33734997	-30923893	-25667	-29544325	722260926	
kielecki	-16894175	-49120155	-5087525	11877252	-46088886	-19481236	-13826743	-4178443	22902498	-1843216	5272300	-37594	10287	-99601461	
koninckie	46572883	-16592711	1571487	16624335	-30369428	-10297601	16716690	14164347	21101090	5680488	7221767	-214568	-129641	25476255	
koszalińskie	26812645	-78106347	-557817	-8854167	-21110685	-22520138	23814162	-6815595	-203844	-3518928	-7287617	1426859	6093	-123728024	
krakowskie	-406656995	-365069437	-26686132	-48139663	-132871485	-24891221	-73176045	3665441	-59368929	3641326	-46132036	-275898	274756	-769029323	
króśńskie	-15723606	-18888271	-16546222	-13753135	-12431274	9884712	43803716	1485223	14475237	954378	-849966	118672	623	8253693	
legnickie	932427590	-49428755	1434631	821892355	-20681849	6512095	6069483	18329071	-13750675	2705018	-1607770	1013517	-57664	772429457	
leszczyńskie	-12965981	-42638823	-1796353	-3834605	-20006709	-719369	26351575	-8320854	12658189	-321000	3332945	-302342	977103	-34620243	
lubelskie	138387565	-188672610	31323914	-10292511	113067817	-12103909	11845816	1255751	76378888	-4402601	15096505	681763	-26304	34152519	
łomżyńskie	-9230377	-26704710	5307	-675005	-4044669	-176212	-6528493	1182742	13902636	143092	3202093	-24445	-360	-19718024	
łódzkie	-321373028	-224969057	-13725450	-15589483	-259775185	-16861914	-43674651	1845269	-5805998	-42589163	-22342635	-237387	1981441	-641744213	
nowosądeckie	-104075399	-80028922	-26679257	-6206948	5473498	-2841259	18633319	14593298	-66286345	-2324012	-16164572	45259	-1813828	-163599769	
olsztyńskie	115917518	-53490964	-10265378	-5006188	-25453922	-8104767	197942373	7612381	53607565	-1256110	-5653738	524518	-12870	150442900	
opolskie	37891060	-78755193	-1154944	-21081813	-36212065	30138312	61238147	10676638	2081787	-14053236	-9842756	-31459	-1597887	-58594469	
ostrołęckie	28414366	-26079278	-261685	-11093338	-1736887	51031710	-6020325	16407019	19212	868690	84301	9332	23997517	8801677	
piłskie	42958323	29795735	-588253	-30227531	-42870475	-19270081	88213627	6507577	16201989	-938123	-5667051	4236392	122337	45516143	
piotrkowskie	-29581962	-1198493	-2200003	-31105041	-32125869	-13311366	-1004321	21690661	-3675805	-3781362	-3215829	-13979	-71345	-70012752	
płockie	-1306494324	-42519006	-1654846221	-4224494	4159539	-3115891	-51072	12842457	1786428	-9688056	-749398	74616	26982	-1696304116	
poznańskie	-939175194	-942895202	-50903986	-65385310	-466931629	-39015469	84642742	-39872064	-74571739	-82439854	-76151404	-167098	377166	-1753313847	
przemyskie	22938437	-17084271	7053	-2845182	13782865	19000107	22539139	27251706	31641773	1796865	1281601	118726	19716	97510098	
radomskie	-15582714	-45339023	-1864	-2559218	-36956172	-1386214	20791938	5071882	-5089966	-3904531	7544627	367370	-22006529	-83467700	
rzeszowskie	39513282	63685788	549696	-7501452	-45482759	-172272	45377013	5550346	50060739	-1320519	-21876344	360245	-428804	88801677	
siedleckie	21227350	-806418	-2543	-5466871	-19316938	-3840	4234626	343146	18488511	-1770914	736546	-28300	159862	-3433133	
sieradzkie	11615324	-11790300	-1253629	-4874535	-18944534	15896238	-2729	14448410	-17172481	-1767797	-43908	20060	-71911	-25557116	
skierniewickie	-70920080	-27822053	-64887	-17049973	-44028752	-1464617	-7143236	9668995	-2676174	-6713172	885418	-41857	-96432710	-150442900	
śląskie	36976933	-39923513	-267654	-11029205	-5358416	269869	68739900	1673089	29036593	-5783991	-5102382	1365438	13824	33633552	
suwalskie	-13313988	-7002299	-1709482	-4480801	-868335	-868771	14995115	5285766	-1746691	-1000362	-1287109	758349	-448	-12590123	
szczecińskie	264727475	-77255663	-30868785	-19362099	27683807	-25287735	13713984	5382269	-57826615	-33272426	-6644745	945968	-681664	-203473704	
tarnobrzęskie	57766377	60470100	708188	-23564945	-11399042	5267235	13627833	9847604	21632036	568254	10589268	266205	-2391522	85621214	
tarnowskie	113608645	-40715538	226305	-36050834	135103075	12289767	-1648794	6886051	11556510	-1020553	3513180	31696	-44735	90126130	
toruńskie	-136139743	-83719769	-2266401	-29475273	-44815338	-5324745	3275996	13357241	-25866482	-37429999	-25818664	125461	907767	-237050206	
walbrzyskie	12651377	-24293116	-21579548	-43116838	47727438	29833425	453331	9198468	-10746521	-3028929	830238	25671	-15901662	-150442900	
włocławskie	22745617	-9409396	-228009	-1932742	8502591	-391628	185380	15759563	10066280	-7706989	3615977	303052	-2284050	16480029	
wrocławskie	-411419714	-442728014	-22251081	-4473179	-200658057	-8010207	7180187	-13385775	-32527172	-35305501	-26797986	5290951	534108	-773131726	
zamojskie	35753291	-15226706	32679	-2672084	-1070157	-4343215	59747450	4527129	24999522	-893889	845620	255875	-11963	66190261	
zielonogórskie	41025254	-69258924	-9797400	-7928665	-78594269	7886481	87402580	28921027	1690105	-14229209	-580007	4785007	735003	-48968271	
Niezidentyfikowane	-254755466	-57144780	201378	1226912	2137656	-36797	818643	-2300363	4123574	-1068774	-461001	68557	766099	-77016836	
RAZEM	-6154722109	-10428359670	-2046240722	691994631	-4645113400	-297561129	1240777646	-12053778	288757055	-753365666	-720600629	26226830	87480636	-16568058196	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego.

Tabela 7. Eksport nieoficjalny do krajów sąsiednich w latach 1995-1998

Obywatele państw:	Wydatki w Polsce na zakup towarów											
	1995			1996			1997			1998		
	mln PLN	mln USD*	jako % oficjalnego eksportu	mln PLN	mln USD*	jako % oficjalnego eksportu	mln PLN	mln USD*	jako % oficjalnego eksportu	mln PLN	mln USD*	jako % oficjalnego eksportu
Rosja	78,8	32,5	2,6	129,4	48,0	2,9	94,3	28,7	1,3	55,3	15,8	1,0
Litwa	123,2	50,8	26,8	111,6	41,4	18,0	207,8	63,3	18,7	147,8	42,3	9,9
Białoruś	765,0	315,5	131,1	1165,1	432,1	158,6	1178,8	359,3	112,5	805,0	230,4	86,7
Ukraina	552,0	227,7	30,7	1200,1	445,1	45,5	1600,7	487,9	40,4	1240,8	355,1	32,7
Słowacja	155,8	64,3	23,0	246,7	91,5	32,7	263,0	80,2	25,5	333,1	95,3	28,3
Czechy	503,3	207,6	29,7	856,7	317,7	37,5	1137,0	346,6	38,0	961,1	275,1	26,9
Niemcy	3484,2	1437,1	16,4	3505,3	1299,9	15,4	4255,7	1297,2	15,3	3750,5	1073,5	10,5
Sąsiedzi RAZEM	5662,3	2335,6	19,1	7214,9	2675,7	21,1	8737,3	2663,2	19,4	7293,6	2087,7	13,9
Cudzoziemcy OGÓŁEM	7584,9	3128,6	13,7	9583,4	3554,0	14,5	11887,4	3623,3	14,1	8526,0	2440,4	8,6

*przyjęto średni roczny kurs dolara (w 1995 - 2,4244 PLN, w 1996 - 2,69,65 PLN, w 1997 - 3,2808 PLN i w 1998 - 3,4937 PLN).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Ruch graniczny i wydatki cudzoziemców 1995, 1996, 1997, 1998*, GUS, Warszawa 1996-1999.

Tabela 8. Handel z Unią Europejską wg województw w 1997

Województwa	Eksport			Import			Saldo dolary USA
	dolary USA	udział woj. w eksporcie do UE w %	udział UE w całości eksportu w %	dolary USA	udział woj. w imporcie z UE w %	udział UE w całości importu w %	
Warszawa	2432356818	14,7	50,2	9437643441	35,0	61,3	-7005286623
Biała Podlaska	41572066	0,3	43,6	30901101	0,1	75,5	10670965
Białystok	60606079	0,4	20,2	102403960	0,4	44,6	-41797881
Bielsko-Biała	1044023970	6,3	86,5	1298251945	4,8	77,7	-254227975
Bydgoszcz	656572095	4,0	77,8	554565583	2,1	68,8	102006512
Chełm	23844099	0,1	27,4	17390379	0,1	43,7	6453720
Ciechanów	56169183	0,3	79,9	196352044	0,7	88,5	-140182861
Częstochowa	201533885	1,2	65,9	218789221	0,8	69,0	-17255336
Elbląg	434406731	2,6	74,3	381062072	1,4	64,5	53344659
Gdańsk	521152557	3,2	58,3	979240175	3,6	54,6	-458087618
Gorzów Wielkopolski	464783038	2,8	92,6	294410968	1,1	77,8	170372070
Jelenia Góra	226770340	1,4	82,2	218406760	0,8	72,6	8363580
Kalisz	256447852	1,6	76,2	281706883	1,0	74,0	-25259031
Katowice	1870896702	11,3	57,2	1520198820	5,6	59,7	350697882
Kielce	139931207	0,8	71,3	206901621	0,8	69,9	-66970414
Konin	151534576	0,9	77,6	124306902	0,5	73,3	27227674
Koszalin	197397953	1,2	77,6	278643566	1,0	73,7	-81245613
Kraków	307670651	1,9	57,0	806422821	3,0	61,6	-498752170
Krosno	69409148	0,4	45,0	90169260	0,3	61,7	-20760112
Legnica	750026073	4,5	78,4	139918092	0,5	76,0	610107981
Leszno	124658863	0,8	78,6	174533132	0,6	90,3	-49874269
Lublin	233714651	1,4	41,4	276595271	1,0	52,2	-42880620
Łomża	20842733	0,1	33,6	73310267	0,3	89,6	-52467534
Łódź	514875393	3,1	70,2	881046152	3,3	64,1	-366170759
Nowy Sącz	105127961	0,6	62,6	171376506	0,6	51,7	-66248545
Olsztyn	359747902	2,2	68,8	262470847	1,0	70,4	9727705
Opole	404045662	2,4	80,2	419441813	1,6	74,5	-15396151
Ostrołęka	58925544	0,4	51,9	63568539	0,2	71,0	-4642995
Piła	409520778	2,5	85,9	388614573	1,4	90,1	20906205
Piotrków	119563105	0,7	73,6	189355609	0,7	81,5	-69792504
Płock	152570926	0,9	66,1	465090826	1,7	24,1	-312519900
Poznań	1119942638	6,8	80,0	2436333435	9,0	77,3	-1316390797
Przemyśl	31319061	0,2	18,3	47731993	0,2	65,2	-16412932
Radom	119342290	0,7	63,0	178720407	0,7	65,5	-59378117
Rzeszów	138116452	0,8	35,6	173079638	0,6	57,8	-34963186
Siedlce	54113467	0,3	50,5	80498243	0,3	72,7	-26384776
Sieradz	110012840	0,7	86,6	114210816	0,4	74,9	-4197976
Skierniewice	60090978	0,4	54,8	145609098	0,5	70,6	-85518120
Słupsk	231861050	1,4	83,4	216106344	0,8	88,4	15754706
Suwałki	54749012	0,3	53,9	82042066	0,3	71,9	-27293054
Szczecin	490350956	3,0	75,4	552387944	2,0	64,7	-62036988
Tarnobrzeg	132112473	0,8	46,0	130614739	0,5	64,8	1497734
Tarnów	248445200	1,5	57,9	241595958	0,9	71,3	6849242
Toruń	200864901	1,2	69,9	400340320	1,5	76,3	-199475419
Wałbrzych	217317162	1,3	76,2	193983918	0,7	64,4	23333244
Włocławek	109999896	0,7	72,3	108865031	0,4	80,2	1134865
Wrocław	351325525	2,1	67,4	835609227	3,1	64,6	-484283702
Zamość	47781399	0,3	36,1	49930541	0,2	75,6	-2149142
Zielona Góra	386190402	2,3	87,7	399692405	1,5	81,7	-13502003
nieustalone	11876629	0,1	47,7	67783638	0,3	66,5	-55907009
POLAND TOTAL	16526510872	100,0	64,3	26998224910	100,0	63,9	-10471714038

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego.

Tabela 9. Eksport do krajów sąsiednich wg województw w 1997 r.

Województwa	BIAŁORUŚ		CZECHY		LITWA		NIEMCY		ROSJA		SŁOWACJA		UKRAINA		Sąsiedzi RAZEM		Suma całkowita
	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	
Warszawa	72846694	1,5	201710970	4,2	85161868	1,8	928244935	19,1	735280521	15,2	52120193	1,1	171339392	3,5	2246704573	46,3	4847628142
Biała Podlaska	8766070	9,2	701154	0,7	587659	0,6	22329695	23,4	34801301	36,5	74340	0,1	2409629	2,5	69669848	73,1	95308507
Białystok	44915617	14,9	1004912	0,3	16364762	5,4	30281307	10,1	121152487	40,3	442142	0,1	6984329	2,3	221145556	73,6	300606724
Bielsko-Biała	6849958	0,6	3773183	3,1	5194554	0,4	210991902	17,5	21954895	1,8	8093758	0,7	17289853	1,4	308106103	25,5	1206711391
Bydgoszcz	7844506	0,9	18100175	2,1	9876807	1,2	464082553	55,0	45163013	5,4	5879023	0,7	21873622	2,6	572819699	67,9	843399743
Chełm	734296	0,8	46510	0,1	326859	0,4	9950717	11,4	3742840	4,3	322622	0,4	55722650	64,0	70846494	81,4	87053046
Ciechanów	887547	1,3	271420	0,4	939952	1,3	38173267	54,3	5529025	7,9	329011	0,5	2252241	3,2	48382463	68,8	70286194
Częstochowa	4825519	1,6	17508731	5,7	4320715	1,4	128091660	41,9	20865490	6,8	7673108	2,5	10223787	3,3	193509010	63,3	305770427
Elbląg	5110422	0,9	5948494	1,0	7535599	1,3	142865178	24,4	51679399	8,8	3277504	0,6	9220318	1,6	225636914	38,6	584531846
Gdańsk	5186666	0,6	8260909	0,9	10229689	1,1	258436603	28,9	144310779	16,1	2573279	0,3	11674330	1,3	440672255	49,3	894046274
Gorzów Wielkopolski	648569	0,1	3959581	0,8	2006638	0,4	347860690	69,3	3719640	0,7	1334474	0,3	5364200	1,1	364893792	72,7	501741954
Jelenia Góra	653225	0,2	6907892	2,5	985708	0,4	171538503	62,2	4351113	1,6	186276	0,1	1431889	0,5	186054606	67,4	275853588
Kalisz	4572318	1,4	14595282	4,3	6231268	1,9	158868662	47,2	18476712	5,5	2057206	0,6	7605423	2,3	212406871	63,1	336553884
Katowice	17051711	0,5	225501297	6,9	13837062	0,4	857260430	26,2	70404083	2,2	97263018	3,0	148227722	4,5	1429545323	43,7	3270504676
Kielce	2542540	1,3	5379907	2,7	4391290	2,2	83093682	42,3	4480630	2,5	4480630	2,3	14112569	7,2	192241966	62,6	196125970
Konin	1341933	0,7	7807597	4,0	3553139	1,8	107127264	54,9	15979647	8,2	761369	0,4	1758636	0,9	138329585	70,9	195155267
Koszalin	3681093	1,4	7651564	3,0	4340391	1,7	135909648	53,4	19424657	7,6	714032	0,3	5296782	2,1	177018167	69,6	254451878
Kraków	3803224	0,7	29870518	5,5	4699090	0,9	164666883	30,5	59912533	11,1	12916248	2,4	52824976	9,8	328693472	60,9	539846689
Krosno	4893025	3,2	4758957	3,1	1973696	1,3	34576810	22,4	28237849	18,3	5268676	3,4	15059644	9,8	94768657	61,4	154369407
Legnica	703166	0,1	51565648	5,4	458727	0,0	241337149	25,2	20387989	2,1	7251670	0,8	3327439	0,3	325031788	34,0	956529753
Leszno	3002890	1,9	3201867	2,0	791357	0,5	85619662	54,0	16770879	10,6	546546	0,3	2030090	1,3	111963291	70,6	158574235
Lublin	10923786	1,9	27300792	4,8	3587998	0,6	91552559	16,2	27908279	4,9	6482324	1,1	136286708	24,2	304042446	53,9	564075791
Łomża	8286816	13,3	1825004	2,9	8137692	13,1	5914172	9,5	14726658	23,7	2754	0,0	3354536	5,4	42247632	68,0	62111626
Łódź	11823032	1,6	15307107	2,1	26875454	3,7	296031595	40,4	43603313	5,9	5965596	0,8	20452123	2,8	420058220	57,3	733317521
Nowy Sącz	2462718	1,5	4740862	2,8	1374606	0,8	53880426	32,1	7182629	4,3	3549718	2,1	10538231	6,3	83729190	49,8	168065837
Olsztyn	1675110	0,3	4239988	0,8	7178467	1,4	224880390	43,0	100032079	19,1	973602	0,2	4046093	0,8	343025729	65,6	523188723
Opole	1521447	0,3	29782150	5,9	1571299	0,3	289004090	57,3	21054561	4,2	6726074	1,3	10546110	2,1	360205731	71,5	504105668
Ostrołęka	4892182	4,3	3602909	3,2	1604359	1,4	42510503	37,4	31631303	27,9	894570	0,8	6106388	5,4	91242214	80,3	113560399
Pila	888510	0,2	6600940	1,4	2919602	0,6	172078638	36,1	20627029	4,3	1749283	0,4	5310922	1,1	210174924	44,1	476650313
Piotrków	1197126	0,7	5187653	3,2	1459389	0,9	60205943	37,1	12542530	7,7	1219279	0,8	6576584	4,1	88388504	54,4	162376548
Płock	4234546	1,8	17230750	7,5	2643710	1,1	91950873	39,8	4868060	2,1	19408174	8,4	9337208	4,0	149673321	64,8	230843753
Poznań	18263992	1,3	28482867	2,0	15088908	1,1	731126402	52,2	88226481	6,3	2698303	0,2	31466763	2,2	915353716	65,4	1399670721
Przemysł	503316	0,3	604998	0,4	558233	0,3	22146496	13,0	25022510	14,7	600698	0,4	93269111	54,6	142705362	83,6	170709226
Radom	2064644	1,1	4297474	2,3	6410002	3,4	64157083	33,8	27344609	14,4	1834211	1,0	10194355	5,4	116302378	61,4	189561141
Rzeszów	1045157	0,3	9655009	2,5	6458342	1,7	69029075	17,8	50267942	13,0	7432236	1,9	93847316	24,2	237735077	61,3	388093863
Siedlce	7009583	6,5	3377724	3,2	1362411	1,3	34803787	32,5	15688262	14,6	307346	0,3	11838169	11,0	74387282	69,4	107219436
Sieradz	487166	0,4	2437596	1,9	663368	0,5	65315560	51,4	5187438	4,1	1005202	0,8	2547599	2,0	77643929	61,1	127010035
Skierniewice	2551114	2,3	7335012	6,7	4666588	4,3	17935344	16,3	13773689	12,5	593299	0,5	3981428	3,6	50836474	46,3	109754141
Ślupsk	3846936	1,4	4068682	1,5	2119349	0,8	116301570	41,8	14444424	5,2	729609	0,3	4901117	1,8	146411687	52,6	278145975
Suwałki	3208763	3,2	319269	0,3	20148223	19,8	34684884	34,2	11284375	11,1	71100	0,1	1588469	1,6	71305083	70,2	101546713
Szczecin	969442	0,1	5461493	0,8	2712489	0,4	275474671	42,4	15690945	2,4	1214711	0,2	10384006	1,6	311907757	48,0	650338658
Tarnobrzeg	1864077	0,6	7370000	2,6	404843	0,1	93509714	32,6	19568874	6,8	4212441	1,5	24313954	8,5	151243903	52,6	287279085
Tarnów	3839625	0,9	7618407	1,8	8064299	1,9	90562484	21,1	4942395	3,5	20256828	4,7	25263473	5,9	170547511	39,7	429204189
Toruń	5062915	1,8	3076569	1,1	5813685	2,0	105742862	36,8	40063425	13,9	1658950	0,6	6685435	2,3	168103841	58,5	287564074
Wałbrzych	554391	0,2	16630625	5,8	724398	0,3	162901016	57,1	11785174	4,1	1113729	0,4	3665103	1,3	197374436	69,2	285265176
Wrocław	2589656	1,7	5442078	3,6	2621814	1,7	72045290	47,4	13707963	9,0	1080641	0,7	3084354	2,0	100571796	66,1	152152532
Wrocław	8245847	1,6	26962027	5,2	15102618	2,9	234532881	45,0	24070215	4,6	6021819	1,2	37417008	7,2	352352415	67,6	521192996
Zamość	5706370	4,3	1194040	0,9	321546	0,2	26386057	20,0	13236766	10,0	467316	0,4	56162065	42,5	103474160	78,2	132249167
Zielona Góra	2161660	0,5	8726979	2,0	2720483	0,6	311917596	70,8	8768179	2,0	2003946	0,5	6433783	1,5	342732626	77,8	440270639
nieustalone	640146	2,6	871073	3,5	875040	3,5	5753632	23,1	6457801	26,0	140251	0,6	1122102	4,5	15860045	63,7	24880994
POLAND TOTAL	319381062	1,2	912233745	3,6	337996045	1,3	8483642793	33,0	2154695008	8,4	313979135	1,2	1206750034	4,7	13728677822	53,4	25695544535

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego.

http://cih.org.pl

Tabela 10. Saldo obrotów towarowych z krajami sąsiednimi wg województw

Województwa	BIAŁORUŚ	CZECHY	LITWA	NIEMCY	ROSJA	SŁOWACJA	UKRAINA	Sąsiedzi RAZEM	Suma całkowita
Warszawa	4165102	-75252899	74858836	-1952417747	115620881	-81590727	37606225	-1877010329	-10555570414
Biała Podlaska	6598567	372701	468784	14023594	33060580	-19342	886019	55390903	54383836
Białystok	-7147558	-4184769	13896814	-1127029	89787066	-1876934	3886922	93234512	71173264
Bielsko-Biała	5512055	-21558388	4943022	27908638	-9095085	-9631613	11435963	9514592	-463137441
Bydgoszcz	5471081	-6972906	-27216977	229598354	34477697	-6543750	19305054	248118553	37727609
Chełm	655673	-67985	326859	5636025	98436	280125	39830096	46759229	47277452
Ciechanów	303918	-2102693	483046	-4264426	4809551	-887904	1089294	-569214	-151586619
Częstochowa	606082	-1832264	3692712	28202785	12665591	1567094	6429750	51331750	-11218506
Elbląg	-113461	3293612	6638052	28907024	-23377818	2018975	8619057	25985441	-6350182
Gdańsk	-6075794	-9886573	-9183473	-105845373	-131516051	-7938103	10954990	-259490377	-899027992
Gorzów Wielkopolski	-3009341	1489056	1326469	163337062	-22382441	-2515943	4299032	142543894	123516064
Jelenia Góra	399276	-5126740	797566	26250430	1227016	-1920686	1263344	22890206	-24807873
Kalisz	4135263	-12334386	6131650	36606402	17476914	-1068250	6700353	57647946	-44040337
Katowice	10957292	28944434	13699847	177649423	-35876591	6653108	26618912	228646425	722260926
Kielce	-3000170	-6932613	3844763	-9013161	3116507	-2242881	12837514	-1390041	-99601461
Konin	929681	3653154	3492558	24807654	7891427	-490099	909988	41194363	25476255
Koszalin	2883473	-7775574	3766697	-37131633	2999888	-12752	4843199	-30426702	-123728024
Kraków	3277812	-3653641	4444117	-93913504	48025998	-6314455	-4318668	-52452341	-769029323
Krosno	4224008	-1880199	-5785249	4533066	25806066	-3937858	12200385	35160219	8253693
Legnica	650197	45009344	436599	167411377	15714761	6960435	3179347	239362060	772429457
Leszno	2901234	-1991504	350278	-24791683	16034612	-222514	1862907	-5856670	-34620243
Lublin	8664995	3116505	3276999	14736344	13878653	450808	132556501	176680805	34152519
Łomża	7936535	1492860	7969092	-43451359	14668659	-133242	3223013	-8294442	-19718024
Łódź	3131182	-33474477	22816482	-34513449	19149959	-14080268	9280073	-27690498	-641744213
Nowy Sącz	-5477921	-7579719	-1401817	9206428	-4524972	-10617297	9331769	-11063529	-163599769
Olsztyn	602718	-11709902	3777153	115115498	85694421	-6313628	3485861	190652121	150442900
Opole	-2421766	-14464451	1294200	40914478	12775255	-4759341	8754180	42092555	-58594469
Ostrołęka	4202867	-2913049	-3043233	12937581	30959084	-236050	6016610	47923810	23997517
Piła	880294	4755743	2758062	43161645	20549989	443934	5035081	77584748	45516143
Piotrków	1077075	-1628658	644101	-11619824	11206702	-147026	6239207	5771577	-70012752
Płock	-4228424	9449383	1868385	15986179	-1258231270	11279598	9026901	-1214849248	-1696304116
Poznań	17937112	-199938054	13889878	-628967763	83766324	-7643005	29535366	-691420142	-1753313847
Przemyśl	494636	-971684	545671	8724215	23174638	-3212675	91747852	120502653	97510098
Radom	1120839	-3986648	5530294	18134730	24422583	-147669	7190543	52264672	-83467700
Rzeszów	400145	-97899	6342969	5237091	44952422	-2501796	90831314	145164246	88801677
Siedlce	2889240	-2691861	231505	10197261	11745099	-675135	11587827	33283936	-3433133
Sieradz	378899	-1650522	582943	22573529	4400843	-1576760	2447065	27155997	-25557116
Skiermiewice	-1754952	3377894	4347118	-34097271	13351065	-54327	2408416	-12422057	-96432710
Słupsk	2030305	249365	1860398	67077079	10639310	-2185366	4576287	84247378	33633552
Suwałki	1627323	-925277	17111007	-12938445	8593812	1563	629886	14099869	-12590123
Szczecin	-581481	-3273931	582803	3637366	-22379383	-4980628	9912666	-17082588	-203473704
Tarnobrzeg	1446099	1205767	398290	36126541	15831371	-4078365	19931836	70861539	85621214
Tarnów	2016700	-7542917	7882992	-9585802	6812281	-1575442	20965686	18973498	90126130
Toruń	4722674	-5103681	5617197	-26452577	26332483	-1657616	6422800	9881280	-237050206
Wałbrzych	119650	-13319503	699654	61240102	7135423	-5879670	1572050	51567706	-15901662
Włocławek	2202223	654192	2575869	12441932	9571361	-33920	1745389	29157046	16480029
Wrocław	7527077	-23754372	14607403	-130127468	20533391	-24477648	28016222	-107675395	-773131726
Zamość	4960070	-219200	321279	-572763	13204468	-2194198	51228940	66728596	66190261
Zielona Góra	1788775	-15859055	1092785	50126156	8236847	-8259920	5982816	43108404	-48968271
nieustalone	474567	-958463	651260	-21861821	6189966	-317760	1100583	-14721668	-77016836
POLSKA RAZEM	98491846	-406552447	226243709	-1700247109	-530794211	-205296923	791222423	-1726932712	-16568058196

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego

Tabela 11. Eksport do krajów bezpośrednio sąsiednich wg województw przygranicznych w 1997

WOJEWÓDZTWA:	Eksport ogółem			Eksport do kraju/krajów sąsiedniego/sąsiednich	
	w dolarach USA	jako % PKB	kraje sąsiednie	w dolarach USA USD	% eksportu województwa
Biała Podlaska	95308507	14,1	Białoruś	8766070	9,2
Białystok	300606724	15,3	Białoruś	44915617	14,9
Bielsko-Biała	1206711391	39,3	Czechy, Słowacja	45824941	3,8
Chełm	87053046	15,4	Białoruś	56456946	64,9
Elbląg	584531846	37,5	Rosja	51679399	8,8
Gorzów Wielkopolski	501741954	33,9	Niemcy	347860690	69,3
Jelenia Góra	275853588	18,3	Czechy, Niemcy	178446395	64,7
Katowice	3270504676	19,3	Czechy	225501297	6,9
Krosno	154369407	11,7	Słowacja, Ukraina	20328320	13,2
Nowy Sącz	168065837	10,7	Słowacja	3549718	2,1
Olsztyn	523188723	25,1	Rosja	100032079	19,1
Opole	504105668	16,1	Czechy	29782150	5,9
Przemyśl	170709226	19,6	Ukraina	93269111	54,6
Suwałki	101546713	8,5	Rosja, Litwa, Białoruś	34641361	34,1
Szczecin	650338658	16,9	Niemcy	275474671	42,4
Wałbrzych	285265176	14,7	Czechy	16630625	5,8
Zamość	132249167	13,2	Ukraina	56162065	42,5
Zielona Góra	440270639	21,6	Niemcy	311917596	70,8
RAZEM	9452420946		7 sąsiadów razem	1901239051	20,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego.

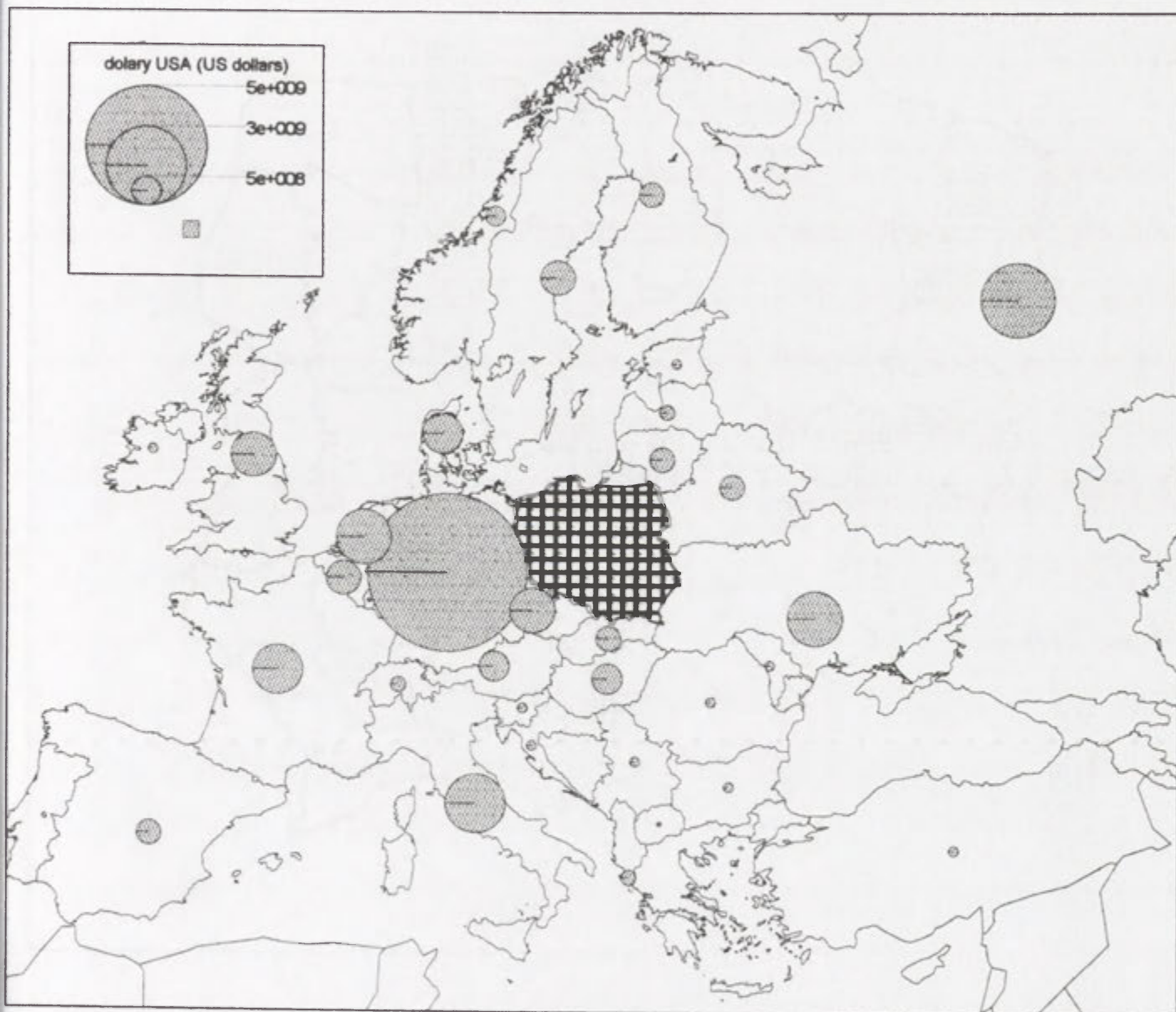
Tabela 12. Eksport z wybranych województw wg krajów przeznaczenia w 1997 r.

Kraje/grupy krajów	Warszawa		Białystok		Bielsko-Biała		Gdańsk		Gornia Wielkopolski		Katowice		Kraków		Legnica	
	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%
Europa:																
ALBANIA	156573	0,0	1100	0,0	0	0,0	23072	0,0	0	0,0	11322	0,0	43710	0,0	0	0,0
ANDORA	508107	0,0	0	0,0	0	0,0	1066	0,0	66160	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AUSTRIA	129416988	2,7	2694067	0,9	13988335	1,2	1742497	0,2	5635171	1,1	110176048	3,4	7768192	1,4	47245463	4,9
BELGIA	82952619	1,7	3972517	1,3	18220994	1,5	18856940	2,1	8075532	1,6	61009292	1,9	15859350	2,9	10965701	1,1
BIALORUS	72846694	1,5	44915617	14,9	6849958	0,6	5186666	0,6	648569	0,1	17051711	0,5	3803224	0,7	703166	0,1
BOSNIA I HERCEG.	1285245	0,0	70173	0,0	1406686	0,1	52217	0,0	0	0,0	602740	0,0	19911	0,0	0	0,0
BULGARIA	29835328	0,6	63294	0,0	675382	0,1	854625	0,1	37836	0,0	15658863	0,5	2185296	0,4	0	0,0
CHORWACJA	10567357	0,2	85276	0,0	444735	0,0	520278	0,1	31696	0,0	4323898	0,1	227810	0,0	3203489	0,3
CZECHY	201710970	4,2	1004912	0,3	37731183	3,1	8260909	0,9	3959581	0,8	225501297	6,9	29870518	5,5	51565648	5,4
DANIA	111810320	2,3	3176358	1,1	10048515	0,8	36692427	4,1	24696250	4,9	146329018	4,5	4612878	0,9	11391858	1,2
ESTONIA	17390465	0,4	2680749	0,9	459243	0,0	696857	0,1	46436	0,0	3031871	0,1	551792	0,1	11987	0,0
FINLANDIA	46717985	1,0	197233	0,1	282827	0,0	44364357	5,0	109134	0,0	184521094	5,6	3797915	0,7	636938	0,1
FRANCJA	261084231	5,4	4197527	1,4	27353021	2,3	14728951	1,6	8897178	1,8	96746074	3,0	23472277	4,3	158448902	16,6
GIBRALTAR	87167	0,0	0	0,0	0	0,0	844535	0,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
GRECJA	9506664	0,2	77101	0,0	17599825	1,5	20732693	2,3	154485	0,0	4500050	0,1	1184792	0,2	11576	0,0
HISZPANIA	105476244	2,2	735642	0,2	9452987	0,8	10714311	1,2	1366373	0,3	35458148	1,1	2138241	0,4	135291	0,0
HOLANDIA	161057706	3,3	5120680	1,7	29603251	2,5	40283004	4,5	11712374	2,3	97746694	3,0	20747864	3,8	61305538	6,4
IRLANDIA	19390346	0,4	23986	0,0	7771463	0,6	47227	0,0	1188016	0,2	26416633	0,8	817842	0,2	33	0,0
ISLANDIA	902980	0,0	6220	0,0	15	0,0	418077	0,0	52697	0,0	1171177	0,0	0	0,0	0	0,0
JUGOSLAWIA	10715893	0,2	28836	0,0	479078	0,0	301935	0,0	162700	0,0	22351730	0,7	639439	0,1	25368	0,0
LIECHTENSTEIN	510359	0,0	205682	0,1	0	0,0	48769	0,0	6903	0,0	29731	0,0	1167	0,0	0	0,0
LITWA	85161868	1,8	16364762	5,4	5194554	0,4	10229689	1,1	2006638	0,4	13837062	0,4	4699090	0,9	458727	0,0
LOTWA	30459392	0,6	7743986	2,6	4481135	0,4	4182165	0,5	6371981	1,3	7563141	0,2	1489681	0,3	60286	0,0
LUKSEMBURG	797930	0,0	111270	0,0	116672	0,0	36880	0,0	173274	0,0	2876354	0,1	130063	0,0	0	0,0
MACEDONIA	559718	0,0	8	0,0	1500763	0,1	45856	0,0	5772663	0,2	43265	0,0	43265	0,0	0	0,0
MALTA	1287329	0,0	0	0,0	472	0,0	1385720	0,2	35974	0,0	0	0,0	28567	0,0	0	0,0
MOLDAWIA	7921146	0,2	518306	0,2	160396	0,0	1902416	0,2	13405	0,0	4674926	0,1	2700731	0,5	54952	0,0
MONAKO	2581	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
NIEMCY	928244935	19,1	30281307	10,1	210991902	17,5	258436603	28,9	347860690	69,3	857260430	26,2	164666883	30,5	241337149	25,2
NORWEGIA	34347561	0,7	1452071	0,5	614349	0,1	89932469	10,1	217061	0,0	17532514	0,5	2502945	0,5	48929	0,0
PORTUGALIA	8532999	0,2	0	0,0	2092945	0,2	263160	0,0	295830	0,1	102867	0,0	0	0,0	0	0,0
ROSLA	735280521	15,2	121152487	40,3	21954895	1,8	144310779	16,1	3719640	0,7	70404083	2,2	59912533	11,1	20387989	2,1
RUMUNIA	21233209	0,4	48605	0,0	1495076	0,1	898470	0,1	20007	0,0	22441338	0,7	1160882	0,2	50554	0,0
SAN MARINO	7067	0,0	0	0,0	0	0,0	60840	0,0	0	0,0	352164	0,0	0	0,0	0	0,0
SLOWACJA	52120193	1,1	442142	0,1	8093758	0,7	2573279	0,3	1334474	0,3	97263018	3,0	12916248	2,4	7251670	0,8
SLOWENIA	13497776	0,3	15658	0,0	1985198	0,2	341231	0,0	1198984	0,2	4201961	0,1	1320774	0,2	55558	0,0
SVALBARD I JAN	43296	0,0	0	0,0	7547	0,0	31317	0,0	0	0,0	44300	0,0	2120	0,0	0	0,0
SZWAJCARIA	45194444	0,9	343612	0,1	4388082	0,4	2317031	0,3	1071159	0,2	9372634	0,3	1263235	0,2	152759	0,0
SZWECJA	90700689	1,9	1756834	0,6	3654412	0,3	34988708	3,9	4913359	1,0	73667003	2,3	8742881	1,6	5896174	6,2
UKRAINA	171339392	3,5	6984329	2,3	17289853	1,4	11674330	1,3	5364200	1,1	148227722	4,5	52824976	9,8	3327439	0,3
WATYKAN	108726	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
WEGRY	79074473	1,6	270736	0,1	9899826	0,8	2272662	0,3	629219	0,1	77609217	2,4	11127789	2,1	57930852	6,1
WIELKA BRYTANIA	231512401	4,8	2145372	0,7	54628756	4,5	23901848	2,7	18056103	3,6	74054240	2,3	11071864	2,1	157479034	16,5
WLOCHY	245154761	5,1	6116185	2,0	638218065	52,9	15362951	1,7	31649269	6,3	97596844	3,0	42556742	7,9	2072416	0,2
WYSPY OWCZE	0	0,0	0	0,0	0	0,0	8500	0,0	0	0,0	92384	0,0	0	0,0	0	0,0
Azja:																
ARMENIA	3943116	0,1	42103	0,0	890691	0,1	219329	0,0	0	0,0	106006	0,0	168078	0,0	0	0,0
AZERBEJDZAN	3896240	0,1	15075329	5,0	509717	0,0	106706	0,0	0	0,0	379219	0,0	153233	0,0	0	0,0
CHINY	5119448	0,1	7776	0,0	176594	0,0	538106	0,1	0	0,0	3874958	0,1	279294	0,1	9302022	1,0
GRUZJA	2475439	0,1	3858923	1,3	42662	0,0	57566	0,0	0	0,0	127623	0,0	91887	0,0	0	0,0
INDIA	21848715	0,5	255	0,0	6109514	0,5	2955446	0,3	0	0,0	10014597	0,3	684045	0,1	0	0,0
IZRAEL	4151823	0,1	29718	0,0	1155619	0,1	123970	0,0	32231	0,0	4800542	0,1	63601	0,0	620410	0,1
JAPONIA	24004199	0,5	73504	0,0	736053	0,1	3744314	0,4	22530	0,0	2675383	0,1	784709	0,1	5752061	0,6
KAZACHSTAN	24296714	0,5	3130729	1,0	327875	0,0	719483	0,1	101000	0,0	294585	0,0	3922657	0,7	30330	0,0
KYRGYSTAN	1410537	0,0	3657	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	7590	0,0	0	0,0	0	0,0
TADZYKISTAN	3505338	0,1	86331	0,0	0	0,0	48754	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
TURCJA	19831122	0,4	141699	0,0	798902	0,1	2897984	0,3	441017	0,1	3744380	0,1	496752	0,1	99929	0,0
TURKMEENISTAN	841681	0,0	291620	0,1	36920	0,0	19730	0,0	0	0,0	37508	0,0	0	0,0	0	0,0
UZBEKISTAN	66014336	1,4	439547	0,1	1674259	0,1	640681	0,1	85074	0,0	0	0,0	695285	0,1	0	0,0
POZ.KRAJE AZJI	211457222	4,4	1382839	0,5	5013035	0,4	23309618	2,6	481997	0,1	316390882	9,7	10744526	2,0	38007813	4,0
AFRYKA	135934466	2,8	2708020	0,9	6362890	0,5	7288941	0,8	8116098	1,6	98825205	3,0	3063599	0,6	3019610	0,3
Ameryka Północna:																
KANADA	18247813	0,4	81813	0,0	2472648	0,2	1117774	0,1	43992	0,0	13485064	0,4	1181436	0,2	466142	0,0
STANY ZJEDN. AM	201875095	4,2	7827025	2,6	9337312	0,8	30063687	3,4	381428	0,1	10703302	2,2	10703302	2,0	3848059	0,4
POZ.KRAJE AM.PLN	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
AMERYKA POL.	33489195	0,7	343099	0,1	1452407	0,1	8768545	1,0	265085	0,1	105968738	3,2	9184818	1,7	15802	0,0
	8772995	0,2	76297	0,0	148139	0,0	897323	0,1	841376	0,0	841376	0,0	623113	0,1	52129	0,0
OCEANIA																
Suma całkowita	4847628142	100,0	308606724	100,0	1206711391	100,0	894046274	100,0	501741954	100,0	32780504676	100,0	539846689	100,0	956529753	100,0

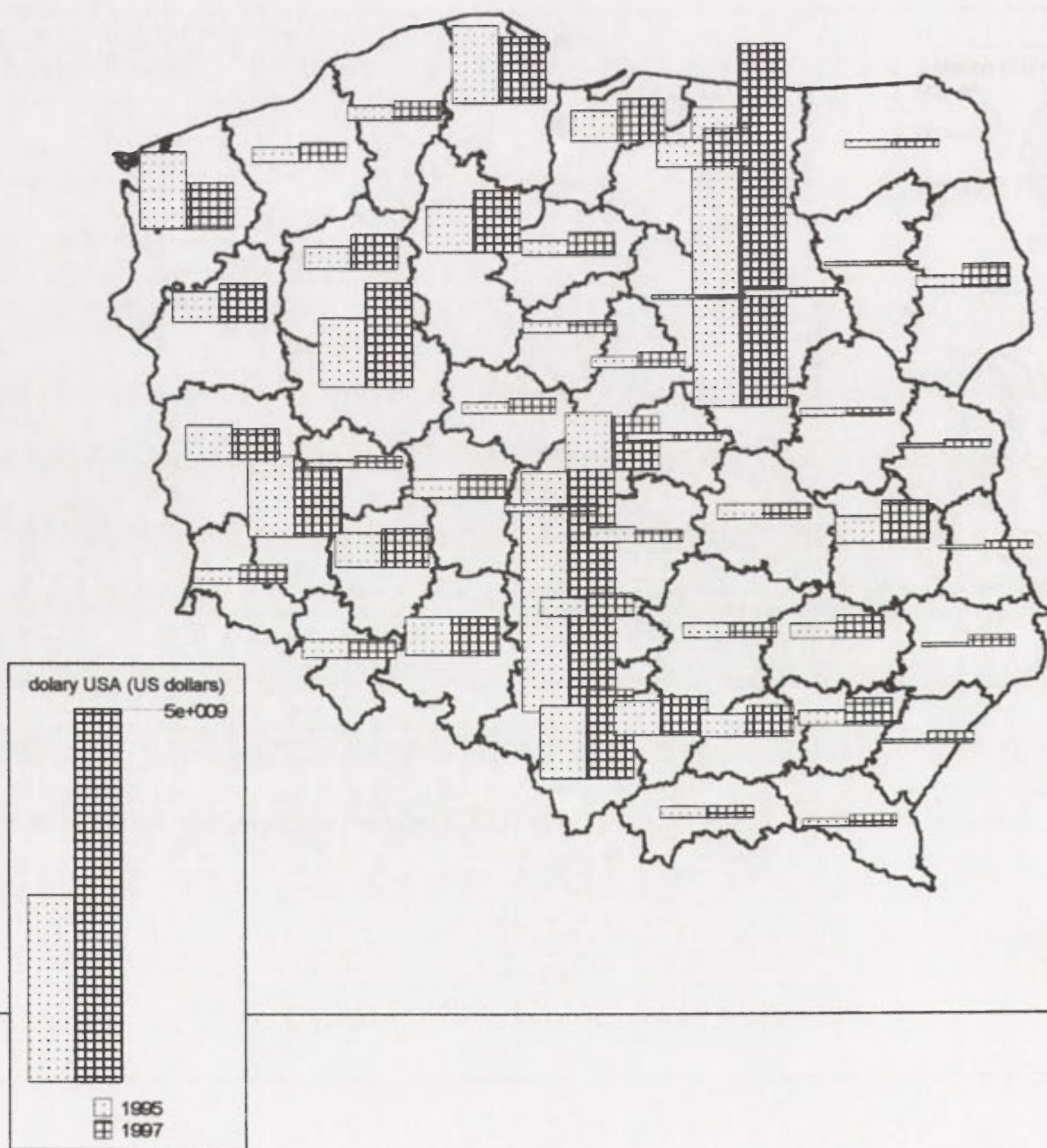
Tabela 12 c.d. Eksport z wybranych województw wg krajów przeznaczenia w 1997 r.

Kraje/grupy krajów	Łódź		Olsztyn		Poznań		Przemysł		Suwałki		Wrocław		Zielona Góra		POLSKA	
	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%	dolary USA	%
Europa:																
ALBANIA	1064	0,0	0	0,0	23828	0,0	0	0,0	0	0,0	3087	0,0	0	0,0	395420	0,0
ANDORA	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	661173	0,0
AUSTRIA	13291942	1,8	11166278	2,1	10180973	0,7	234267	0,1	197048	0,2	10530793	2,0	4804324	1,1	478907669	1,9
BELGIA	12834248	1,8	9083820	1,7	106779111	7,6	573377	0,3	1849835	1,8	14409196	2,8	10346940	2,4	554055801	2,2
BIALORUS	11823032	1,6	1675110	0,3	18263992	1,3	503316	0,3	3208763	3,2	8245847	1,6	2161660	0,5	319381062	1,2
BOSNIA I HERCEG.	11317	0,0	395018	0,1	40273	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	5588867	0,0
BULGARIA	2058810	0,3	21872	0,0	2432246	0,2	77809	0,0	0	0,0	137321	0,0	45791	0,0	63399464	0,2
CHORWACJA	340475	0,0	2293844	0,4	2715287	0,2	1200	0,0	0	0,0	185328	0,0	6231	0,0	44006448	0,2
CZECHY	15307107	2,1	4239988	0,8	28482867	2,0	604998	0,4	319269	0,3	26962027	5,2	8726979	2,0	912233745	3,6
DANIA	30948690	4,2	26634595	5,1	1079146	0,6	827715	0,8	2836973	0,5	8488168	1,9	756577102	2,9	756577102	2,9
ESTONIA	6894576	0,9	796846	0,2	2034461	0,1	471425	0,3	707583	0,7	209392	0,0	26005	0,0	55449432	0,2
FINLANDIA	5148647	0,7	1929014	0,4	5524868	0,4	300378	0,2	146413	0,1	677241	0,1	547320	0,1	331873023	1,3
FRANCJA	42404880	5,8	23315187	4,5	42070963	3,0	2370324	1,4	10273560	10,1	13713974	2,6	6660950	1,5	1133806002	4,4
GIBRALTAR	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	933681	0,0
GRECJA	1864080	0,3	1002162	0,2	18017078	1,3	56123	0,0	0	0,0	294289	0,1	269215	0,1	98630853	0,4
HISZPANIA	3015594	0,4	3395341	0,6	3383893	0,2	61113	0,0	17046	0,0	2959803	0,6	930327	0,2	287075986	1,1
HOLANDIA	35683898	4,9	18819726	3,6	103623064	7,4	1046165	0,6	3166485	3,1	17574287	3,4	20128908	4,6	1203071208	4,7
IRLANDIA	2309454	0,3	218485	0,0	102579	0,0	0	0,0	0	0,0	726232	0,1	484	0,0	71236354	0,3
ISLANDIA	59197	0,0	20128	0,0	52819	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	11011	0,0	4560791	0,0
JUGOSŁAWIA	1739751	0,2	2161517	0,4	55650	0,0	298420	0,2	0	0,0	77864	0,0	22826	0,0	43088106	0,2
LIECHTENSTEIN	58635	0,0	42917	0,0	337045	0,0	74137	0,0	10470	0,0	104151	0,0	16796186	0,1	16796186	0,1
LITWA	26875454	3,7	7178467	1,4	15088908	1,1	558233	0,3	20148223	19,8	15102618	2,9	2720483	0,6	337996045	1,3
LOTWA	3872889	0,5	2394484	0,5	5438512	0,4	363402	0,2	1230344	1,2	1584116	0,3	276668	0,1	115003630	0,4
LUKSEMBURG	86885	0,0	120847	0,0	133958	0,0	0	0,0	0	0,0	11684	0,0	78920	0,0	9309326	0,0
MACEDONIA	0	0,0	1631450	0,3	24992	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	11357183	0,0
MALTA	155597	0,0	0	0,0	8841	0,0	0	0,0	0	0,0	138348	0,0	0	0,0	4087802	0,0
MOLDAWIA	891977	0,1	686345	0,1	1129872	0,1	8708885	5,1	232401	0,2	341216	0,1	330961	0,1	52169824	0,2
MONAKO	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	39182	0,0
NIEMCY	296031595	40,4	224880390	43,0	731126402	52,2	22146496	13,0	34684884	34,2	234532881	45,0	311917596	70,8	8483642793	33,0
NORWEGIA	4348377	0,6	1604442	0,3	1852938	0,1	50632	0,0	904890	0,9	1456539	0,3	230707	0,1	216450603	0,8
PORTUGALIA	2559186	0,3	790450	0,2	513290	0,0	0	0,0	392124	0,4	55955	0,0	91561	0,0	27523437	0,1
ROSLA	43603313	5,9	100032079	19,1	88226481	6,3	25022510	14,7	11284375	11,1	24070215	4,6	8768179	2,0	2154695008	8,4
RUMUNIA	284256	0,0	428624	0,1	7738741	0,6	695527	0,4	3820999	3,8	627769	0,1	113808	0,0	79412872	0,3
SAN MARINO	9941	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	475096	0,1	1798130	0,0
SŁOWACJA	5965596	0,8	973602	0,2	2698303	0,2	600698	0,4	71100	0,1	6021819	1,2	2003946	0,5	313979135	1,2
SŁOWENIA	4195068	0,6	2785497	0,5	3942351	0,3	69964	0,0	307035	0,1	61188	0,0	61188	0,0	49477708	0,2
SVALBARD I JAN	2485	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3939	0,0	0	0,0	155731	0,0
SZWAJCARIA	4096829	0,6	11224499	2,1	11387973	0,8	19999	0,0	836236	0,8	4837614	0,9	6409764	1,5	157778790	0,6
SZWECJA	24363207	3,3	15372327	2,9	27725289	2,0	354307	0,2	1326432	1,3	23997563	4,6	6954742	1,6	610086380	2,4
UKRAINA	20452123	2,8	4046093	0,8	31466763	2,2	93269111	54,6	1588469	1,6	37417008	7,2	6433783	1,5	1206750034	4,7
WATYKAN	2853	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	140173	0,0
WEGRY	3897191	0,5	3253102	0,6	9351700	0,7	2859903	1,7	265478	0,3	4725435	0,9	1456831	0,3	383040092	1,5
WIELKA BRYTANIA	25112743	3,4	13177696	2,5	25212348	1,8	1186109	0,7	847825	0,8	13607521	2,6	5167049	1,2	967505987	3,8
WŁOCHY	19220344	2,6	9841584	1,9	12016985	0,9	1911256	1,1	1019645	1,0	15397133	3,0	9803898	2,2	1513208951	5,9
WYSPY OWCZE	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	100884	0,0
Azja:																
ARMENIA	480135	0,1	0	0,0	94986	0,0	277607	0,2	360936	0,4	121685	0,0	0	0,0	8329738	0,0
AZERBEJDZAN	173464	0,0	2319	0,0	135593	0,0	1152889	0,7	13728	0,0	7000	0,0	0	0,0	40334583	0,2
CHINY	387286	0,1	154653	0,0	496477	0,0	15813	0,0	0	0,0	1183122	0,2	26445	0,0	33596760	0,1
GRUZJA	13710	0,0	0	0,0	183858	0,0	534245	0,3	0	0,0	18045	0,0	505065	0,1	12123309	0,0
INDIA	96926	0,0	0	0,0	14436036	1,0	0	0,0	0	0,0	126250	0,0	60052	0,0	60088401	0,2
IZRAEL	233639	0,0	0	0,0	391025	0,0	0	0,0	0	0,0	661913	0,1	240514	0,1	18970088	0,1
JAPONIA	3048153	0,4	258154	0,0	2879189	0,2	0	0,0	19431	0,0	25230	0,0	31339	0,0	58445543	0,2
KAZACHSTAN	2387179	0,3	728113	0,1	2754166	0,2	242375	0,1	1477955	1,5	508106	0,1	77667	0,0	55104934	0,2
KYRGYSTAN	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	427782	0,1	3070695	0,0
TADZYKISTAN	62137	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	280185	0,1	0	0,0	7291549	0,0
TURCJA	3859690	0,5	42393	0,0	4944644	0,4	42276	0,0	2093	0,0	947081	0,2	94978	0,0	59701588	0,2
TURKMENISTAN	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1094	0,0	0	0,0	0	0,0	3465	0,0	1890015	0,0
UZBEKISTAN	237	0,0	23379	0,0	3161202	0,2	1592	0,0	41193	0,0	538791	0,1	0	0,0	77995904	0,3
POZ.KRAJE AZJI	25911661	3,5	2438505	0,5	5112712	0,4	130480	0,1	87864	0,1	6376442	1,2	2411909	0,5	804385767	3,1
AFRYKA																
Ameryka Północna:																
KANADA	1766339	0,2	1630622	0,3	354251	0,0	205440	0,1	303	0,0	91906	0,0	2868826	0,7	85418075	0,3
STANY ZJEDN. AM	15380495	2,1	7965265	1,5	6848684	0,5	2337244	1,4	128283	0,1	15744257	3,0	6037899	1,4	663015037	2,6
POZ.KRAJE AM.PLN	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	18048	0,0
AMERYKA POL.																
AMERYKA POL.	4183625	0,6	868689	0,2	1460349	0,1	194977	0,1	25849	0,0	2342451	0,4	536854	0,1	245273082	1,0
OCEANIA																
OCEANIA	1166526	0,2	644132	0,1	302181	0,0	1887	0,0	0	0,0	7897286	1,5	208819	0,0	32015093	0,1
Suma całkowita	733317521	100,0	523188723	100,0	1399670721	100,0	170709226	100,0	101546713	100,0	521192996	100,0	440270639	100,0	25695544535	100,0

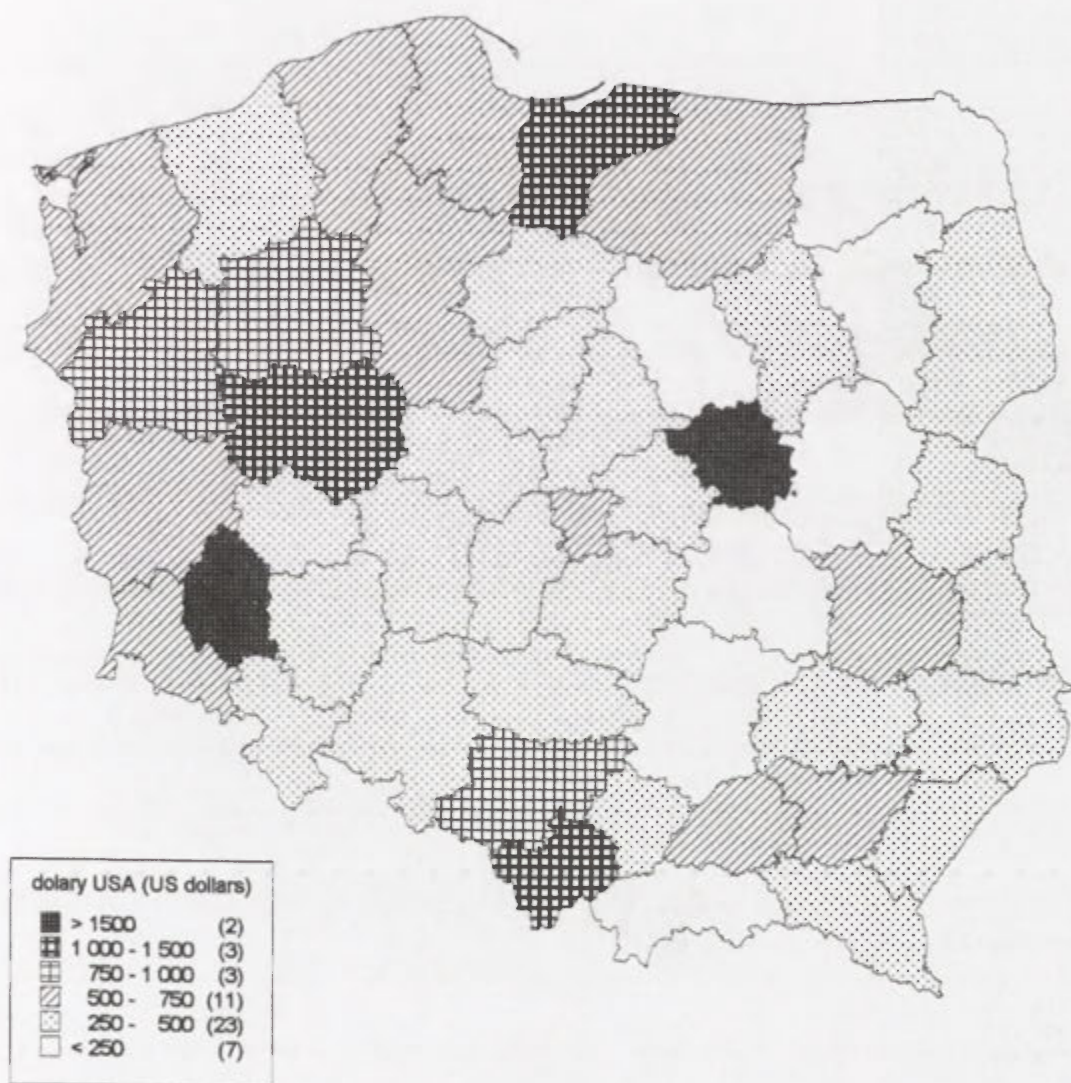
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Centrum Informatyki Handlu Zagranicznego.



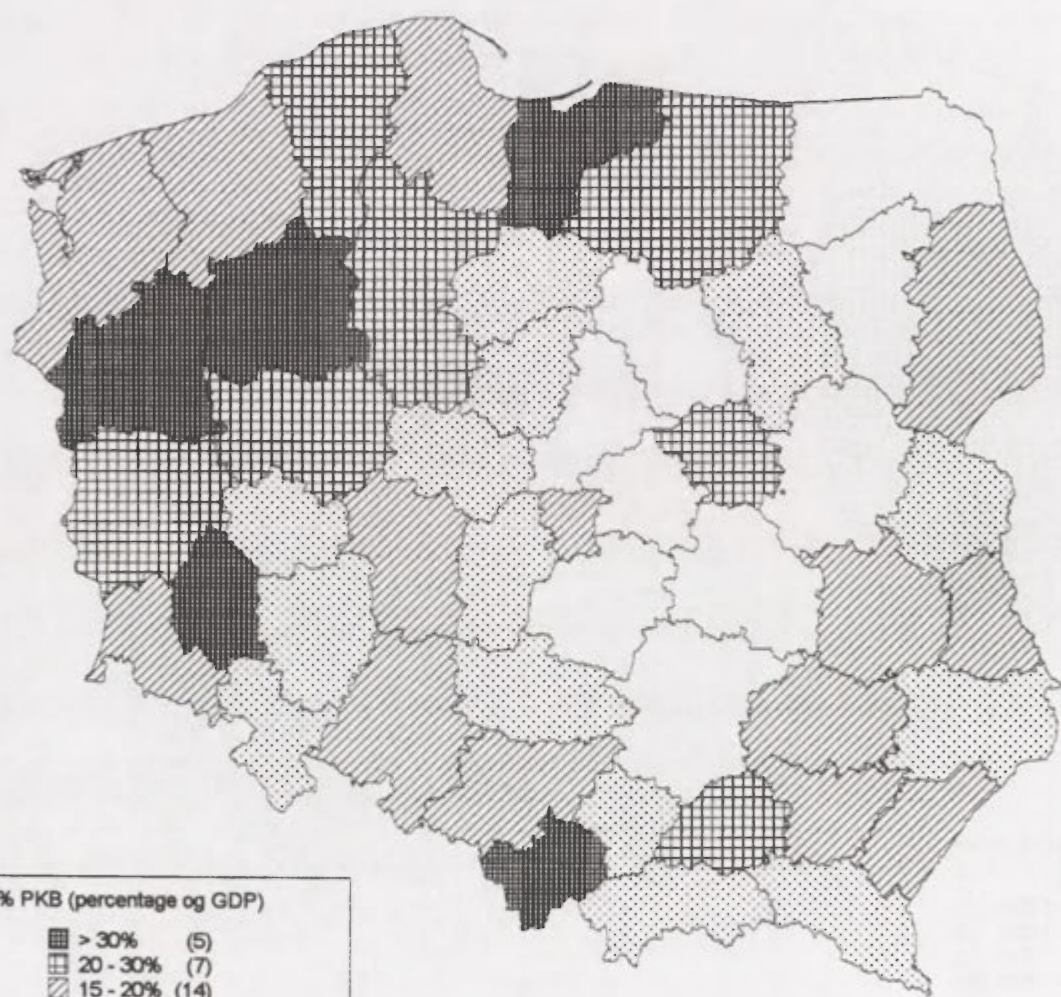
Ryc. 1. Eksport z Polski w 1997 r.
Export from Poland 1997



Ryc. 2. Eksport w latach 1995 i 1997, wg województw
Export by voivodships in 1995 and 1997

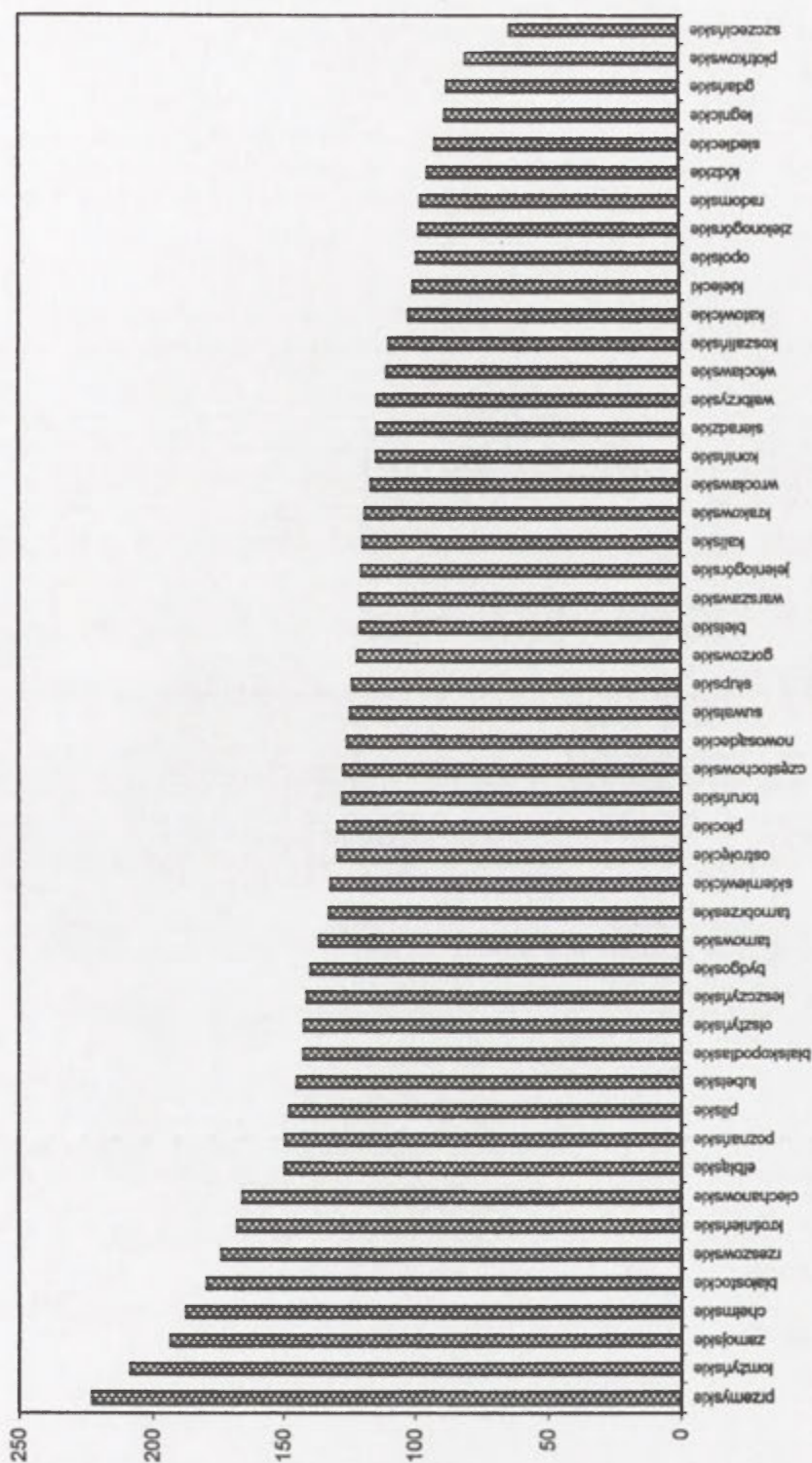


Ryc. 3. Eksport w 1997 r. w przeliczeniu na 1 mieszkańca wg województw
Export 1997 per capita by voivodships

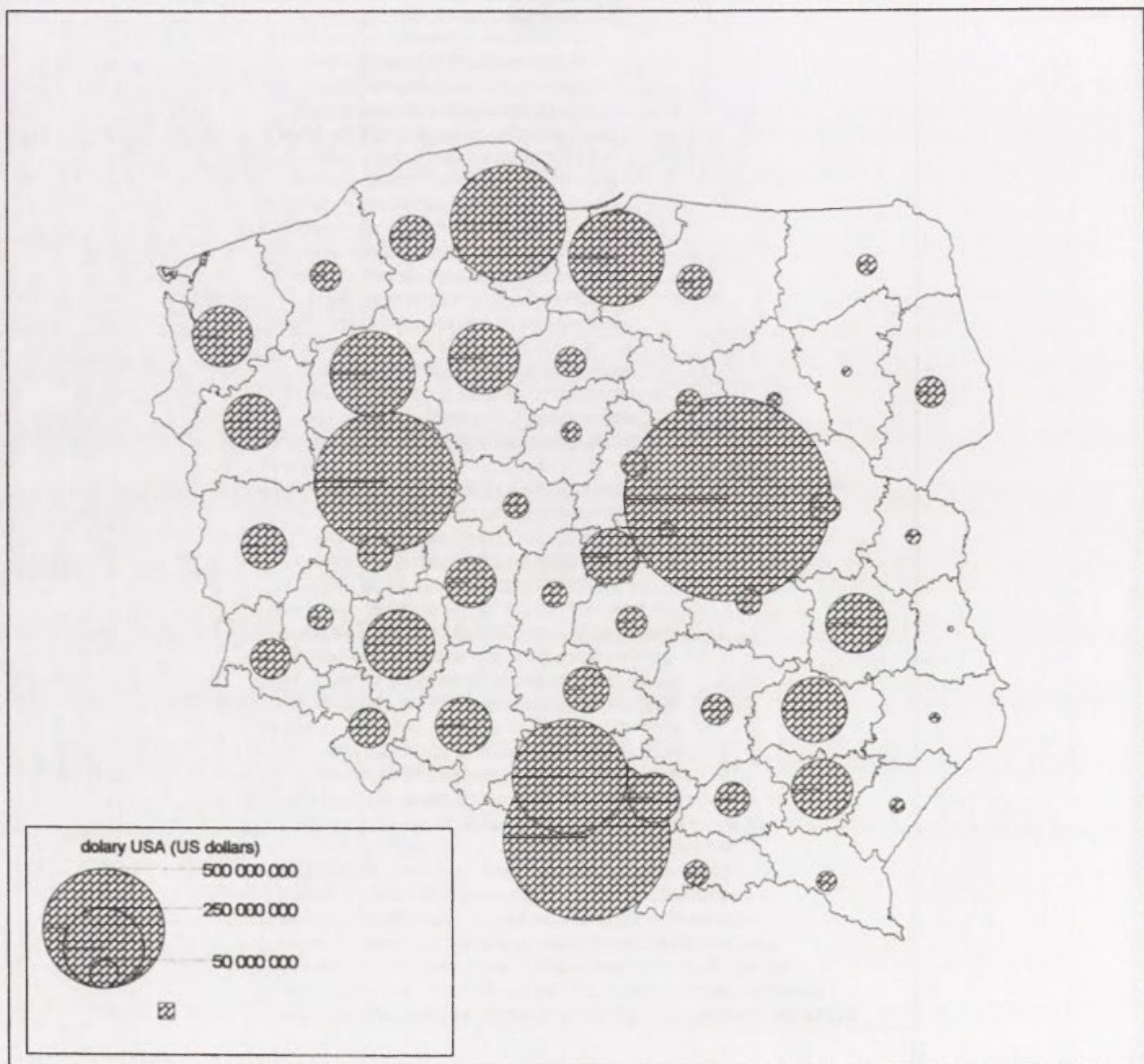


% PKB (percentage of GDP)	
	> 30% (5)
	20 - 30% (7)
	15 - 20% (14)
	10 - 15% (14)
	< 10% (9)

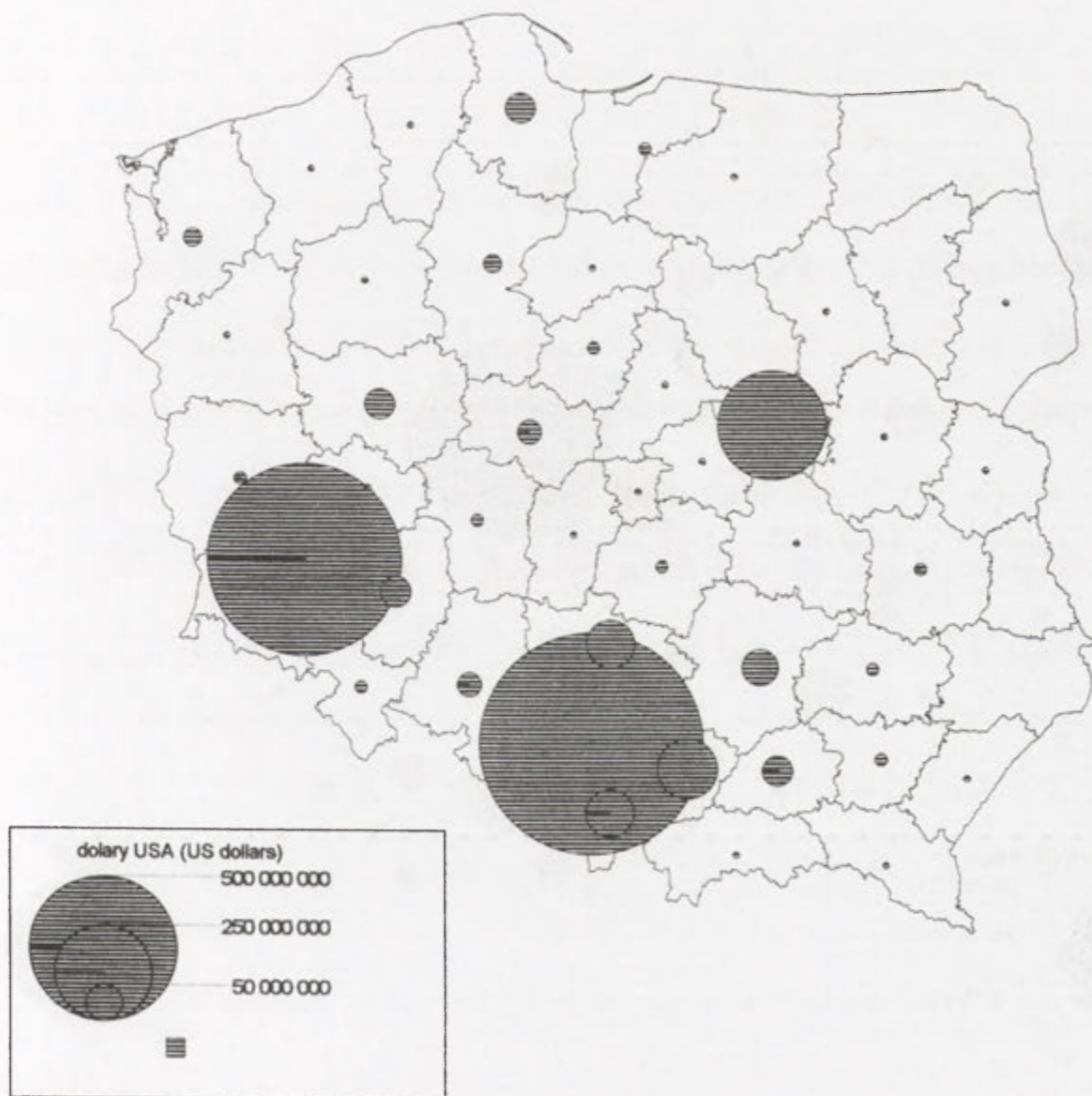
Ryc. 4. Eksport w 1997 r. względem PKB, wg województw
Relation of export to GDP, by voivodships



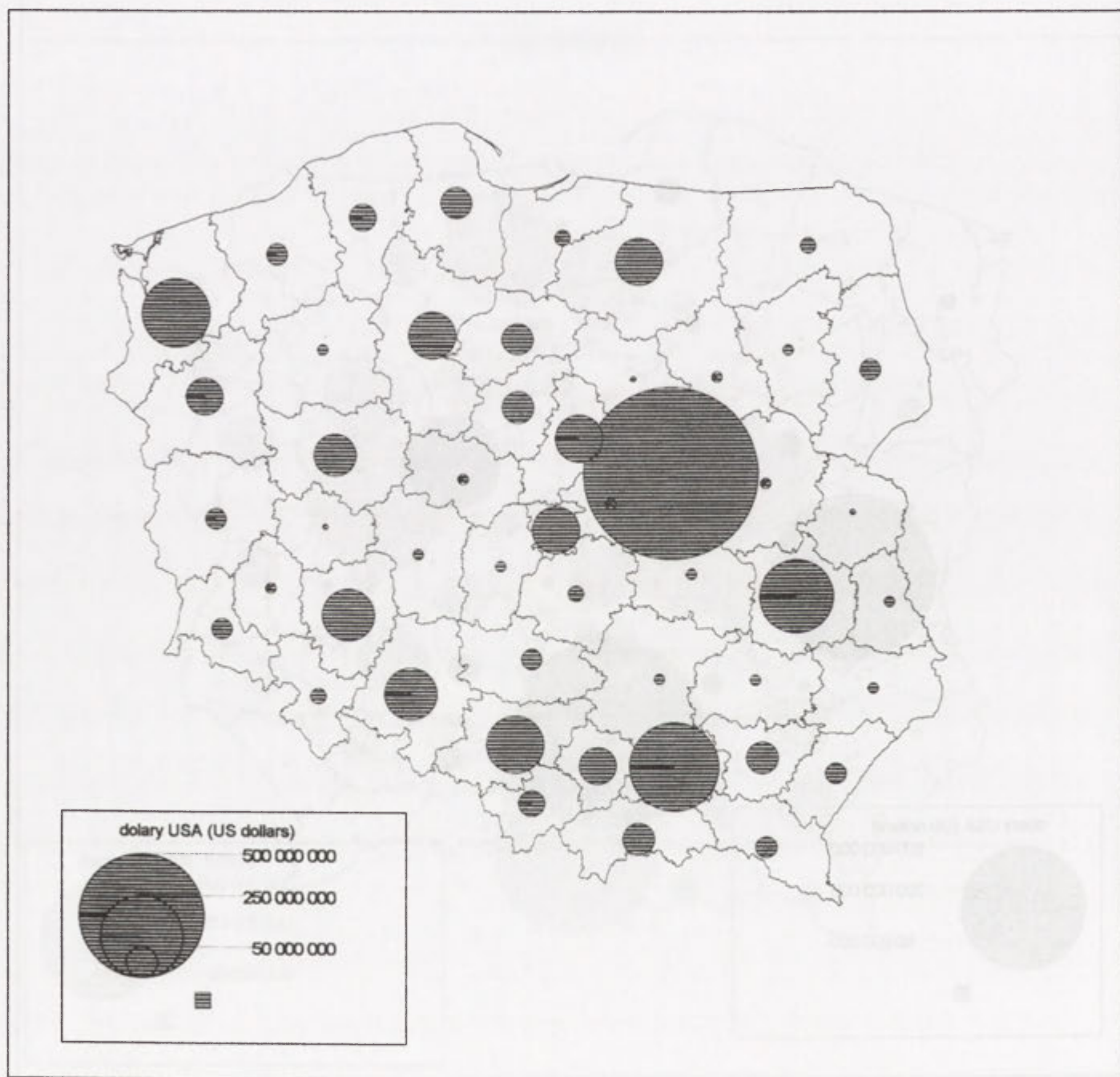
Ryc. 5. Dynamika wzrostu eksportu, wg województw 1995-1997 (1995=100)
Indices of export growth 1995 – 1997, by voivodships (1995=100)



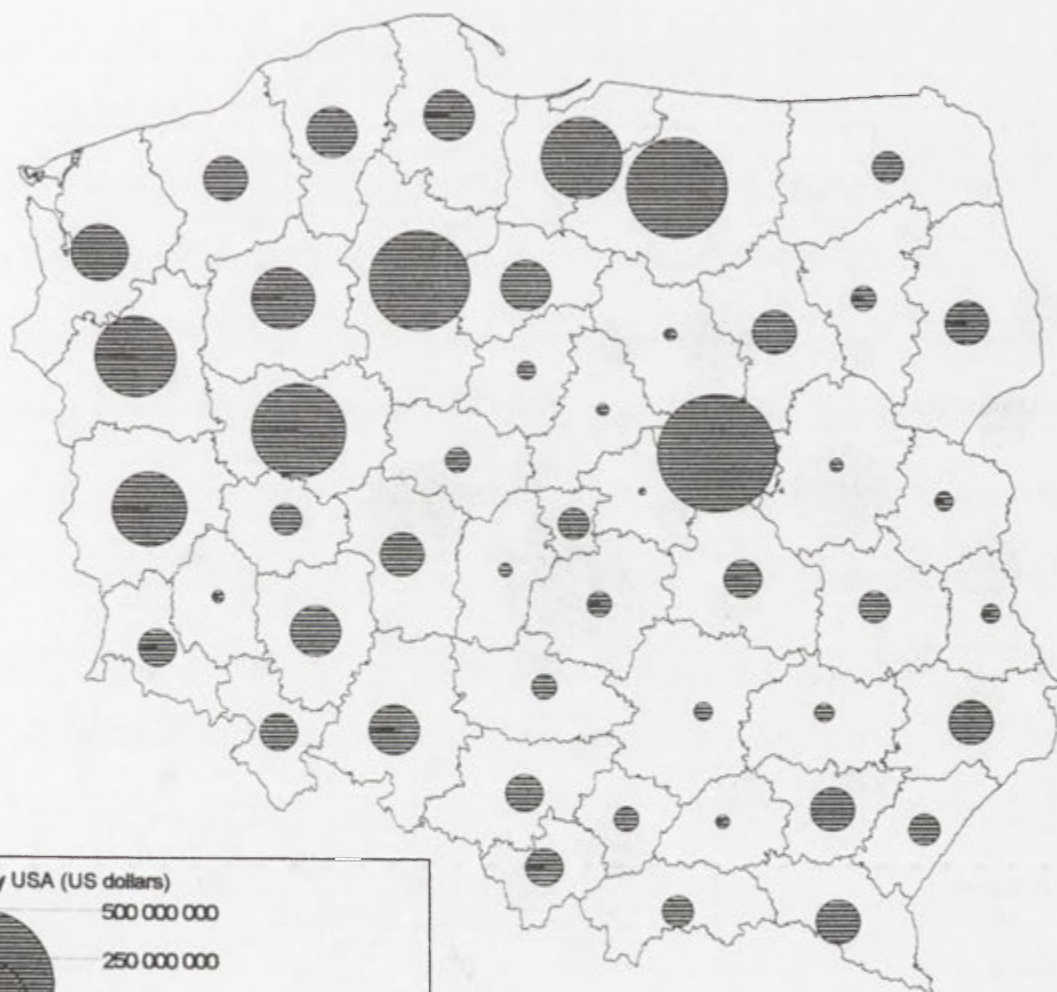
Ryc. 6. Eksport wyrobów przemysłu elektromaszynowego w 1997 r., wg województw
Electro-engineering industry products export 1997, by voivodships



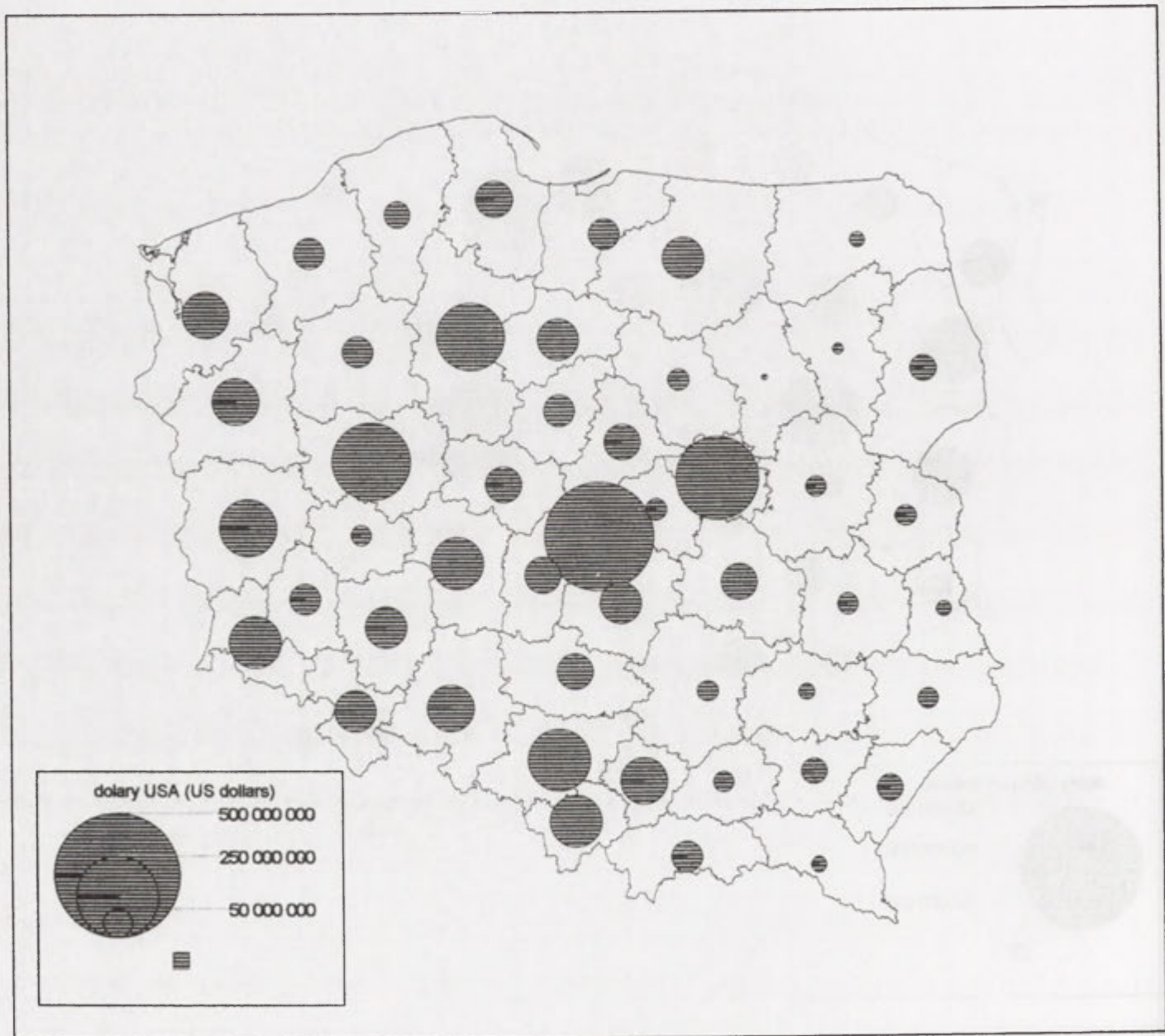
Ryc 7. Eksport wyrobów przemysłu metalurgicznego w 1997 r., wg województw
 Metallurgical industry products export 1997, by voivodships



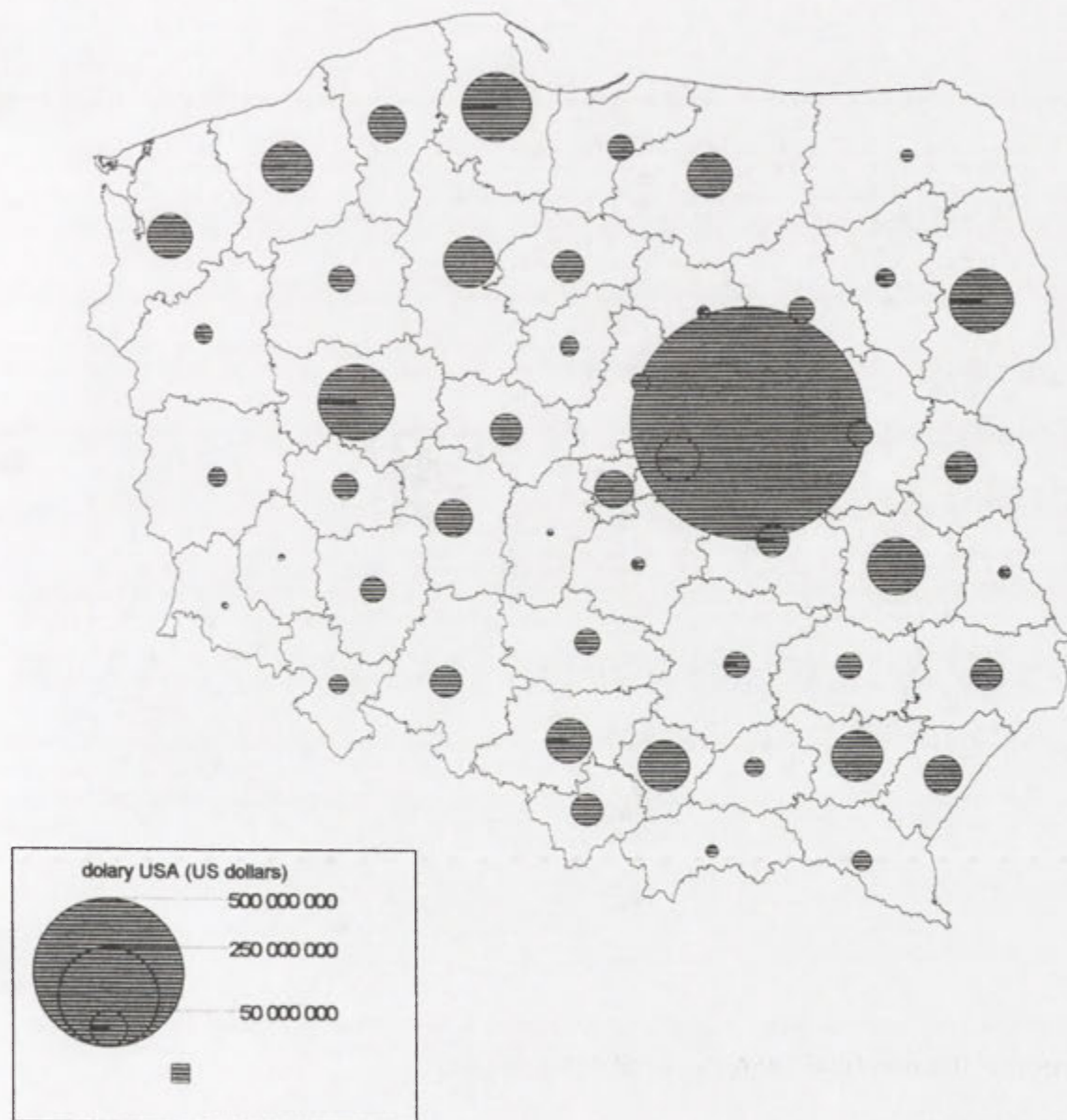
Ryc. 3. Eksport wyrobów przemysłu chemicznego w 1997 r., wg województw
Chemical industry products export 1997, by voivodships



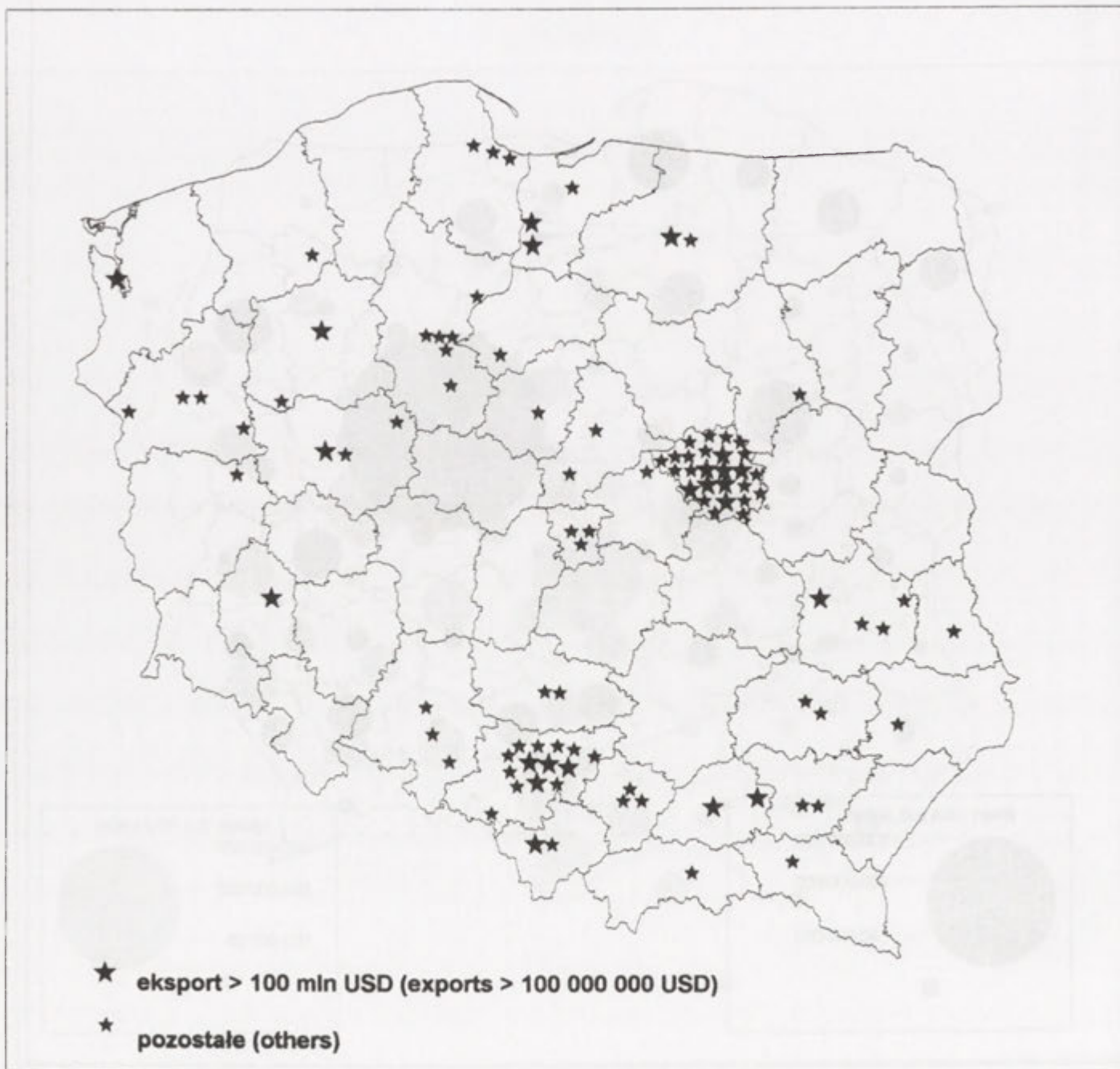
Ryc. 9. Eksport wyrobów przemysłu drzewno-papierniczego w 1997 r., wg województw
Wood and paper industry products Export 1997, by voivodships



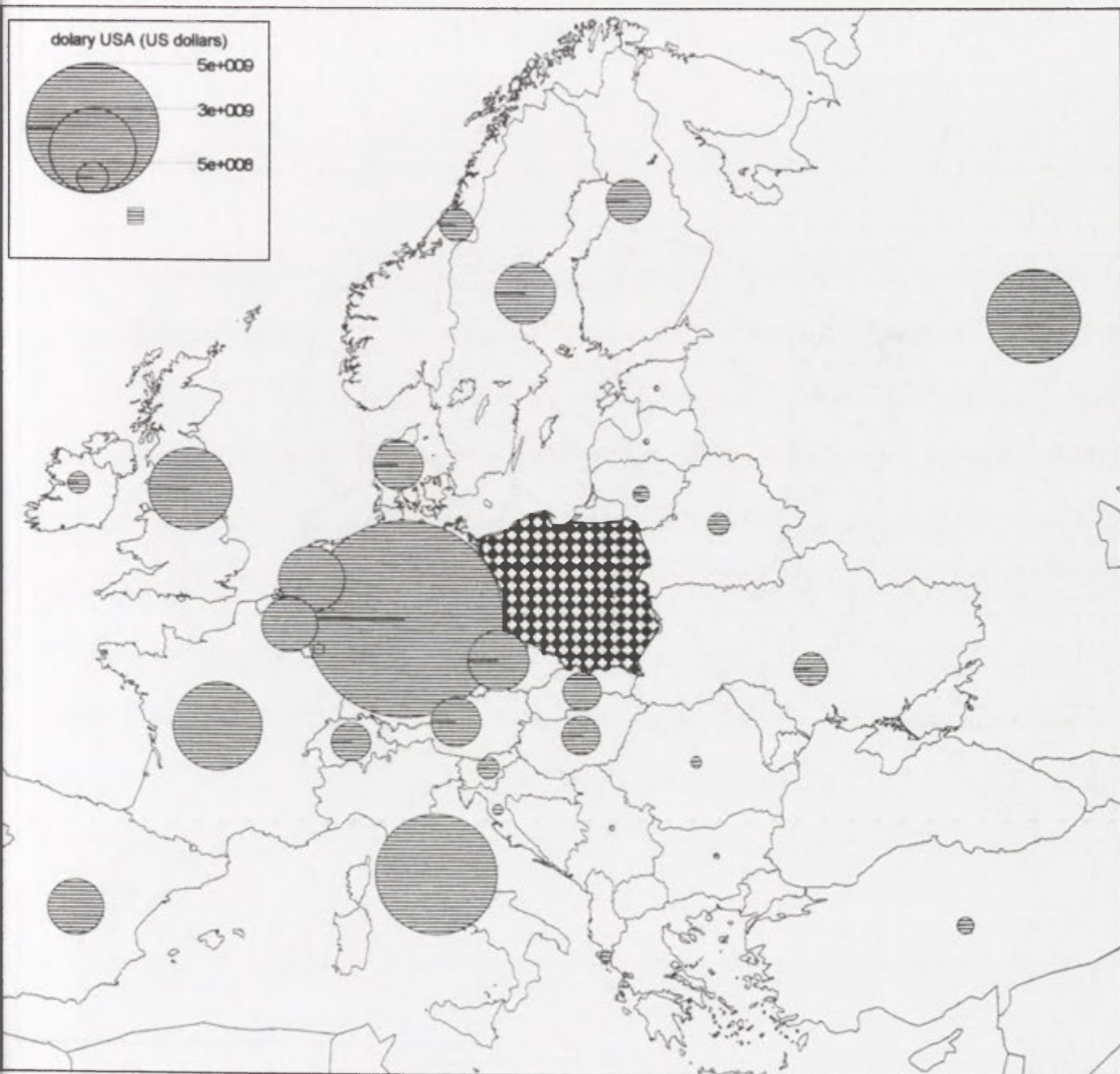
Ryc. 10. Eksport wyrobów przemysłu lekkiego w 1997 r., wg województw
Light industry products export 1997, by voivodships



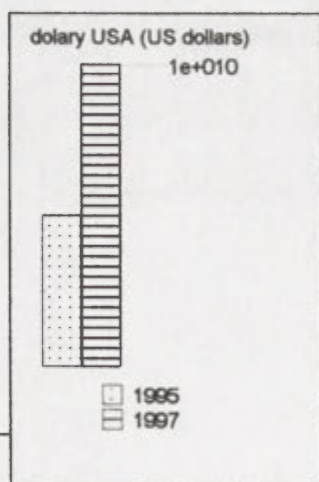
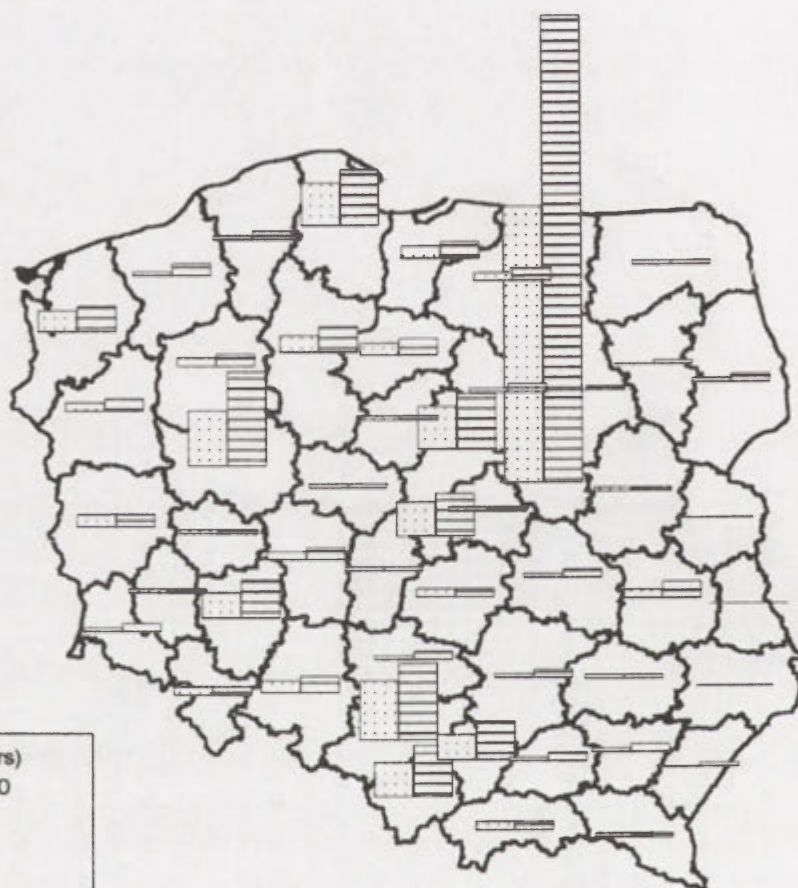
Ryc. 11. Eksport wyrobów przemysłu spożywczego w 1997 r., wg województw
Food industry products export 1997, by voivodships



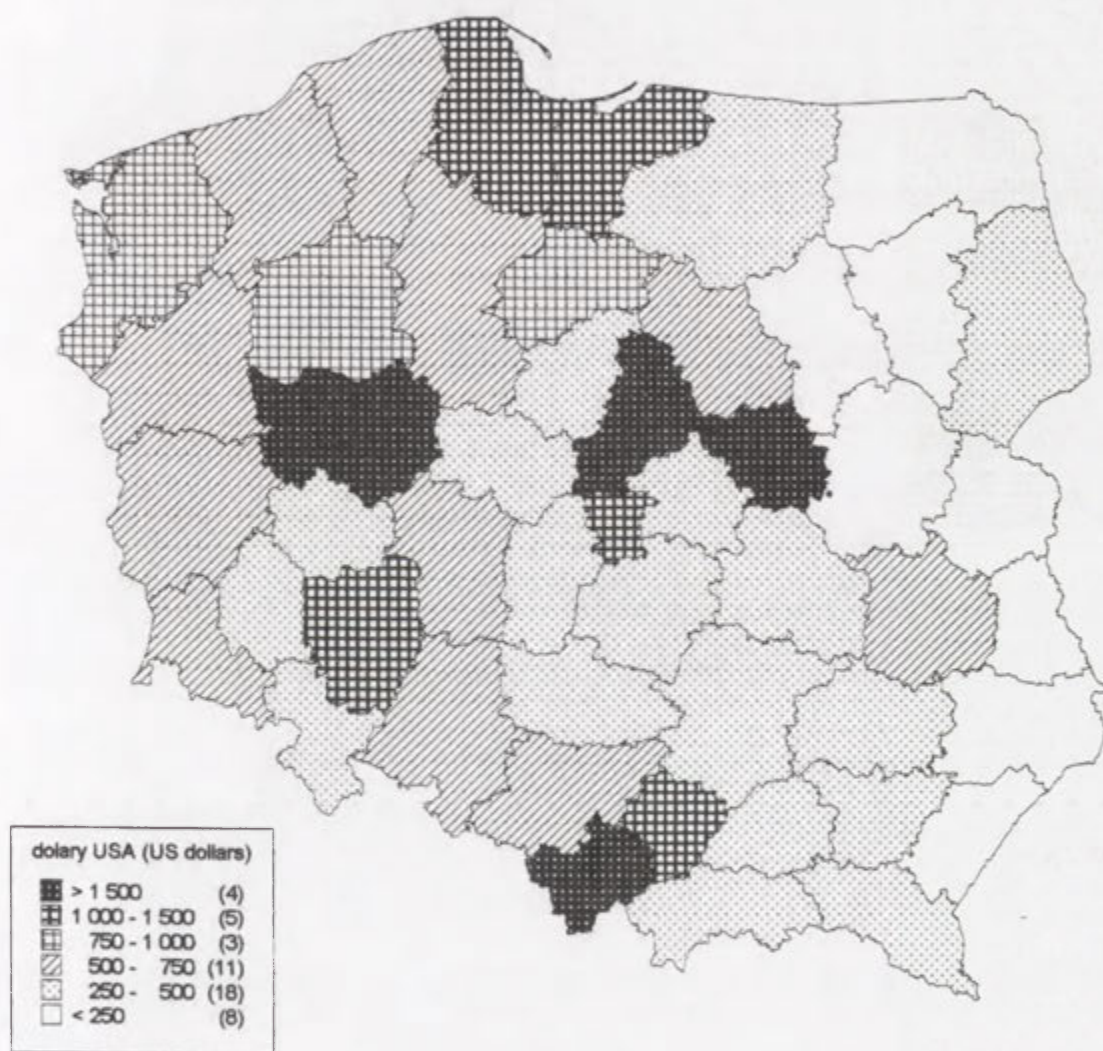
Ryc. 12. Rozmieszczenie największych firm - eksporterów w 1997 r.
Largest companies – exporters location 1997



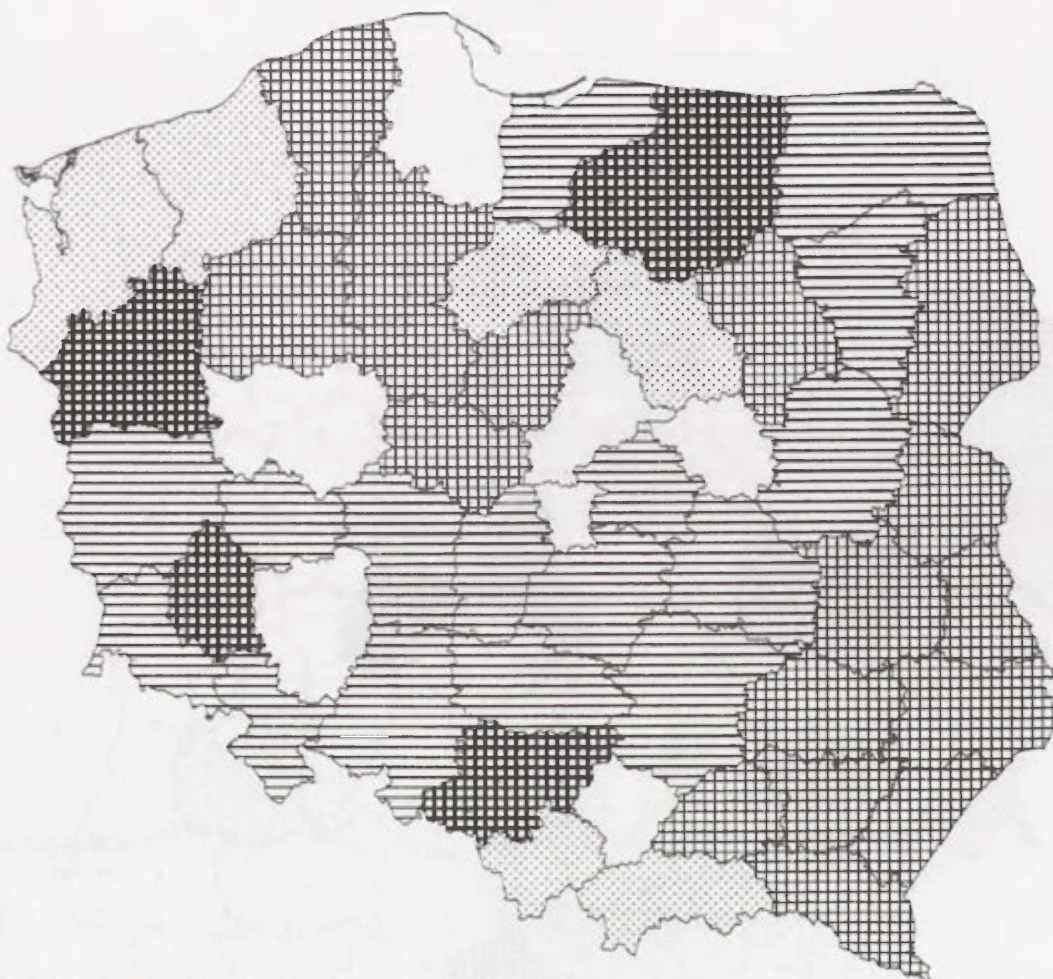
Ryc. 13. Import do Polski w 1997 r.
Imports into Poland 1997



Ryc. 14. Import w latach 1995 i 1997, wg województw
Imports by voivodships in 1995 and 1997

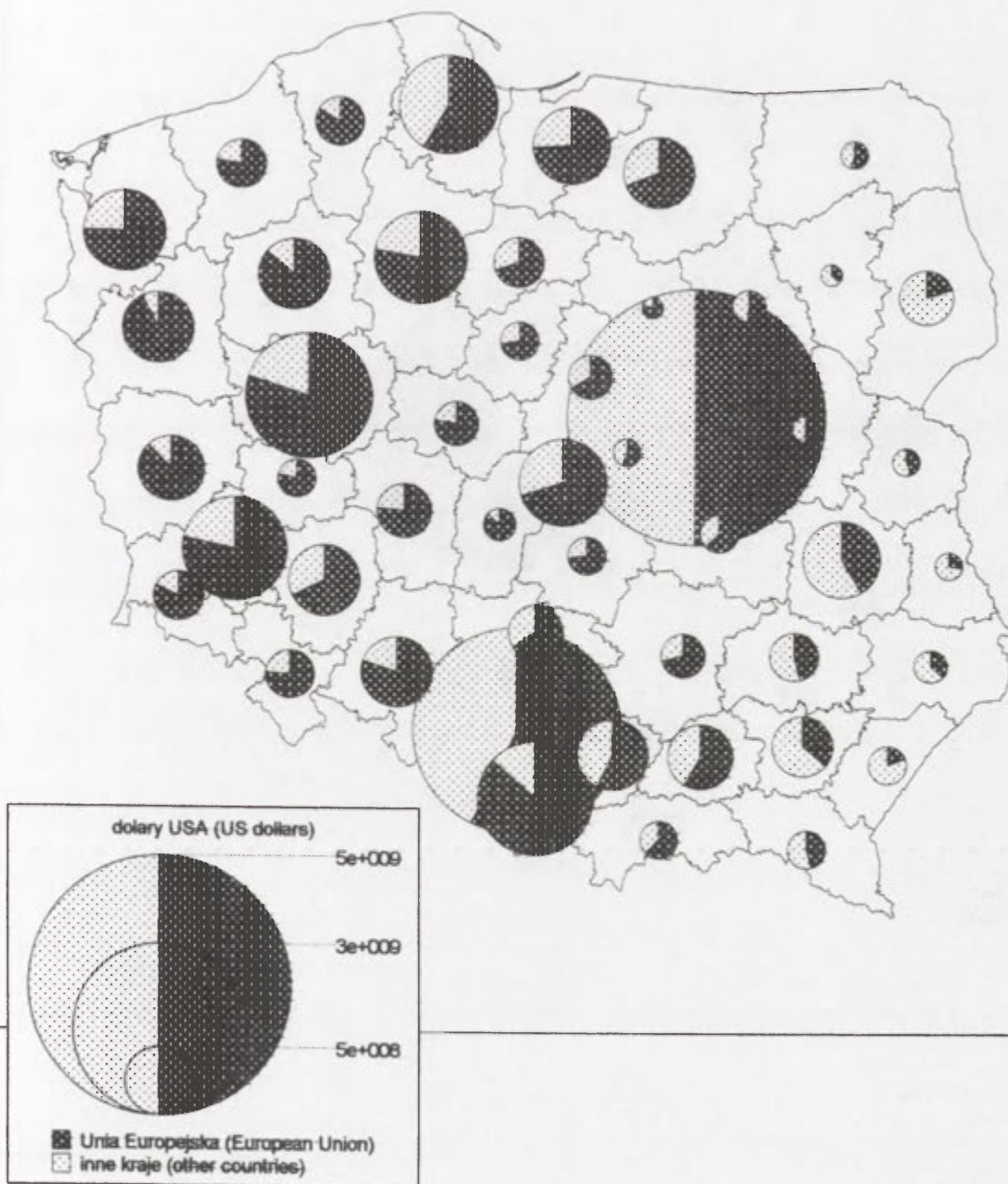


Ryc. 15. Import w 1997 r. w przeliczeniu na 1 mieszkańca, wg województw
Export 1997 per capita by voivodships

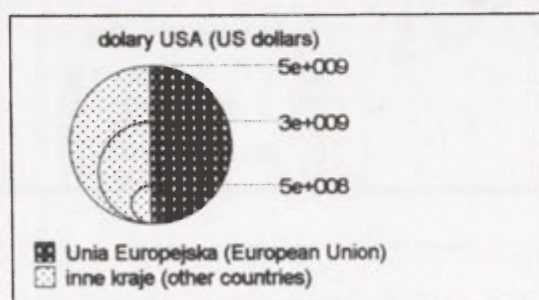
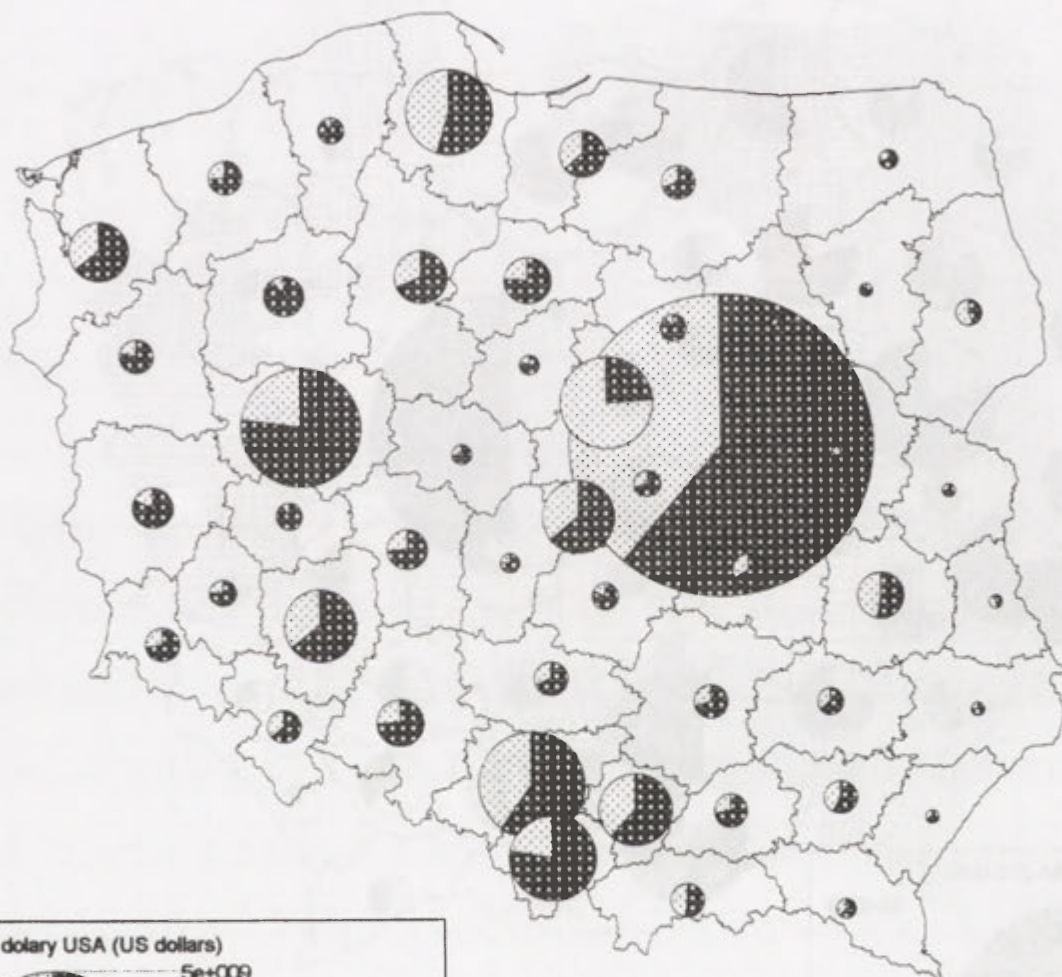


dolary USA (US dollars)		
	> +100 mln	(4)
	0 - +100 mln	(16)
	-100 mln - 0	(16)
	-500 mln - -100 mln	(6)
	< -500 mln	(7)

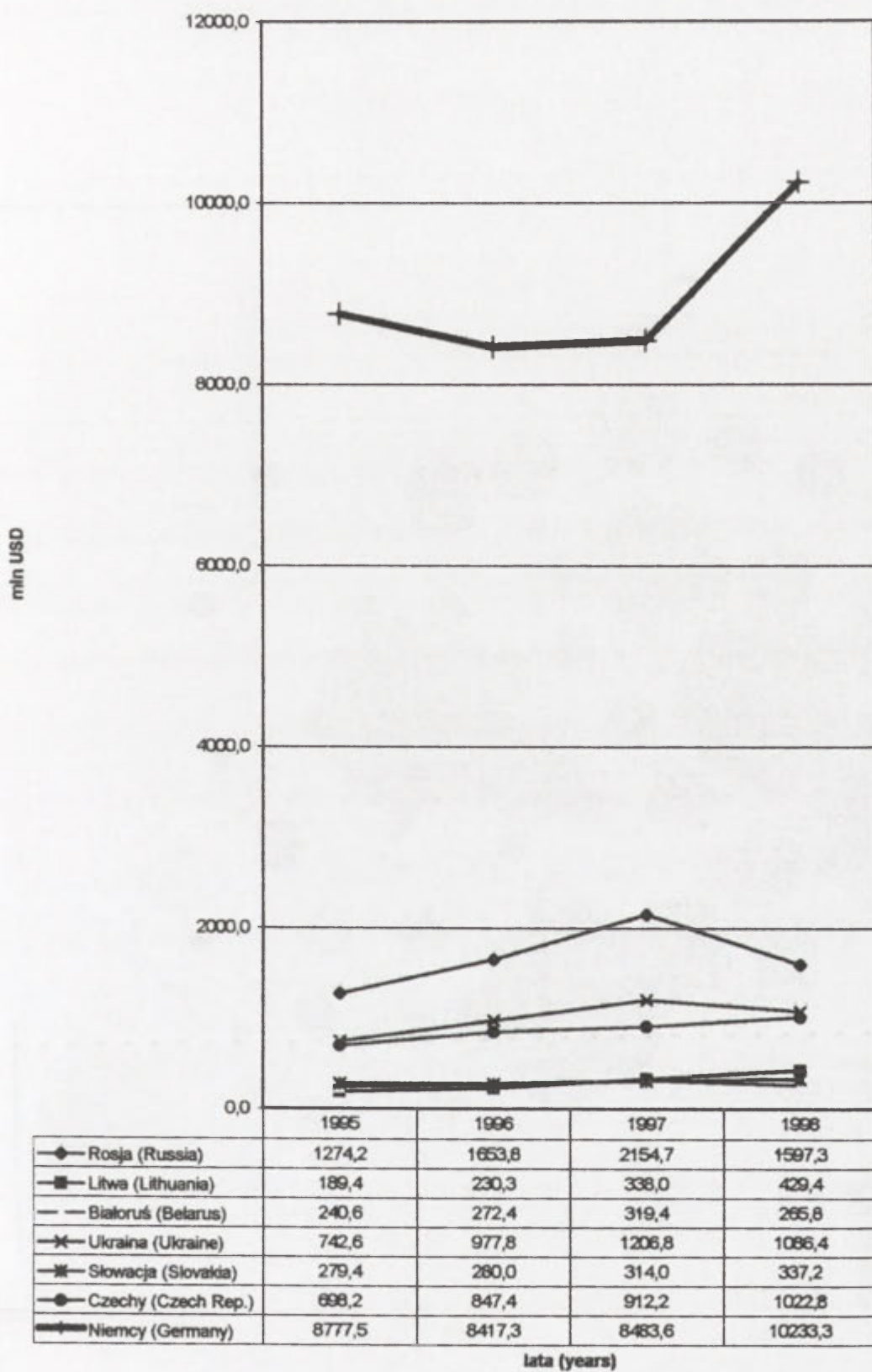
Ryc. 16. Saldo zagranicznych obrotów towarowych w 1997 r., wg województw
Foreign trade balance 1997, by voivodships



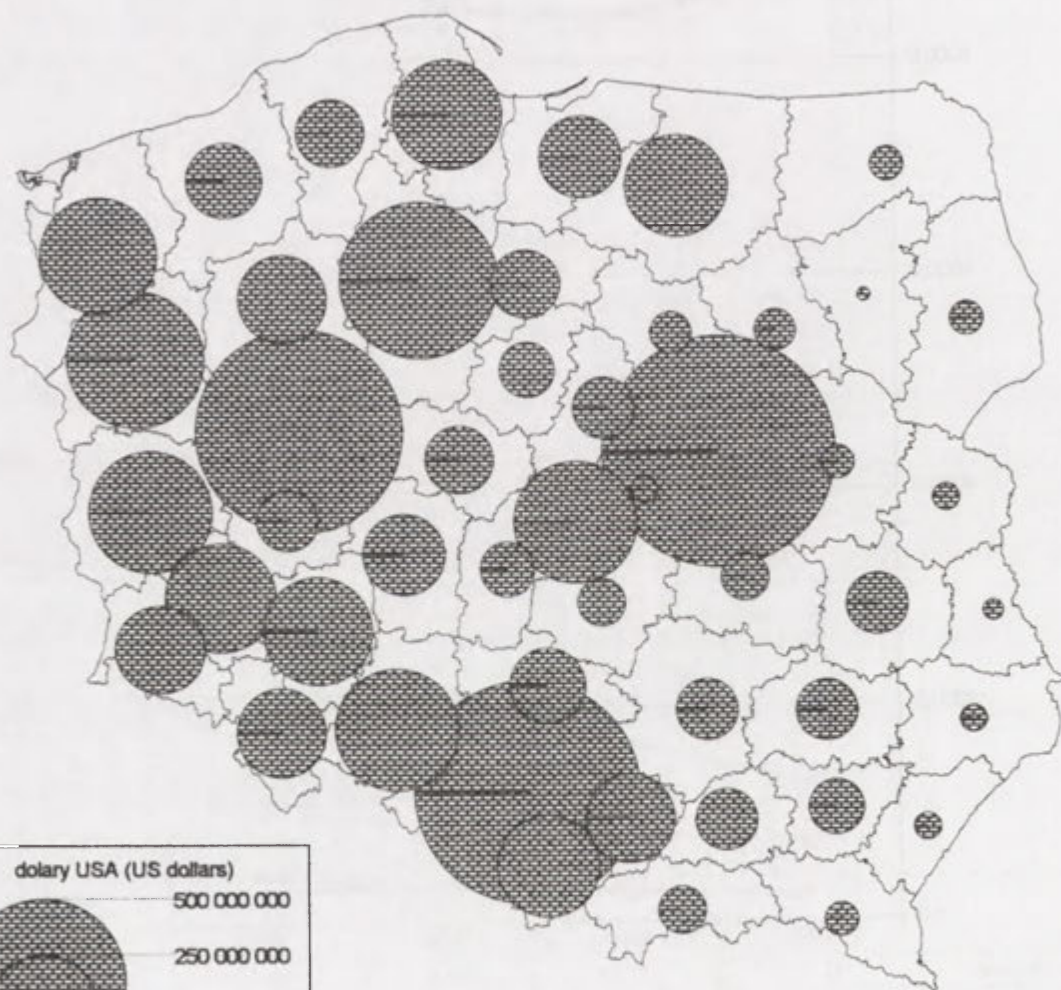
Ryc. 17. Udział Unii Europejskiej w eksporcie w 1997 r., wg województw
Share of European Union in export 1997, by voivodships



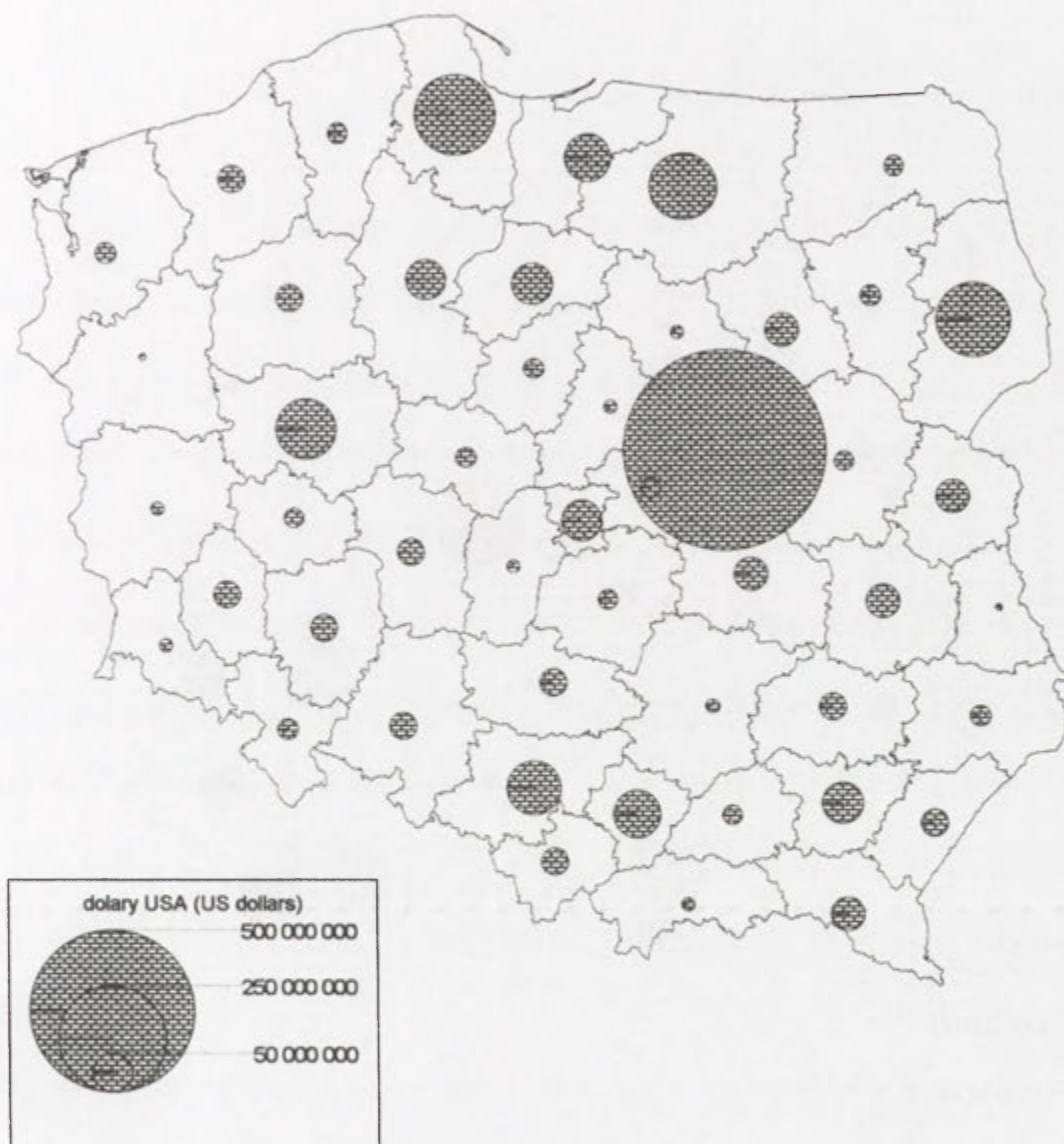
Ryc. 18. Udział Unii Europejskiej w imporcie w 1997 r., wg województw
Share of European Union in imports 1997, by voivodships



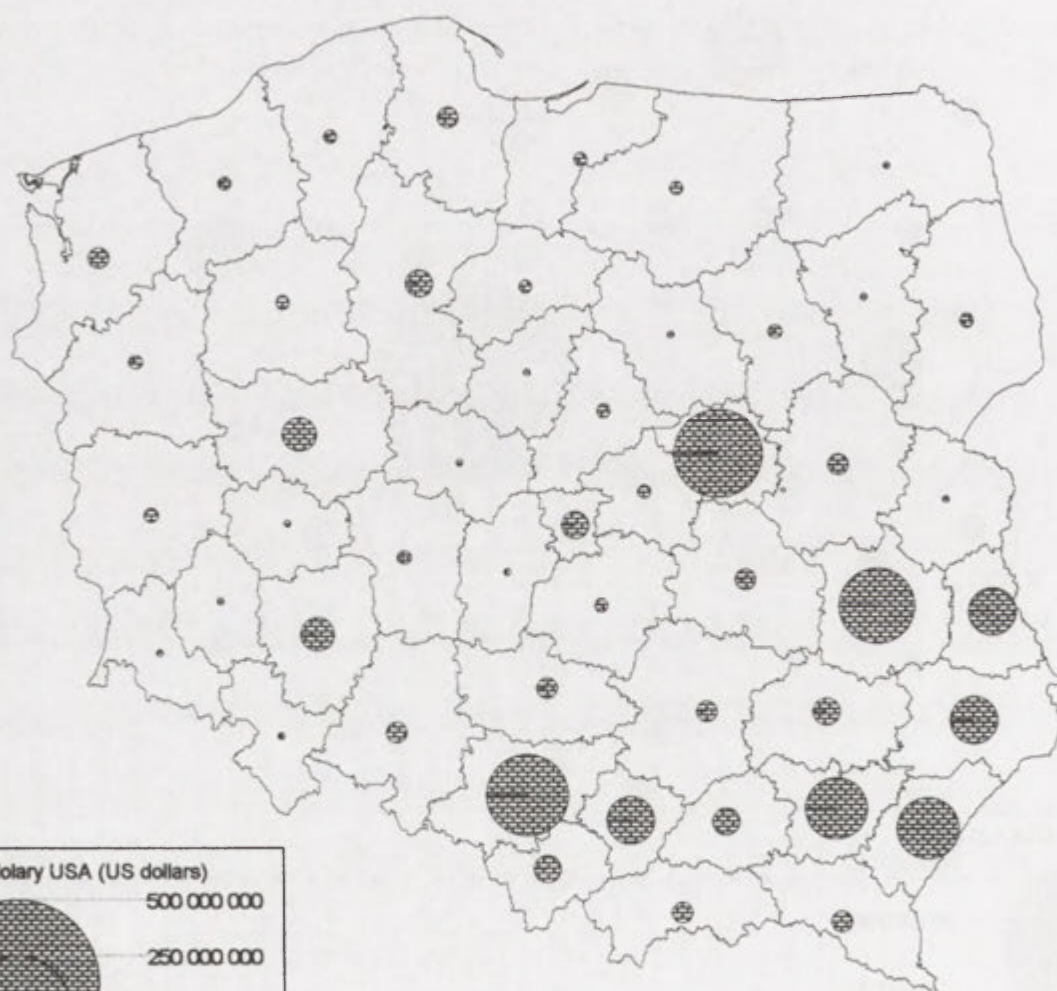
Ryc. 19. Eksport do krajów sąsiednich w latach 1995-1998
Export to neighbouring countries 1995-1998, by voivodships



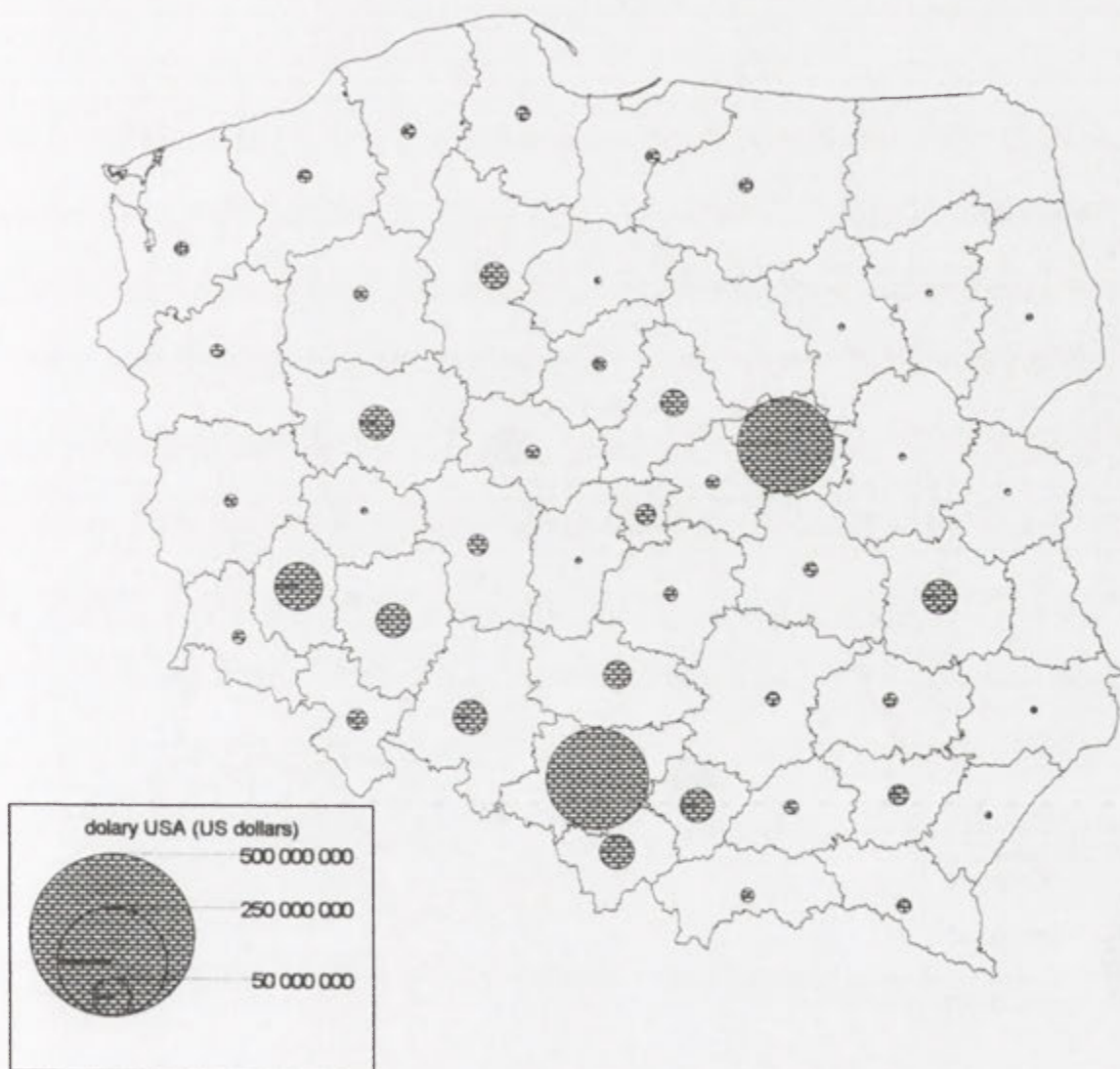
Ryc.20. Eksport do Niemiec w 1997 r., wg województw
Export to Germany 1997, by voivodships



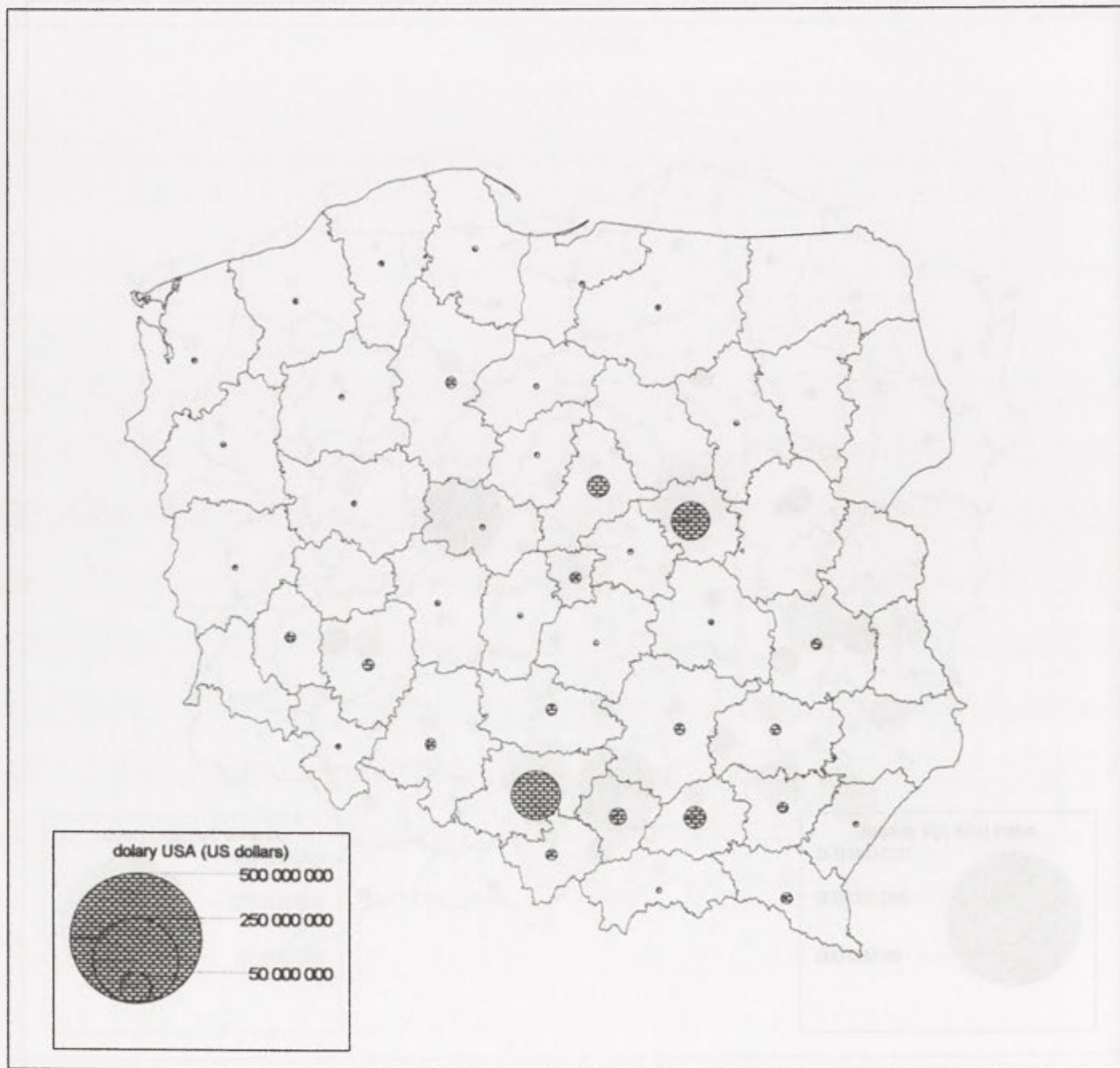
Ryc. 21. Eksport do Rosji w 1997 r., wg województw
Export do Russia 1997, by voivodships



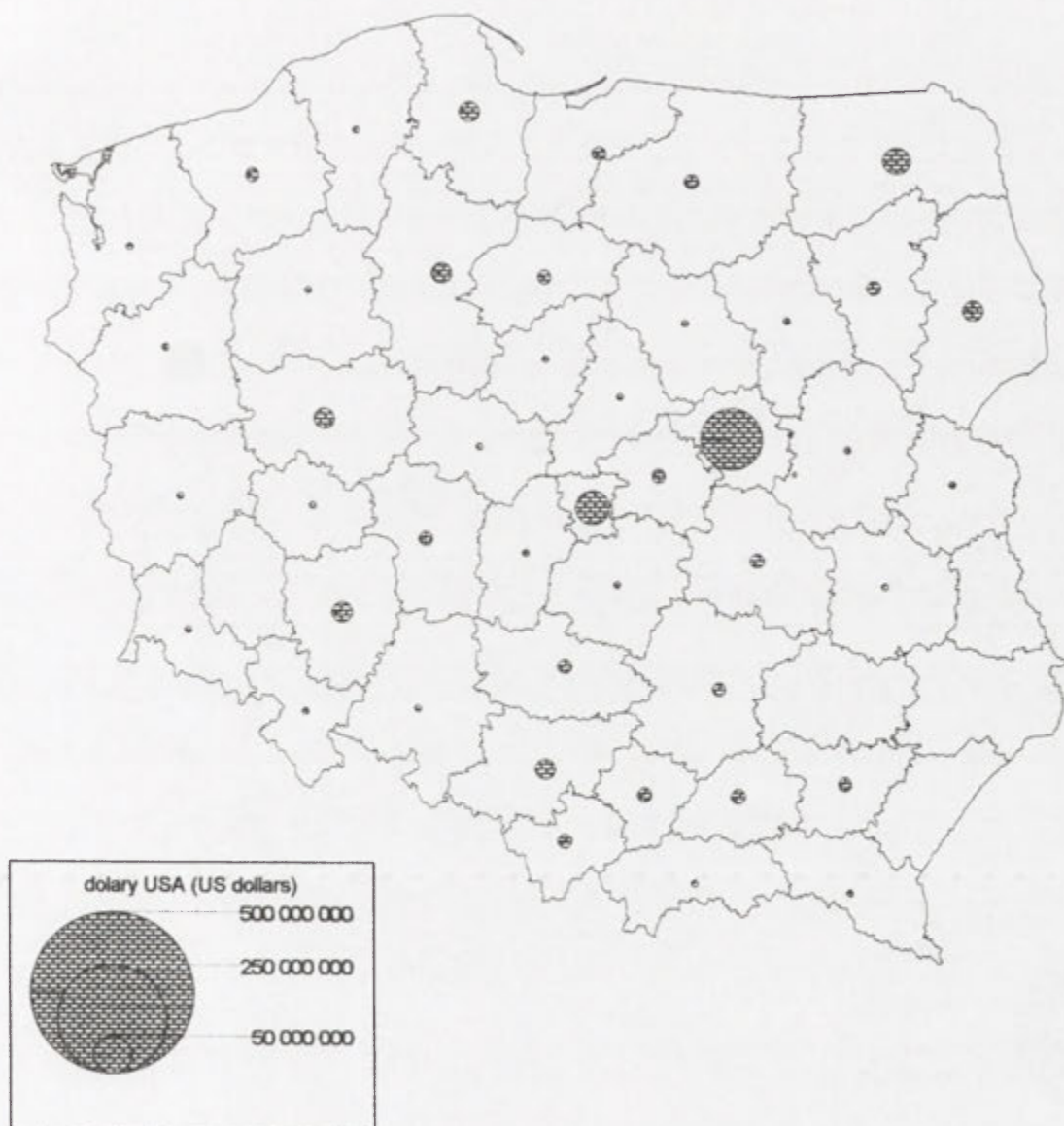
Ryc. 22. Eksport na Ukrainę w 1997 r., wg województw
Export to Ukraine 1997, by voivodships



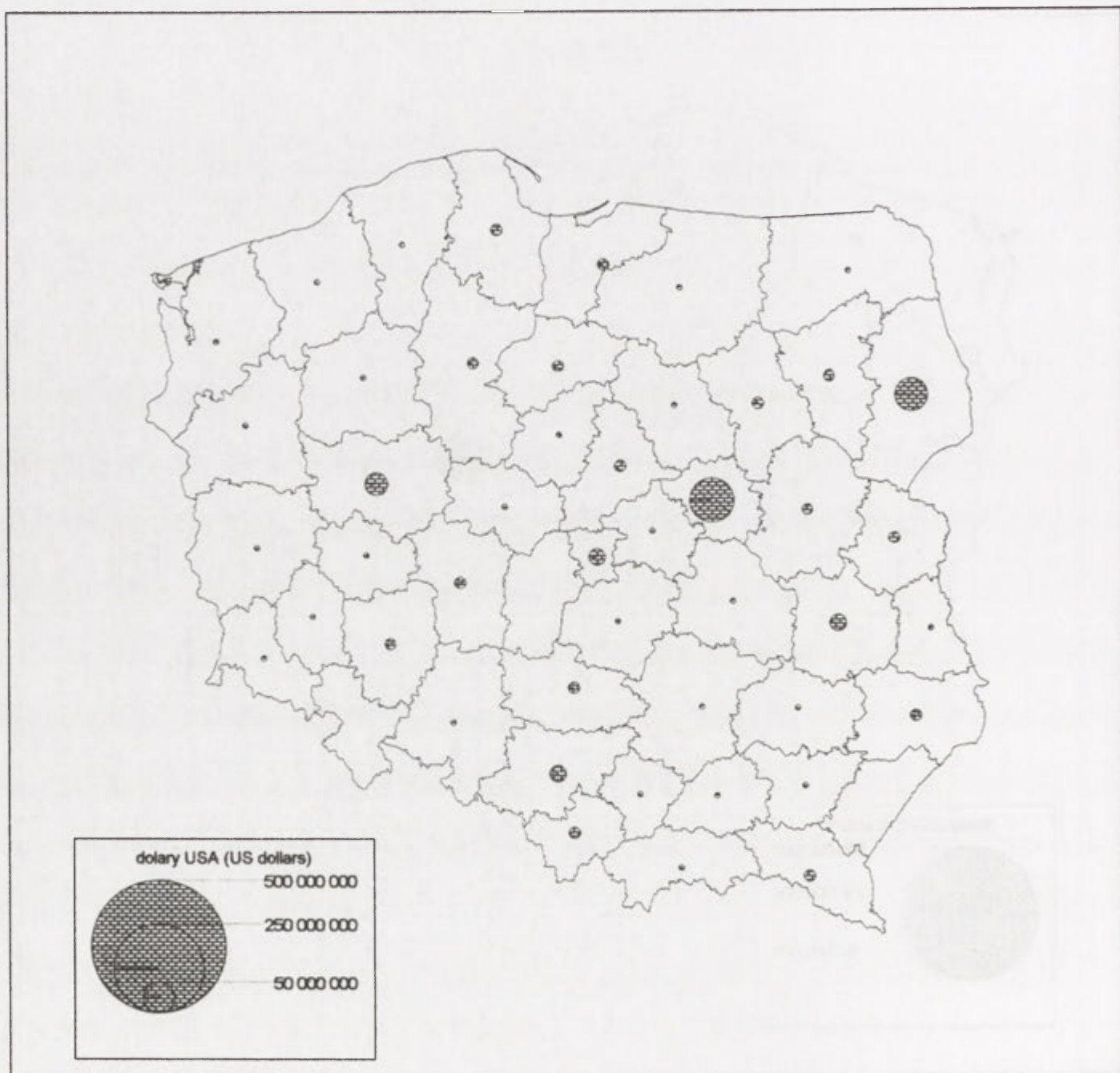
Ryc. 23. Eksport do Czech w 1997 r., wg województw
Export to Czech Republic 1997, by voivodships



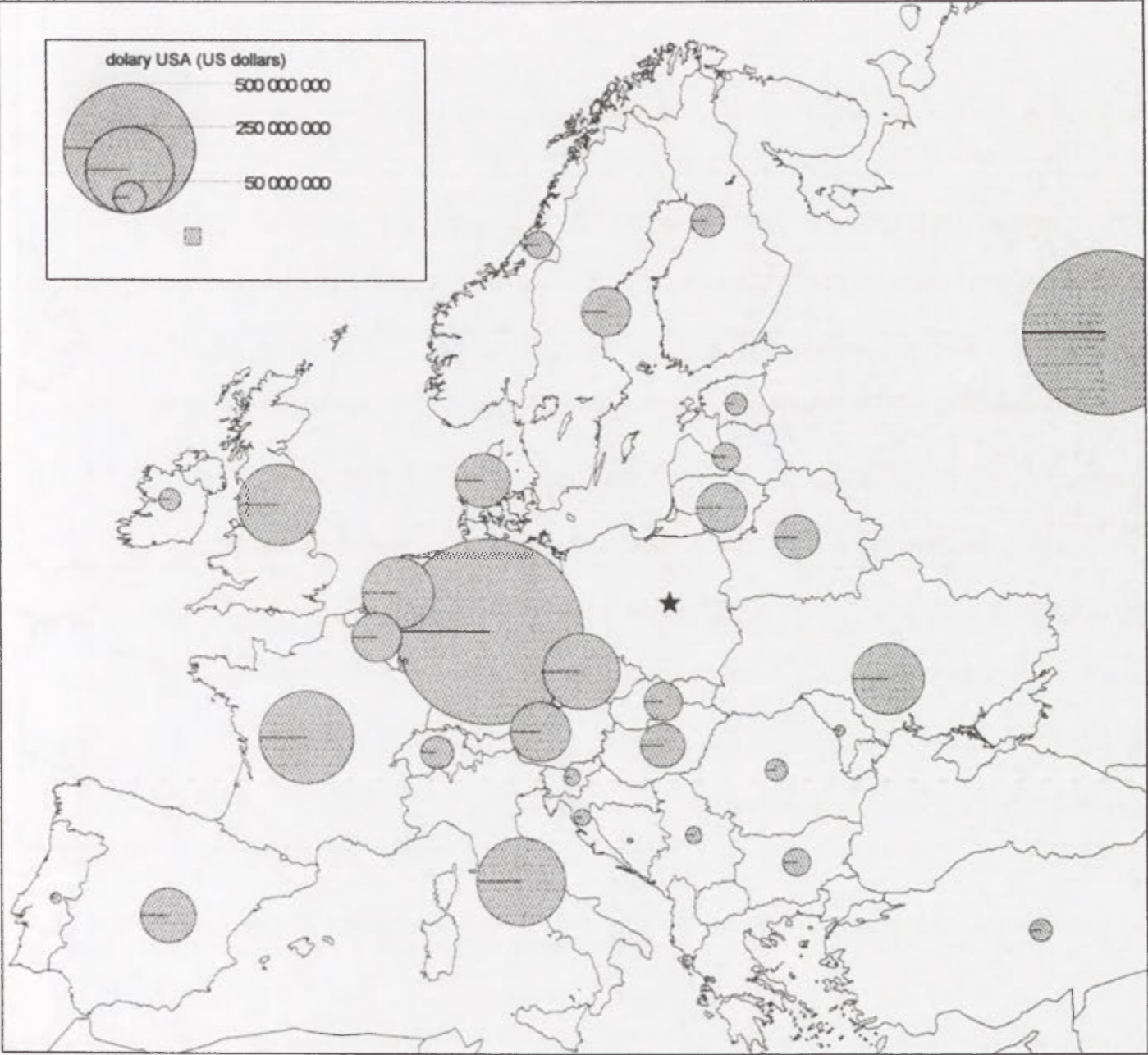
Ryc. 24. Eksport na Słowację w 1997 r., wg województw
Export to Slovakia in 1997, by voivodships



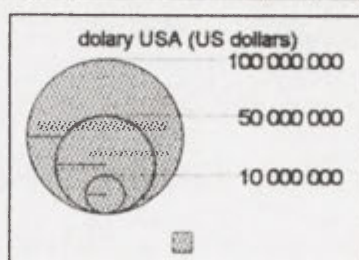
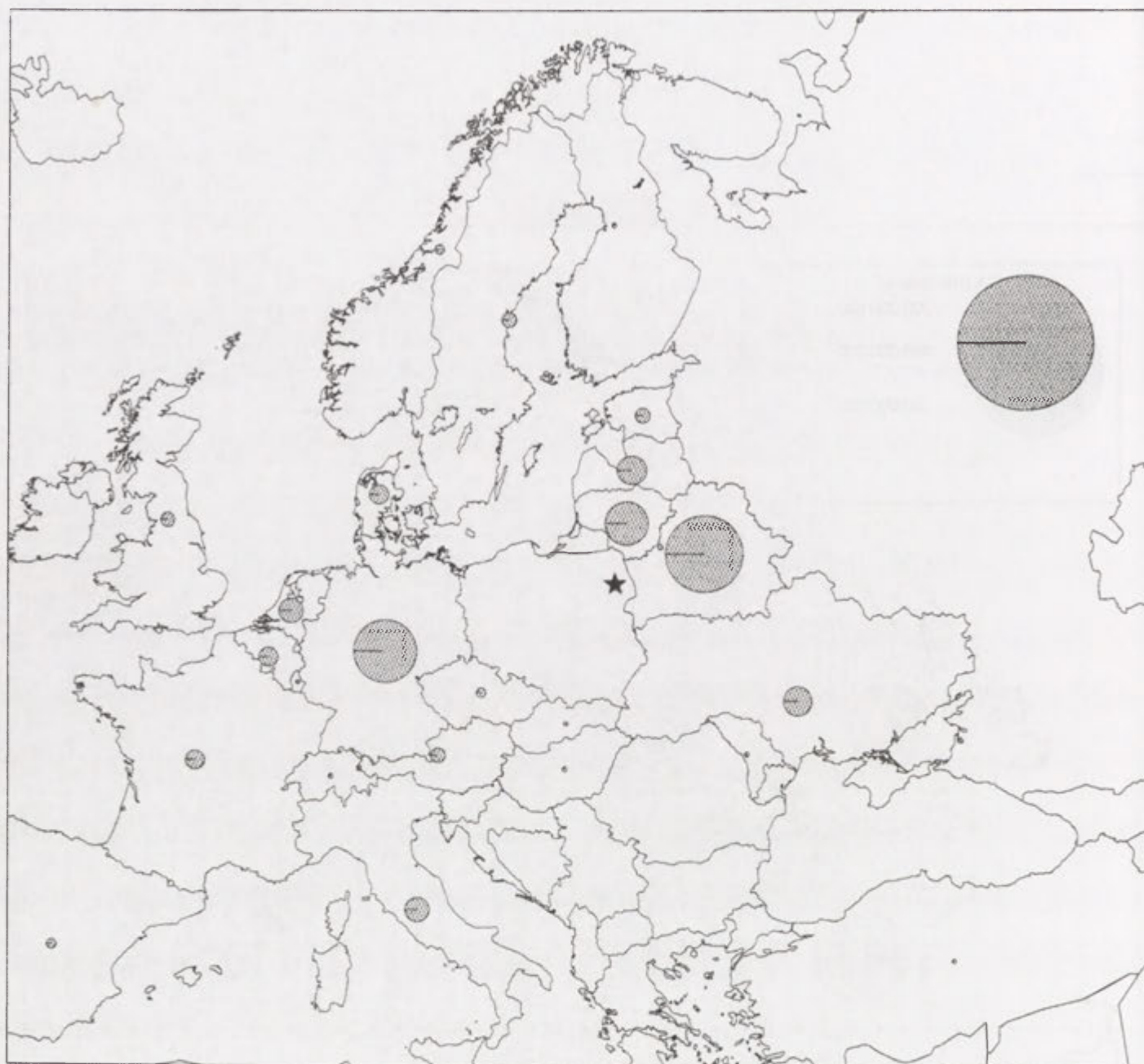
Ryc. 25. Eksport na Litwę w 1997 r., wg województw
Export to Lithuania 1997, by voivodships



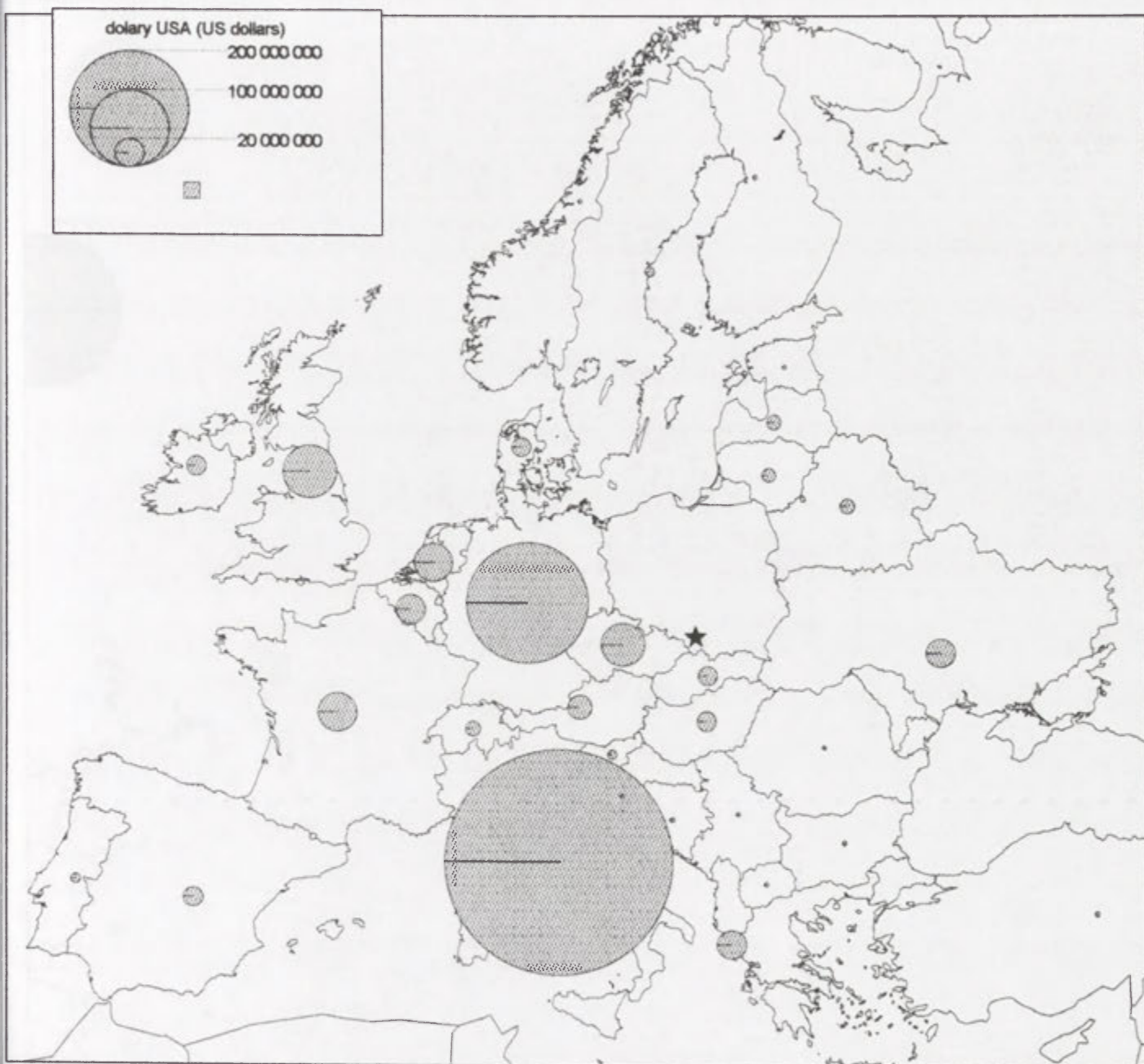
Ryc. 26. Eksport na Białoruś w 1997 r., wg województw
Export to Belarus 1997, by voivodships



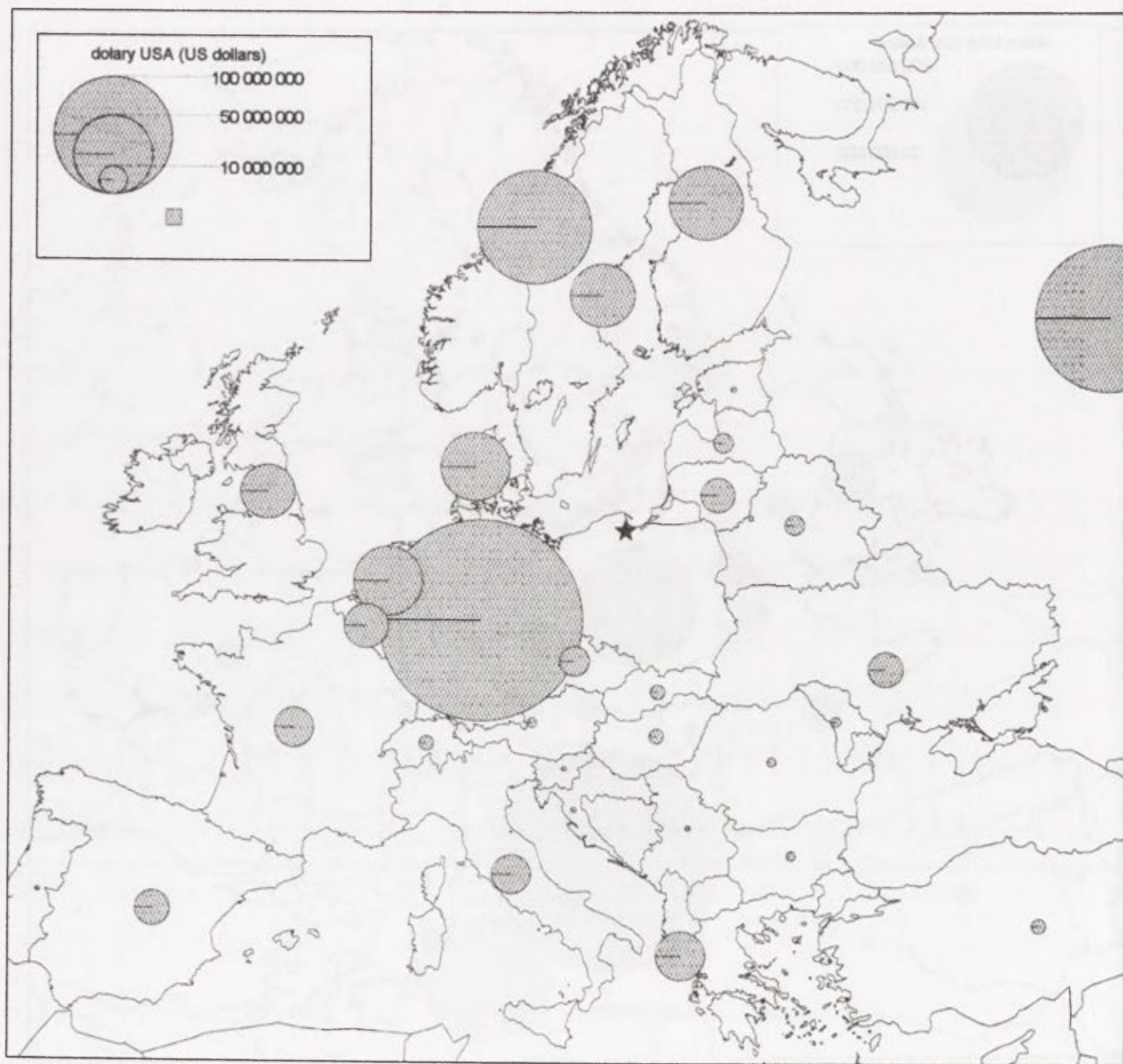
Ryc. 27. Eksport z województwa warszawskiego w 1997 r.
Export from Warsaw voivodship 1997



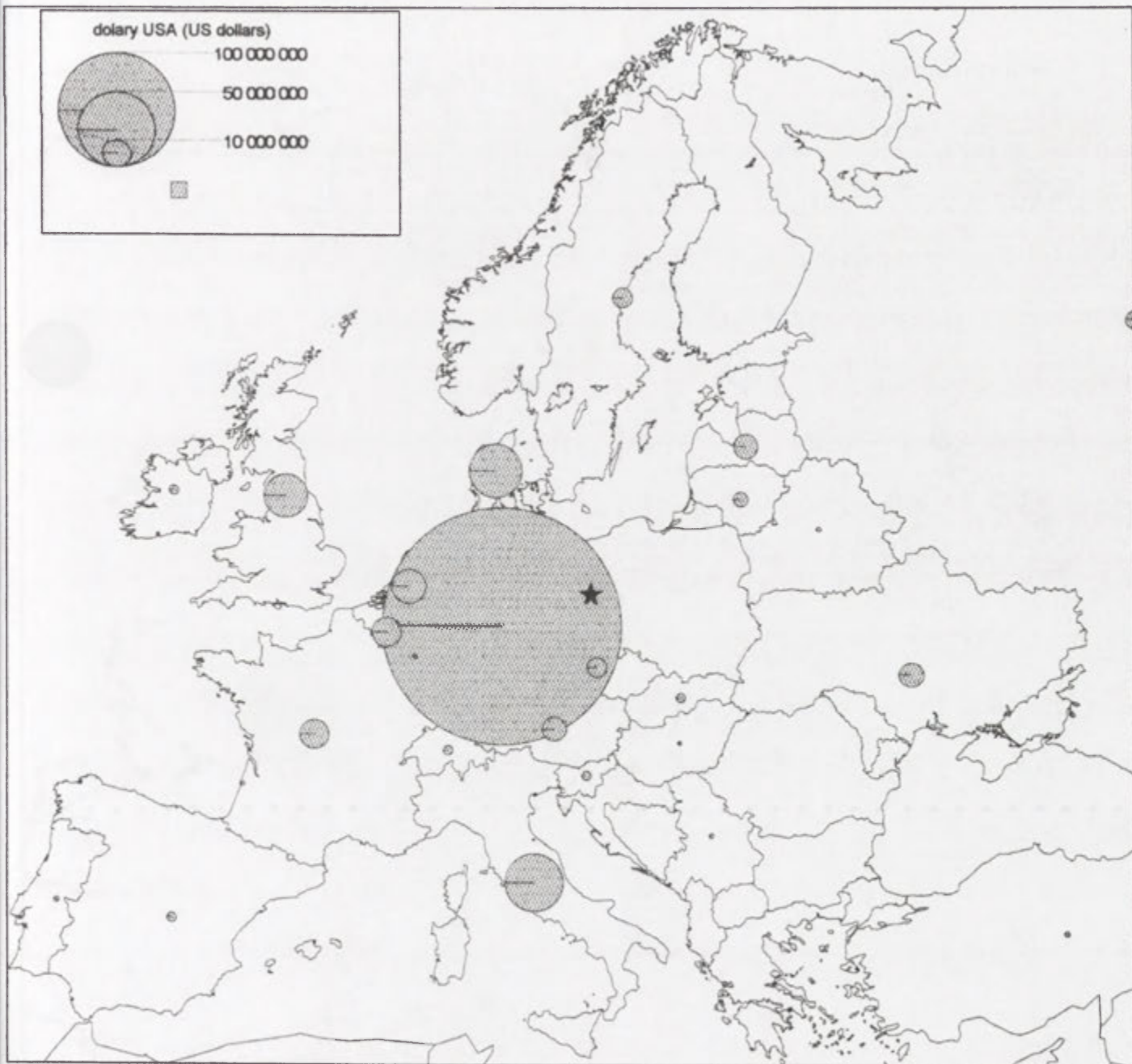
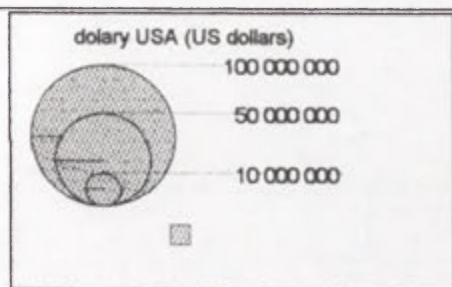
Ryc. 28. Eksport z województwa białostockiego w 1997 r.
Export from Białystok voivodship 1997



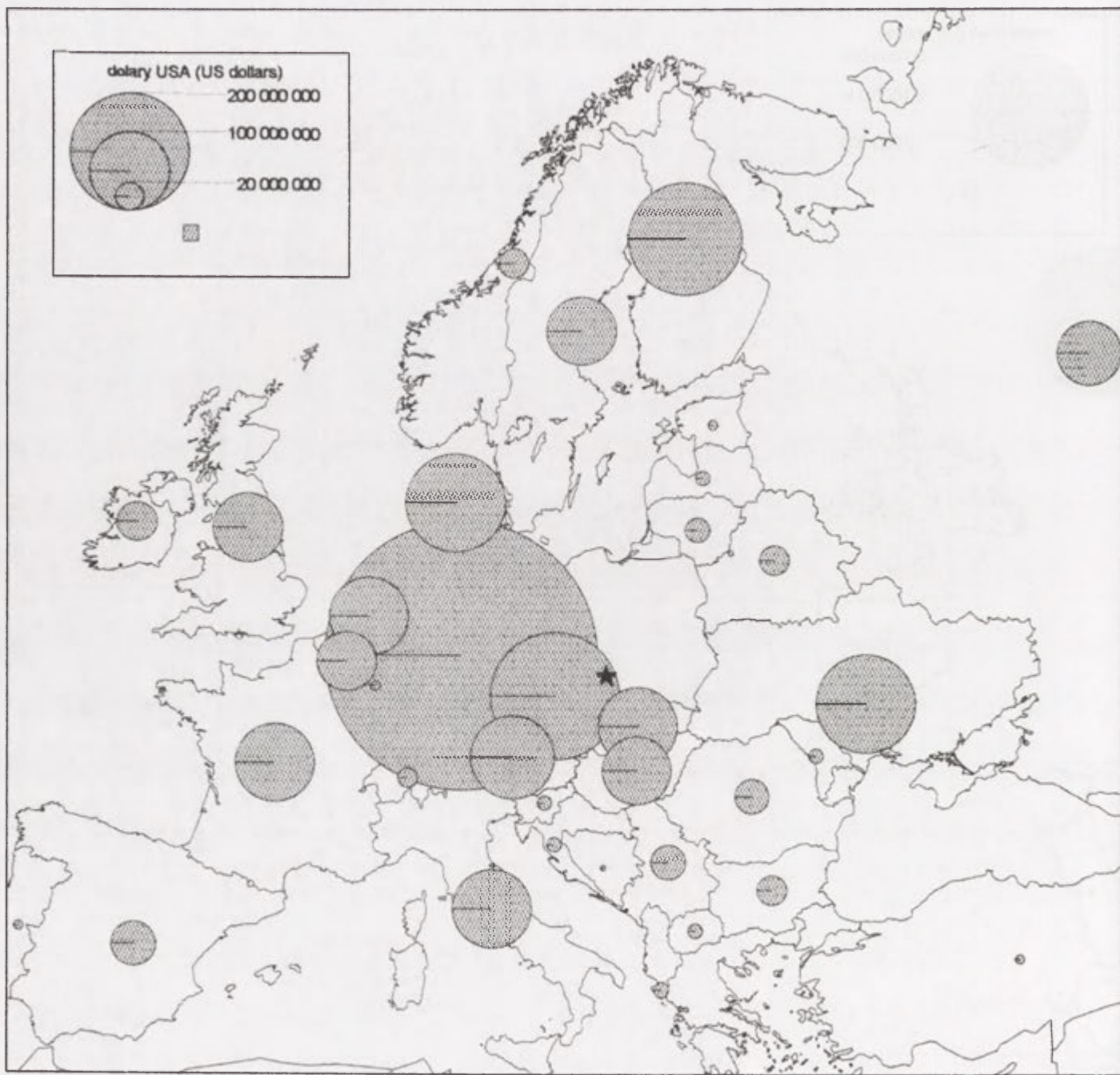
Ryc. 29. Eksport z województwa bielskiego w 1997 r.
Export from Bielsko-Biala voivodship 1997



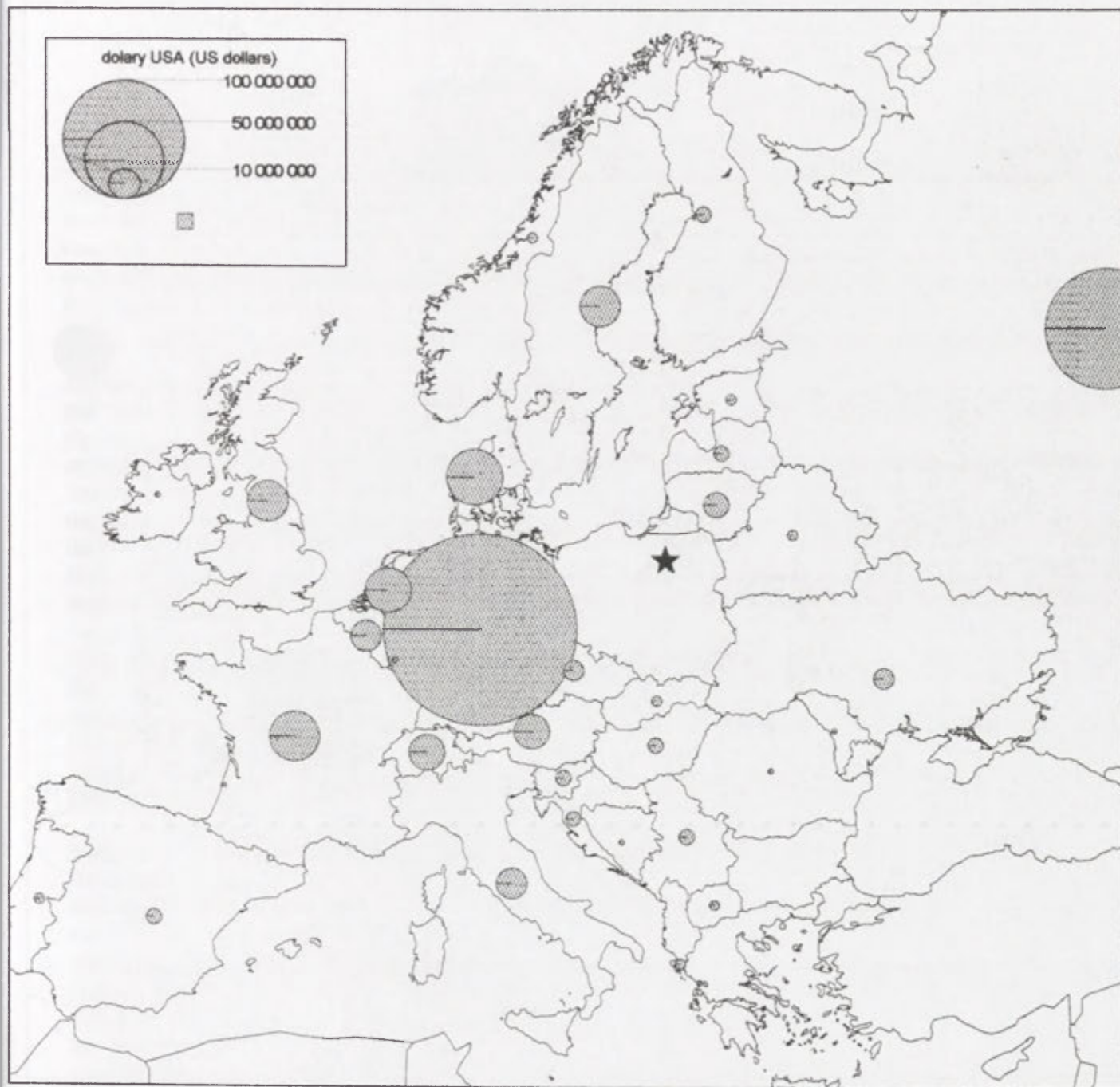
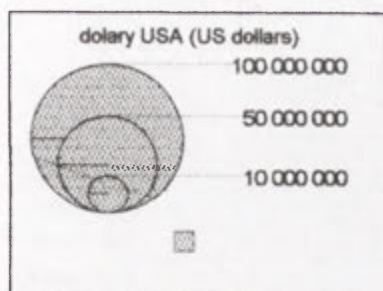
Ryc. 30. Eksport z województwa gdańskiego w 1997 r.
Export from Gdańsk voivodship 1997



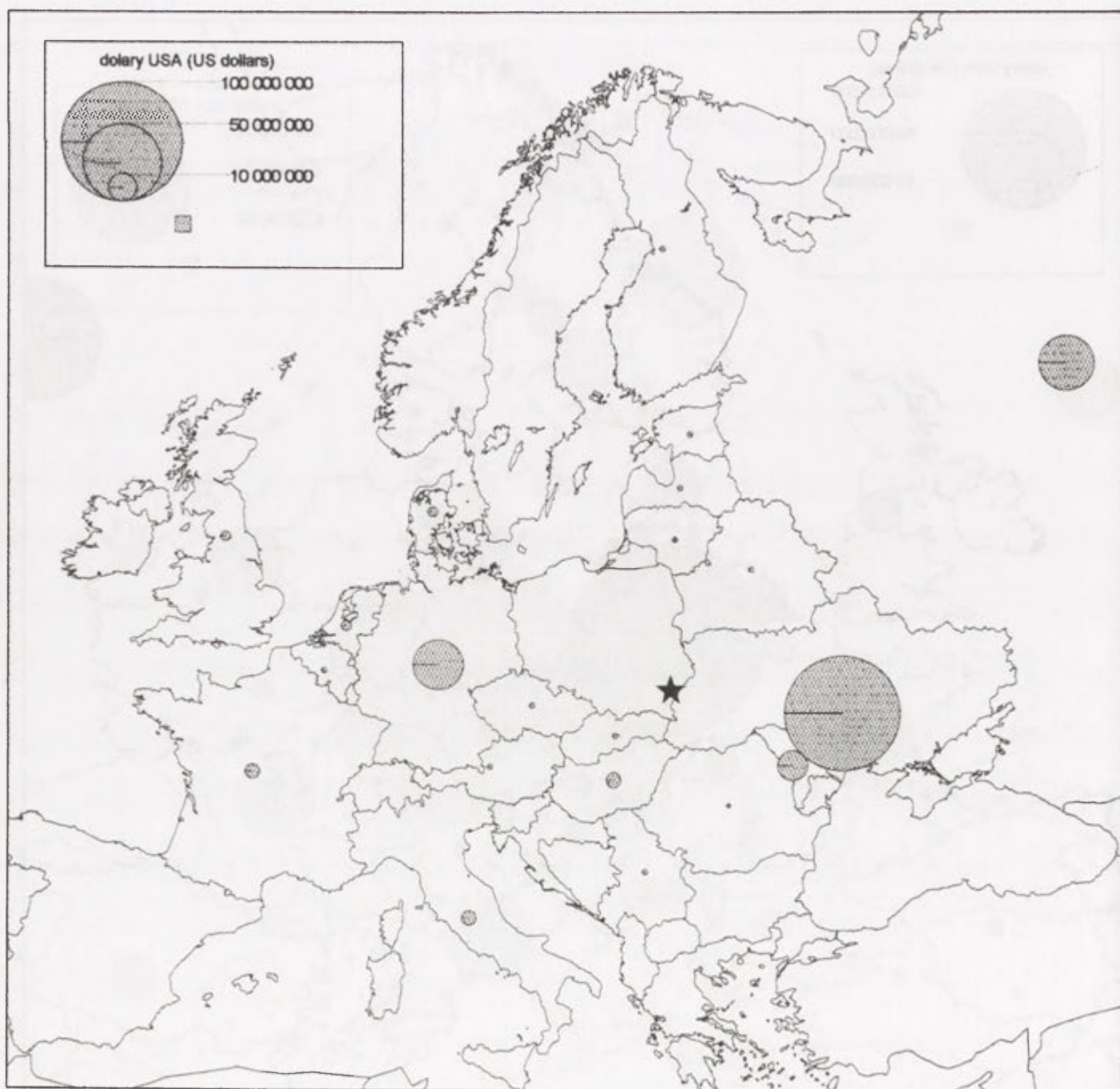
Ryc. 31. Eksport z województwa gorzowskiego w 1997 r.
Export from Gorzów Wielkopolski voivodship 1997



Ryc. 32. Eksport z województwa **katowickiego** w 1997 r.
Export from **Katowice** voivodship 1997



Ryc. 33. Eksport z województwa olsztyńskiego w 1997 r.
Export from Olsztyn voivodship 1997



Ryc. 34. Eksport z województwa przemyskiego w 1997 r.
Export from Przemyśl voivodship 1997

Economic links between Poland and Europe. An analysis of foreign-trade structure at voivodship level

Summary

Along with advancing globalization and continued negotiations concerning European Union membership – one out of the leading regional issues seems to be the achieved level of economic relations between particular regions of Poland and foreign countries. The best measures determining international economic links involve the analysis of the volume and geographical structure of foreign trade at voivodship level.

This paper focuses on the analysis of regional differentiation in exports taken as the best presentation of the issue in question. Spatial structure for 1997 is discussed, along with dynamics to the regional differentiation of the increase in export value in the years 1995-1997. Moreover, special attention has been paid to the spatial structure of the commercial exchange between the European Union and countries neighbouring Poland. More detailed analysis of geographical aspect to foreign trade has been carried out for selected voivodships. The conclusions include an attempt to answer questions concerning the degree to which the particular regions of the country participate in international economic co-operation and economic development, and at the same time the degree to which the standard of living of their inhabitants is linked with the European economy and even with the world economy.

The investigations carried out have revealed that geographical situation was a very important factor influencing the pattern of Polish foreign trade and being moreover a rational reflection of that pattern. A general regularity has been established and demonstrates the visual correlation between the location of a region (voivodship) within the country and the geographical structure of the region's foreign exchange (for instance an above-average ratio of exchange for Eastern voivodships with the former USSR, for Western voivodships with Germany and for Northern ones with Scandinavian countries. The analysis also allowed several detailed basic regularities ruling the geographical pattern of Polish foreign trade over the country to be determined:

- Western Poland plays a more important role than Eastern Poland in foreign trade;
- Export is concentrated in the most dynamic, of the selected developing agglomerations, above all those of Warsaw, Katowice and Poznań;
- The period 1995-1997 was characterized by a high dynamic for export from Eastern voivodships;
- "Common knowledge" assumes that the voivodships of the so-called "Eastern wall" contribute the least share to exports but the minimal participation is in fact demonstrated by those forming a ring around Warsaw;
- Voivodships with a relatively limited internal market usually benefit when foreign investors come in. Foreign trade tends to increase.
- If export from the voivodships to Member-States of the European Union is accepted as a simple measure of the economic relationship between them, then the strongest relations exist with Western Poland and there is a gradual but quite orderly decline towards the Eastern part.

Comparison of the above conclusions to the situation after Poland's accession to the European Union suggest that the leading beneficiaries will probably be regions with an export-oriented economy allowing high levels of export to the E.U. Member-States and a positive balance of foreign trade. The former voivodships to be mentioned here are those of: Gorzów (export about 33.9% of GDP, to E.U. – 92.6%, trade balance with E.U. + 170 mln USD), Olsztyn (corresponding values: 25.1%, 68.8%, + 97 mln USD), Bydgoszcz (24%, 77.8%, + 102 mln USD) and Pila.

At the same time also among the beneficiaries the will be the large urban agglomerations, where a negative balance of payments in foreign trade will be equalised in the highest degree by foreign investments. Troublesome economic outcomes of the Russian crisis, a change in the customs regulations in certain countries in Eastern Europe (among them Ukraine) and most probably in the years to come, as a result of the sealing of Poland's eastern border (as the border of the European Union), will affect firstly those local economics with a small share of export to E.U. countries, but exporting much to other neighbours (or countries of the former USSR). Likewise, economic interests could be

endangered more if the given voivodship is more export-oriented. In the case of a low export index it is easier to re-orientate production. Considering the above, the voivodships along Poland's Eastern border seemingly most exposed to the change of situation, including in customs regulations are: Białystok (export amounts to 15.3% of GDP, export to E.U. only 20.2%, but export to Belarus, Ukraine and Russia together equal 57.5%), Przemyśl (corresponding indices: 19.6%, 18.3%, 69.6%) and Chełm (15.4%, 27.4%, 69.1%).

**Przyszłość Europy w nowym wymiarze.
Na marginesie zbioru przemówień Romana Herzoga
„Wizja Europa. Odpowiedzi na wyzwania globalne”**

*„Pomysły dnia dzisiejszego są czynami jutra”
Tomasz Mann*

Ewa Korcelli-Olejniczak

1. Wprowadzenie – idealistyczny pragmatyzm

Jesienią 1998 r. po objęciu władzy w Niemczech przez kanclerza Gerharda Schrödera i pierwszych obserwacjach dotyczących szeroko rozumianej polityki zagranicznej rządu Schröder/Fischer pojawiło się niezwykle istotne pytanie: czy należy spodziewać się zasadniczych zmian kierunku tej polityki wobec procesów pogłębiania i rozszerzania Unii Europejskiej. Tak zwana „racjonalna” polityka obecnego kanclerza w niczym nie przypominała idealizmu minionych 16 lat, a w szczególności ostatniego dziesięciolecia. Schröder wyraźnie podkreślał, że interes Niemiec nie może ucierpieć w wyniku procesów integracyjnych, polityka wobec Unii i państw kandydujących musi zatem uwzględniać ten element. Zmienił się przede wszystkim sposób postrzegania kwestii jednoczenia się Europy i przyjmowania nowych członków, sposób argumentowania. Idealizm integracji miał być zastąpiony pragmatyzmem integracji. Nie oznacza to jednak, że należało spodziewać się całkowitej zmiany obranego przez poprzedni gabinet kursu, spowolnienia procesów integracyjnych czy też wreszcie wyraźnego zmniejszenia poparcia Niemiec dla członkostwa Polski w Unii.

W lipcu 1999 r. nastąpiła również zmiana na stanowisku prezydenta Niemiec. Urząd ten objął związany z ekipą rządzącą socjaldemokrata Johannes Rau. Tym samym zakończony został pewien etap historii Niemiec po upadku muru berlińskiego – etap

rządów Kohla i prezydentury Romana Herzoga, okres wielkich osiągnięć politycznych, który – podobnie jak mężowie stanu z nim związani – zaznaczył swoje miejsce w historii Europy. Biorąc pod uwagę fakt, iż ostatni rok prezydentury Romana Herzoga przypadł już na okres rządów nowej koalicji, a poglądy prezydenta wyraźnie łączyły idee reprezentowane przez oba rządy, można pokusić się o stwierdzenie, że Herzog był pewnym pomostem między epoką Kohla a Schrödera. W przemówieniach prezydent nawiązywał bowiem w prosty sposób do dwóch podstawowych kwestii, wyraźnie podkreślając ich zależność – do oczywistych interesów Niemiec i roli jaką Niemcy mają odgrywać we współczesnej Europie. Świadom faktu, że Niemcy wiele zawdzięczają powojennemu włączeniu do Europy Zachodniej, pomocy gospodarczej, wsparciu politycznemu i współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, Herzog wielokrotnie zapewniał, że mimo dochodzenia do władzy pokolenia powojennego, Niemcy nie powinny zapominać o wielu zobowiązaniach, jakie z tych faktów wynikają. Jednocześnie należy pamiętać o interesach Niemiec, zarówno gospodarczych, jak i politycznych. Idealizm i pragmatyzm zatem, dwie strony tego samego medalu, harmonijnie współgrają ze sobą, czyniąc rolę państwa jednocześnie jego interesem. Idealistyczny pragmatyzm cechował spojrzenie Herzoga w przyszłość, spojrzenie na Europę lecz również poza nią, a zatem

spojrzenie na wyzwania globalne, zbliżającego się XXI wieku. Wydaje się, że wiele myśli Herzoga można uznać za reprezentatywne w dużym stopniu dla głównego nurtu niemieckiej powojennej myśli politycznej i geopolitycznej. Z tego względu, chociaż kadencja Herzoga dobiegła już końca, warto uważnie prześledzić tematykę poruszaną w jego przemówieniach, w przeprowadzanych z nim wywiadach i w innych, krótszych wypowiedziach prezydenta. Interesują nas przy tym zagadnienia, które mają istotny wymiar przestrzenny oraz są związane z szansami na włączenie Polski do zintegrowanej przestrzeni europejskiej.

Zgodnie z niemiecką konstytucją prezydent federalny jest głową państwa głównie w sensie symbolicznym (Reiter 1999) – w jakimś stopniu może jednak oddziaływać na politykę państwową i godnie reprezentować naród poza granicami państwa. Niekiedy prezydent potrafi swą postawą wykraczać poza funkcje wyłącznie reprezentacyjne, dzięki silnej osobowości i umiejętności posługiwania się słowem – swym najważniejszym instrumentem. Przypomnieć należy tu rolę poprzednich prezydentów Niemiec, a w szczególności Richarda von Weizsäckera, w kształtowaniu obrazu Niemiec w Europie i świecie. Podobnie jak jego poprzednik, Roman Herzog zaznaczył swoje miejsce w historii Europy i Niemiec, był ważnym głosem w niemieckim życiu politycznym i wniósł dzięki temu niewątpliwy wkład w dzieło jednoczenia się Europy. Będąc wielkim propagatorem integracji, wiele przemówień poświęcił, pełnemu zaangażowaniu emocjonalnego, przekonywaniu różnych grup społecznych, środowisk i organizacji w Niemczech oraz poza ich granicami do słuszności i konieczności jednoczenia się Europy.

Wydany w 1998 r. w Monachium zbiór przemówień R. Herzoga pt. *Wizja Europa*, uwzględniających przemyslenia prezydenta Niemiec dotyczące nowej przestrzeni europejskiej, jest próbą odpowiedzi na następujące pytania: w jaki sposób uległ zmianie porządek międzynarodowy po przełomie 1989 r., jak powinna się zatem kształtować polityka zagraniczna Niemiec, czy Europa przygotowana jest na przyjęcie nowych wyzwań globalnych? W książce ukazany został obraz końca naszego wieku – przedstawiony przez prezydenta jednego z najbardziej liczonych pod względem ekonomicznym i kulturowym państw świata, największego pod względem

liczby ludności kraju Unii Europejskiej, sąsiada Polski.

Przemówienia podzielone zostały na cztery grupy i opatrzone krótkim wstępem Manfreda Bissingera, redaktora naczelnego tygodnika publicystycznego *Die Woche* i obszerniejszym posłowiem Karla Kaisera, profesora nauk politycznych Uniwersytetu w Bonn, dyrektora Instytutu Badawczego, wpływowego Niemieckiego Stowarzyszenia Polityki Zagranicznej w Bonn i Berlinie.

2. Świat przemian – odpowiedzi na wyzwania globalne

Międzynarodowe instytucje polityczne, społeczne, gospodarcze oraz narodowe organizacje służące celom ponadnarodowym łączą jeden cel: poszukiwanie odpowiedzi na wyzwania globalne. Zatem wspólną rolą takich organizacji jak Światowe Forum Gospodarcze, Niemieckie Stowarzyszenie Polityki Zagranicznej, czy Niemieckie Stowarzyszenie Atlantyckie jest między innymi określenie zadań, jakie stawia i stawiać będzie przed nimi historia, która zdaniem Romana Herzoga – wbrew prognozom Francisca Fukuyamy, zakładającym utrwalanie się symbiozy demokracji i gospodarki rynkowej w świecie – dostarcza ludzkości w nadmiarze „apokaliptycznych scenariuszy rozwoju”. Prognozy te, chociaż same w sobie są zbyt prymitywne aby mogły być realne, znajdują trwałe miejsce w umysłach elit, i jako „samospełniające się przepowiednie” mogą stanowić poważne zagrożenia w przyszłości.

Herzog próbuje zatem odpowiedzieć na pytanie: jaka rola przypadnie w przyszłości takim organizacjom jak Niemieckie Stowarzyszenie Polityki Zagranicznej? „W świecie, w którym granice państw narodowych w sposób zamierzony lub niezamierzony stają się coraz bardziej przenikalne – pisze Herzog, skutki wewnętrzne polityki zagranicznej są równie dobrze zauważalne jak skutki zewnętrzne polityki wewnętrznej”. System dwubiegunowy został zastąpiony systemem wielobiegunowym, który pociągnąć może za sobą w dobie nuklearnej niewyobrażalne zagrożenia, nie tylko natury militarno-strategicznej, lecz również społecznej, ekologicznej i kulturowej, takie jak zmiany klimatu, migracje wywołane nędzą i eksplozją demograficzną, handel narkotykami na wielką skalę, rozpad porządku państwowego, fundamentalizmu różnych odcieni, itp.

R. Herzog podkreśla, że w obliczu tych zagrożeń ani Sojusz Północno-Atlantycki, ani Unia Europejska, zjednoczone Niemcy czy nawet dawna Republika Federalna, nie mogą być postrzegane jako wyspy szczęśliwości, które można osłonić i ochronić przed turbulencjami świata zewnętrznego. „W świecie, który staje się coraz mniejszy, i w którym globalizacja dotyczyć może w równym stopniu szans jak i zagrożeń, również globalizacja niemieckiej polityki zagranicznej będzie nieunikniona”, pisze Herzog. Podobny pogląd wyrażało dwóch niemieckich publicystów – politologów Hans-Peter Martin i Harald Schumann w głośnej książce *Pułapka globalizacyjna* (Martin, Schumann 1996). Autorzy ci widzą właśnie Europę i Unię Europejską jako najważniejszą gwarancję zachowania dobrobytu i demokracji na świecie; wiąże się z tym jednak kilka zasadniczych zadań, którym Unia musi sprostać, „gdyż tylko sprawnie i demokratycznie działająca Unia może ożywić europejską demokrację i umożliwić wprowadzenie reform przekraczających granice państwowe” (Korcelli-Olejniczak 1997).

Również zdaniem Herzoga, jednym z ogólniejszych zadań tzw. zapobiegawczej polityki bezpieczeństwa jest wspieranie demokracji na świecie, gdyż globalizacja stosunków politycznych (rozprzestrzenianie się systemów demokratycznych) nie jest jeszcze tak zaawansowana jak globalizacja gospodarki rynkowej. Herzog podkreśla, że jednym z sukcesów *Republiki Bońskiej* w Europie, w NATO, w Trzecim Świecie, a także na wschodzie Europy było oddziaływanie niemieckiego modelu gospodarczego i społeczno-politycznego. Przyczyniła się do tego nie tylko zawodowa dyplomacja, ale również fundacje, przedsiębiorstwa, związki gospodarcze oraz organizacje kulturalne i naukowe. Obok praktycznej pomocy dla cudzoziemców w postaci kształcenia zawodowego kadr i stypendiów, wspierany był również tą drogą niemiecki eksport. Była to tzw. polityka bezpieczeństwa poprzez *soft power*. Bez silnego partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi i zakotwiczenia RFN na Zachodzie byłoby to niemożliwe. Zdaniem Herzoga partnerstwo to i związki powinny być wobec zakończenia zimnej wojny jeszcze silniejsze niż dotychczas. Wpływy Niemiec w NATO i Radzie Bezpieczeństwa powinny być w interesie pokoju na świecie silniejsze niż potencjał Bundeswehry. Niemcy powinny mieć duży udział w znoszeniu napięć pomię-

dzy globalizacją i fragmentaryzacją, sieciami rozciągającymi się na cały świat a anarchią. Organizacja Narodów Zjednoczonych powinna przekształcić się w prawdziwie polityczny system, który definiuje i realizuje tylko te cele, które można globalnie zdefiniować i zrealizować. Również NATO powinno zdaniem Herzoga być w stanie – oprócz potencjału militarnego rozwijać potencjał polityczny i społeczny.

Przemawiając na Światowym Forum Gospodarczym w styczniu 1995 r. w Davos, Herzog ustosunkowuje się do pojęcia *wzrost* w dobie globalizacji, świadomie podkreślając, że nie można obecnie mówić o wzroście gospodarczym, pomijając jego niematerialną czy społeczną stronę. W świecie, w którym przyrost ludności ma miejsce w najbardziej niebezpiecznych częściach świata, a jest najmniejszy lub ujemny w krajach najzamożniejszych okazuje się, że niezwykle istotną kwestią byłaby globalizacja zasady Ludwiga Erharda: „wzrost dobrobytu dla wszystkich”. Po raz kolejny widać tu zbieżność poglądów Herzoga z wizjami autorów *Pułapki globalizacyjnej*, którzy piszą m.in., że „wysoko uprzemysłowione ośrodki miejskie są na świecie w dużej mierze jedynie wyizolowanymi wyspami dobrobytu a świat w większości to planeta slumsów i nędzy” (Korcelli-Olejniczak 1997). W związku z tym nie można mówić o wzroście gospodarczym zamykając oczy na kwestie ekologiczne, społeczne, polityczne i kulturowe. R. Herzog wyznaje jednak pewien optymizm w tym względzie i wymienia kilka widocznych powodów, tłumaczących ów optymizm. Po pierwsze, Wschód i Południe Europy odkryły i wykorzystują ogromny potencjał wolnego handlu i wolnego przepływu kapitału. Wolne rynki są siłą napędową integracji gospodarki światowej. Upadły marksistowskie i merkantylistyczne doktryny gospodarcze. Na wszystkich kontynentach nowe regionalne związki gospodarcze (NAFTA, SADC, APEC) przyczyniają się do znoszenia barier wewnątrz układów. Również poza nimi powinno się dążyć do jak najsprawniejszej organizacji światowego handlu, gdyż powojenne doświadczenia Europy dowodzą, że poprzez handel wzrasta dobrobyt wszystkich, nawet konkurujących ze sobą państw.

Kolejnym powodem do optymizmu jest otwarta i kreatywna dyskusja na temat problemów dostosowawczych w procesie integracji gospodarki światowej. Mamy bowiem do czynienia ze zjawiskiem, które w skali globalnej można nazwać: szo-

kiem jednoczenia z gospodarką światową, gdyż dotyczy ono integracji trzech miliardów obywateli byłego bloku państw socjalistycznych oraz dawnego Trzeciego Świata z wolnorynkową gospodarką światową. Równolegle z integracją z gospodarką światową ma miejsce nowa rewolucja przemysłowa – wiedzy i informacji. Wzrost w postaci inwestycji w kapitał ludzki jest nieograniczony. To stwarza perspektywę optymistycznej odpowiedzi. Tego rodzaju wzrost jest bowiem również bardziej przyjazny ekologicznie niż tradycyjna industrializacja. Jest to kolejny powód do optymizmu, a następny związany jest z procesem rozprzestrzeniania się innowacji, demokracji i rozwiązań pokojowych. Okazuje się, że rozczłonkowanie i anarchia nie są koniecznym losem międzynarodowego porządku. Z końcem apartheidu w Afryce Południowej pokonana została w zasadzie dyskryminacja rasowa, która od wieków wydawała się nie do przezwyciężenia. Również w kwestii rozwiązania konfliktu żydowsko-palestyńskiego na Bliskim Wschodzie poczyniono w ostatnim czasie wiele. Wobec wojen w byłej Jugosławii, na Kaukazie, w Somalii, Rwandzie czy Algerii, powyższe przykłady wydają się wprawdzie ciągle wyjątkami. Przyczyniają się one jednak do wzrostu rozsądku i tolerancji. Demokracja jest skutecznym środkiem ograniczania *hard power*. Mimo, iż nie dotarła ona jeszcze wszędzie, to jednak optymizmem napawa fakt, że spośród 191 państw świata, już 114 rządzonych jest obecnie demokratycznie. A państwa demokratyczne rzadko kiedy prowadzą ze sobą wojny.

Ostatni powód optymizmu dotyczy systemu bezpieczeństwa światowego – Organizacji Narodów Zjednoczonych, którego funkcjonowanie staje się, zdaniem Herzoga, o wiele sprawniejsze. Oczywiście w miarę postępowania procesów globalizacyjnych, formuła tej organizacji powinna się zmieniać. Herzog odrzuca teorię, zgodnie z którą wspólne instytucje nie mogą funkcjonować bez wspólnej cywilizacji. Twierdzi on, że często przywoływane *starcie cywilizacji* (*clashes of civilisations*) nie dotyczy konfliktów między religiami: buddyzmem, chrześcijaństwem, hinduizmem czy islamem, lecz między fundamentalizmem a oświeconą tolerancją, dogmatyzmem a pragmatyzmem, między cywilizowanym i niecywilizowanym zachowaniem w ramach każdej kultury. Cywilizacja uniwersalna rozpoznawalna jest przez pewne minimum etyczne, które łączy wszystkie kultury i

znajduje wyraz w karcie Narodów Zjednoczonych. Równie uniwersalna jest reguła znana niemal we wszystkich kulturach: „nie czyn drugiemu, co tobie nie miłe” (was Du nicht willst, das man Dir tu, das fug auch keinem anderen zu).

Przemawiając na forum Niemieckiego Stowarzyszenia Atlantyckiego, Herzog nawiązuje do pierwszych lat istnienia sojuszu Atlantyckiego, do roku 1955, kiedy Republika Federalna została jego członkiem, w myśl słów Deana Achesona, by „dać Niemcom szansę udziału w życiu wolnej i silnej Europy jako pełnoprawnemu członkowi sojuszu”. Poglądy Achesona były zgodne z wizją Niemiec i Europy Konrada Adenauera. Integracja Republiki Federalnej z Zachodem miała w przyszłości prowadzić do zjednoczenia Niemiec. Roman Herzog podkreśla w tym miejscu, że wdzięczność jaką Niemcy czują za daną im szansę pociąga za sobą ważne zobowiązanie. Niemcy muszą z całych sił wspierać państwa Europy Środkowej i Wschodniej na ich drodze do struktur europejskich i euroatlantyckich. Szansa dana Niemcom musi być teraz dana innym, którzy jej w przeszłości nie mieli. Jest to zatem zgodne z interesem Polski. Herzog zaznacza, że błędny jest pogląd jakoby Sojusz Północnoatlantycki rozszerzał się i pogłębiał ze względu na zagrożenia z zewnątrz. Istnienie sojuszu uzasadnia jedność wartości reprezentowanych w nim państw; wartości takich jak demokracja, prawa człowieka, zasada istnienia otwartego społeczeństwa i wolnej gospodarki, humanistyczna kultura i tradycje oświecenia. To co jednoczy Wspólnotę Atlantycką dalece wykracza poza współpracę militarną; dotyczy bowiem życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego. Natomiast zagrożenia istnieją faktycznie nadal, mimo, iż nie chodzi już o wrogi ideowo blok państw socjalistycznych. Fundamentalizmy wszelkiej odmiany, eksplozja demograficzna, handel narkotykami, przemysł broni jądrowej, nie mówiąc już o szczególnie dziś aktualnych walkach bratobójczych, zbrojnych konfliktach wewnątrz państw, łamaniu praw ludzkich, stanowią ogromne zagrożenie.

W tym miejscu należałoby powołać się na wypowiedź Romana Herzoga z wywiadu udzielonego niemieckiemu czasopismu *Der Spiegel* (z 2 04. 1999 r.). Herzog ustosunkowuje się w tym wywiadzie do kwestii związanych z wojną w Jugosławii, pozycją Niemiec w Europie i przyszłością *Republiki Berlin-*

skiej. Herzog twierdzi m.in., „że decyzja dotycząca wysłania wojsk niemieckich (pierwszy raz po II wojnie światowej) w rejon Kosowa była słuszna. „Niemcy są znów kimś w świecie i muszą brać udział w ważnych wydarzeniach” – mówi prezydent. Przestrzeganie praw człowieka, które w ostatnich dziesięcioleciach stało się centralną doktryną Niemiec i NATO musi pociągać za sobą konkretne zobowiązania. Herzog uważa, że jeśli ingerencja wojsk NATO w Jugosławii faktycznie zapobiegnie dokonywaniu masowych zbrodni i czystek etnicznych, wówczas jest ona uzasadniona i wskazana. Już w 1996 r. Herzog uspokajał, że nie należy się obawiać szeroko pojętej *militaryzacji* niemieckiej polityki ani izolacjonizmu: „Niemcy wynoszą z historii ważne doświadczenie: żadnych działań w pojedynkę.” Na koniec swego wystąpienia w Bonn, Herzog przytacza słowa szwajcarskiego historyka Johanna von Müllera, który twierdził, że „wszystkie sojusze wymagają zgodności i wspólnego celu, a nie wielkości; ich podstawą jest rzetelne zaufanie do wspólnej woli”.

Jedną z myśli przewijających się przez większość wypowiedzi prezydenta jest przekonanie, że w dzisiejszym świecie konieczne jest tworzenie polityki porządku światowego, rozumianej jako załączek światowej polityki wewnętrznej. Zdaniem Herzoga, żaden sojusz nie nadaje się bardziej do roli twórcy takiej polityki aniżeli Sojusz Atlantycki. Aby spełniać ten warunek sojusz musi pozostać otwarty zgodnie z określeniem Deana Achesona, ma to być *open covenant openly arrived at* (otwarta umowa, do której można bez ograniczeń przystępować). Sojusz winien zatem rozszerzać się (na wschód) przy jednoczesnym utrzymaniu przyjaznych stosunków z Rosją. R. Herzog wielokrotnie podkreśla w swoich wypowiedziach, że przystąpienie jakiegokolwiek państwa Europy Środkowej i Wschodniej do paktu nie może stanowić zagrożenia dla Rosji. Niejednokrotnie prezydent Niemiec apelował i apeluje do elit politycznych Rosji, aby odchodziły od myślenia w kategoriach władzy i stref wpływów lecz poprzez aktywne współdziałanie w OBWE, w ramach grupy G7, przede wszystkim zaś przy współpracy z Sojuszem Atlantyckim brały udział w tworzeniu euroatlantycznych struktur bezpieczeństwa.

3. Dlaczego Europa? Dla kogo Europa?

Europa zajmuje w przemówieniach Herzoga miejsce szczególne. Do niej i do idei jej jednoczenia prezydent Niemiec nawiązuje najczęściej. Podkreśla on przede wszystkim, że projekt integracji Europy wysunięty w latach 50. przez Jeana Monneta, Roberta Schumana, Alcide’a de Gasperi, Paul-Henri Spaaka i Konrada Adenauera nie był tylko reakcją na zewnętrzne zagrożenie, jakim był wówczas tworzący się za żelazną kurtyną obóz państw socjalistycznych, lecz przede wszystkim był odrodzeniem ponad tysiącletniej idei wewnątrzeuropejskiego pojednania, niszczonej wielokrotnie przez targające kontynentem wojny i nacjonalizmy wszelkiej odmiany.

„Czym będzie Rzym bez jego wrogów?”- pytał Katon, „czym będzie Europa?”- pytało i pyta z pewnością wielu Europejczyków. Do tych słów nawiązuje też R. Herzog. Obecnie, jak twierdzi, przesłanie pojednania, chrześcijańskie przesłanie pojednania jest najlepszym przesłaniem, jakie Europa może zaproponować światu. W związku z tym, obawa o przyszłość integracji europejskiej po upadku żelaznej kurtyny jest równie bezzasadna jak było to w przypadku obawy o przyszłość Rzymu po upadku Kartaginy. Poza tym założenie, że od czasów zakończenia zimnej wojny nie ma już zagrożeń jest założeniem błędnym (por. poprzedni rozdział). Zagrożenia te stają się bardziej niebezpieczne, gdyż mają one w dużej mierze charakter globalny, a poszczególne państwa stają się wobec nich bezradne. Dlatego Europejczykom i światu potrzebna jest Europa potrafiąca działać skutecznie w zakresie polityki i polityki bezpieczeństwa. Dlatego potrzebne jest tyle integracji, ile jest możliwe, a żaden region świata nie ma pod tym względem większych szans niż Europa. Tą logiką należy się kierować przy rozszerzaniu Unii Europejskiej. Herzog przytacza wielokrotnie słowa Vaclava Havla: „jeśli nie ustabilizujemy Wschodu, Wschód zdestabilizuje nas”. Bezpieczeństwo Europy jest zatem niepodzielne. Mimo, iż Herzog odrzuca *hungtingtonowski* scenariusz przewidujący starcie cywilizacji, to twierdzi jednak, że wobec wszelkich zagrożeń, jakie nieść może ze sobą islamski fundamentalizm, Europa musi zmobilizować wszystkie zasoby swojej siły integrującej. Jak należy rozumieć tę siłę?

Po pierwsze, chodzi o integrację gospodarczą, której odrzucenie oznaczałoby powrót do lat 30., deflację, depresję gospodarczą, protekcyjizm, wojny handlowe. Zatem odrzucenie integracji gospodarczej jest nierealne. Na niej jednak nie można poprzestać. Potrzebna jest również integracja polityczna w jej tradycyjnym znaczeniu, a także zespolenie sił w zakresie rozwoju kultury, nauki i informacji. Europa bowiem, mimo iż jest regionem świata o największym zróżnicowaniu językowym i kulturowym, to jednak od starożytności do dziś postrzegana jest jako jedność, rozumiana nie tylko jako pojęcie geograficzne. Większość bowiem duchowego dobra i dobra rozumu jest wspólnym europejskim dobrem. W skrócie odpowiadając zatem na pytanie: „dlaczego Europa?”, należałoby powiedzieć, iż dlatego, że istnieje już wspólna europejska kultura, mimo wielości narodów, że Zachód Europy nie chce jej utracić, a Wschód może ją znów swobodnie uprawiać i kształtować.

Dla kogo zatem jednoczy się Europa? Nie może to być Europa klas politycznych stolic europejskich, ani Europa brukselskich technokratów. Musi to być Europa obywateli. Aby przekonać jednak obywateli do słuszności i konieczności integracji, Unia Europejska musi stać się bliższa ludziom, a jej działanie musi być bardziej przejrzyste. Prawo europejskie jest niezrozumiałe, zbyt technokratyczne i zbyt perfekcjonistyczne. Inną słabą stroną integracji europejskiej są m.in. ograniczone prawa parlamentu. Parlament Europejski powinien, zdaniem Herzoga, podejmować wszystkie podstawowe decyzje wspólnoty. W przyszłości wszystkie rozporządzenia i wytyczne Unii Europejskiej powinny być tworzone tylko w odpowiedzi na inicjatywę, bądź za zgodą Parlamentu. Wypada jednak dodać, że w toczącej się debacie na temat przyszłości Unii, nie wszyscy podzielają ten pogląd R. Herzoga. Istnieją również projekty zmierzające przede wszystkim do wzmacniania roli Komisji Europejskiej w Brukseli.

Usuwać z drogi główne wady istniejące w strukturze Unii Europejskiej i usprawniając jej działanie uczyniłoby się ją bliższą obywatelom, twierdzi Herzog. Wówczas to może, jednoczenie się Europy przestałoby być postrzegane jako projekt gospodarczy, często ograniczony do ustanowienia unii monetarnej, lecz jako „**polityczna strategia przeżycia dla Europejczyków w dramatycznie zmieniającym się świecie**”.

4. Czy Stany Zjednoczone Europy? Koncepcja Europy federalnej

Federalizm jest pewnym tabu w Komisji Europejskiej, nie ma o nim mowy ani w Traktacie z Maastricht, ani w Traktacie Amsterdamskim. Roman Herzog nawiązuje jednak w kilku przemówieniach do tej Niemcom z oczywistych powodów bliskiej koncepcji. W jednej z wypowiedzi używa terminu „rodzaj Stanów Zjednoczonych Europy”, który przed ponad pięćdziesięcioma laty został podany przez Winstona Churchilla. Wówczas to, w 1946 r. w Zurychu Churchill w następujący sposób wypowiedział się na temat przyszłości Europy: „Gdyby Europa któregoś dnia była zjednoczona, czerpiąc ze wspólnego dziedzictwa, wówczas jej trzysta, czy czterysta milionów mieszkańców zostałoby obdarzonych nieograniczonym szczęściem, dobrobytem i sławą – byłaby to ta sama Europa, którą rozdarły nacjonalistyczne burze, zakłócając pokój i kwestionując przyszłość całej ludzkości. Istnieje bowiem mechanizm, który zastosowany wszędzie i spontanicznie wszystko zmieni jak jakiś cud, a cała Europa lub jej największa część będzie tak wolna i szczęśliwa jak dzisiaj Szwajcaria. Co to za suwerenny mechanizm? Musimy zbudować pewien rodzaj Stanów Zjednoczonych Europy”.

Roman Herzog uważa, że choć dziś mamy za sobą pół wieku pokoju, to jednak nacjonalizm, pokonany kosztem niezliczonych ofiar, kiedyś może obudzić się ze snu zimowego. Europa ma natomiast wielką szansę, aby do tego nie dopuścić, a to dzięki swemu wspólnemu europejskiemu dziedzictwu. Podobnie jak Winston Churchill, Herzog upatruje wspólne europejskie dziedzictwo w wierze chrześcijańskiej, w kulturze, sztuce, filozofii i nauce. Rozłam jaki nastąpił w europejskiej historii oraz rozwój tendencji nacjonalistycznych, tłumaczy Herzog wielością i różnorodnością tego dziedzictwa, których potencjału Europejczycy jeszcze do niedawna nie potrafili wykorzystać. Dziś wspólnym europejskim dziedzictwem jest również demokracja (choć za ojczyznę demokracji uważa się przecież Stany Zjednoczone Ameryki – K.O.). Jakkolwiek zmienna nie byłaby historia demokracji w Europie, Europejczycy powinni zdawać sobie sprawę z faktu, że myśl demokratyczna łączy się nierozdzielnie z nazwą Europa. Jest to fakt, który zobowiązuje. Jeśli zatem przypisuje się sile oddziaływania demokracji pokonanie podziału Europy w

1989 r., to powinno się również starać o dopełnienie europejskiej integracji w duchu demokratycznym.

Jaką zatem powinny mieć strukturę Stany Zjednoczone Europy? Jaki powinien być stopień integracji?

Herzog twierdzi, że nie powinno się dążyć do zjednoczonej Europy będącej:

- a. demokratycznym super-państwem
- b. wolną strefą gospodarczą (handlową)
- c. tzw. *Kerneuropa* czyli *trzonem europejskim*, strukturą ograniczoną do państw najbardziej zaawansowanych gospodarczo i najszybciej integrujących się.

Wariantu pierwszego, czyli zbiurokratyzowanego państwa wielonarodowego nie chcą obywatele krajów członkowskich. Wolność handlowa z kolei jest ważnym, lecz niewystarczającym warunkiem zachowania dziedzictwa europejskiego. Herzog nawiązuje w tym kontekście do rozważań Fryderyka von Hayka, dotyczących nacjonalizmów monetarnych, z których wynika zasada: „Im wyższy jest stopień integracji gospodarczej, tym większe byłyby ewentualne straty w przypadku powrotu do nacjonalizmu, czy to gospodarczego czy monetarnego, w związku z tym zwiększa się potrzeba zabezpieczenia integracji gospodarczej poprzez integrację polityczną”. Zatem pełna integracja polityczna nie jest warunkiem wdrażania unii monetarnej, natomiast jest warunkiem stabilności i pogłębiania się integracji gospodarczej.

Perspektywicznie należałoby również odrzucić wariant trzeci, czyli koncepcję *trzonu europejskiego*. Roman Herzog twierdzi, że zagrożone byłoby wówczas wspólne europejskie dziedzictwo i doszłoby do nowych podziałów Europy. Jeżeli byłyby to pierwszy etap na drodze do pełnej integracji Europy to, zdaniem Herzoga, nie należy całkowicie odrzucać tej koncepcji. Odpowiadałoby to wizji Churchilla, który mówił: „Jeśli na początku nie wszystkie państwa Europy są gotowe przystąpić do unii, powinniśmy tak postępować, aby zebrać i zjednoczyć te, które chcą i mogą”.

Herzog twierdzi, że na drodze do unii politycznej postęp musi wiązać się z tradycją i już istniejącymi instytucjami europejskich praw człowieka. Prawa człowieka są bowiem podstawą tego, co uważane jest za europejską wspólnotę wartości. Wiąza

one również Europę ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki.

Winston Churchill twierdził też, że pierwszym krokiem do odtworzenia europejskiej rodziny jest partnerstwo między „*duchowo wielką Francją*” a „*duchowo wielkimi Niemcami*”. Herzog podkreśla wielokrotnie, że z perspektywy lat należy tu również dodać „*duchowo wielką Wielką Brytanię*”, a także inne państwa, również te mniejsze pod względem powierzchni i liczby ludności. Zdaniem Herzoga federalizm miałby tę przewagę nad innymi politycznymi formami organizacyjnymi, że mobilizowałby potencjał mniejszych państw.

W wielu przemówieniach R. Herzog wyraźnie podkreśla zalety federalizmu, nie precyzując jednak tego, co koncepcja ta oznaczałaby w rzeczywistości dla Europy. Nie sugeruje ona bezpośrednio rozwoju w kierunku wariantu *Europy-regionów*, czy też *Europy-ojczyzn*. Herzog pytany w jednym z wywiadów o przyszły kształt zjednoczonej Europy – federacji, o to czy bliższy on będzie państwu federalnemu czy federacji państw, odpowiada dość wymijająco. Mówi on mianowicie, że oba pojęcia mają wspólny mianownik – zakładają istnienie jednego narodu europejskiego. W związku z tym jednak, że nie można mówić o jednym europejskim narodzie, Federalny Trybunał Konstytucyjny w Niemczech wprowadził do użytku trzecie pojęcie: *Staatenverbund*, czyli *konfederacja państw*. Pojęcie to w rzeczywistości przypomina wariant *Europy-ojczyzn*, choć trudno zakładać, że ma ono faktycznie określać ostateczny kształt zintegrowanej Europy. Zresztą R. Herzog zaznacza wielokrotnie, że pojęciu temu nie należy przypisywać hipotetycznych znaczeń, jako że faktyczne znaczenie tego terminu jest i pozostanie jeszcze długo nieznane.

5. Rozszerzenie, pogłębienie i „odchudzenie” Unii Europejskiej

Roman Herzog wielokrotnie podkreśla, że dopełnieniem jedności europejskiej jest z jednej strony pogłębianie już istniejącej integracji, z drugiej strony rozszerzenie Unii Europejskiej, w szczególności rozszerzenie na Wschód. W *Historii Europy* – pisze Herzog – „każde poszerzenie europejskiej jedności prowadziło do pogłębienia procesu jednoczenia. Tak powinno również pozostać w przyszłości” (s. 22). Według byłego prezydenta Niemiec bezpieczeństwo

Europy jest niepodzielne na Wschód, Zachód, Północ czy Południe. Zatem bezpieczeństwo Zachodniej Europy zależy w dużej mierze od stabilności na Wschodzie. „W dobie globalizacji – pisze dalej Herzog – położenie geograficzne zmienia dotychczasowe znaczenie”. Część uprzedzeń związanych z poszerzeniem Unii wynika z obawy o wzrost kosztów i jest to, zdaniem Herzoga, obawa uzasadniona. Korzystanie z programów europejskiego dostosowania strukturalnego sprzed 1989 r. jest w związku z tym ze względów finansowych niemożliwe. Programy restrukturyzacyjne i systemy udzielania subwencji muszą zostać poddane weryfikacji. Wówczas poszerzenie Unii na Wschód byłoby nie tylko siłą napędową pogłębienia Unii, ale przyczyniłoby się do zwiększenia efektywności wyżej wspomnianych programów. Zamiast dwuczłonowej europejskiej strategii „poszerzenia i pogłębienia” Unii, R. Herzog proponuje trójczłonową strategię: *poszerzenia, pogłębienia i odchudzenia*. Odpowiada to w dużej mierze założeniom dokumentu Komisji Europejskiej: *Agenda 2000 – dla silniejszej i szerszej Unii*, wydanego w lipcu 1997 roku i zatwierdzonego – chociaż w dość okrojonym kształcie – w 1999 r., przewidującego między innymi uszczuplenie w budżecie Unii zasobów przeznaczonych na wspólną politykę rolną, jak i na programy pomocowe. Zgodnie z przyjętymi ustaleniami wielkość tych programów w okresie 2000–2006 nie wzrośnie i będzie docelowo odpowiadała w skali rocznej 0.46% łącznego PKB krajów Unii Europejskiej, a w wartościach bezwzględnych tyle samo co w roku 1999 (Lange 1998). Realna wielkość funduszy pomocowych będzie w związku z tym mniejsza.

6. Berlin i „Republika Berlińska”

W tekstach Romana Herzoga znajdujemy odpowiedź na złożone pytanie: Jakie są w obecnej sytuacji interesy Niemiec? Sytuację obecną należy rozumieć jako okres po 1989 r., okres przygotowań do rozszerzania Unii Europejskiej, przyspieszenia procesów pogłębiania jedności europejskiej, okres po zjednoczeniu Niemiec, wreszcie nowy rozdział w powojennej historii Niemiec po przeniesieniu stolicy Niemiec do Berlina – okres *Republiki Berlińskiej*. Oczywiście nadal liczą się przede wszystkim bezpośrednie interesy narodowe, takie jak bezpieczeństwo i zachowanie dobrobytu. Herzog podkreśla wielokrotnie, że

nie miałyby sensu przemilczanie tego faktu (widoczna jest tu duża zbieżność z wypowiedziami kanclerza Schrödera bezpośrednio po przejściu władzy przez jego gabinet). Były prezydent zaznaczał, że partnerzy Niemiec staliby się podejrzliwi, gdyby nagle politycy niemieccy zaczęli głosić, iż kierują się wyłącznie międzynarodowym altruizmem. Chęć bycia wiarygodnym wymaga przyznania się do tego, że Niemcy popierają wolność handlu na świecie, gdyż odpowiada to ich narodowym interesom. Leczą, jak podkreśla Herzog, nie można na tym poprzestać. Niemieckim interesom odpowiadają również wyżej wspomniane cele: szerzenie demokracji na świecie, współudział w rozbudowie Organizacji Narodów Zjednoczonych i przekształceniu jej w system polityczny, stworzenie nowej płaszczyzny Sojuszu Atlantycznego oraz dopełnienie procesu integracji europejskiej. Są to zarówno podstawowe cele jakim powinna w przyszłości służyć niemiecka polityka zagraniczna, jak i podstawowe interesy Niemiec – widać tu wyraźną zbieżność. Wiele sugeruje, iż jeśli idzie o cele szczegółowe, w najbliższym czasie mogą nastąpić pewne zmiany, bowiem jak zaznaczono w rozdziale drugim, *przemiany* to chyba najbardziej charakterystyczny element przełomu XX i XXI wieku. Niezmiennie natomiast, twierdzi Herzog, mimo przeniesienia stolicy do Berlina, pozostaną podstawowe determinanty współczesnej niemieckiej polityki: historia Niemiec z jej obciążeniami, położenie geograficzne i wynikające stąd cechy polityki zagranicznej, które w *Republice Berlińskiej* muszą się w równym stopniu liczyć jak w *Republice Bońskiej*. Chodzi tu przede wszystkim o wyważone zachowanie polityczne, obliczalność, umiejętność prowadzenia dialogu, gotowość do kompromisu. Przeniesienie stolicy Niemiec do Berlina może natomiast otworzyć nowy rozdział w historii Europy – przenieść ciężar polityki zagranicznej Niemiec z Zachodu na Wschód, czyli do Europy Środkowej. Herzog sugeruje jednak, że rozrachunku z przeszłością dokonano już w Bonn, a fakt, że Europa nie kończy się na Łabie, że sięga dalej na Wschód jest niezależne od punktu spojrzenia czy odniesienia, czyli od tego czy stolica znajduje się w Bonn czy Berlinie.

Nawiażmy w tym miejscu do dyskusji toczonej się od czasu zjednoczenia Niemiec na temat przyszłej roli Berlina i znaczenia jakie dla Polski ma lokalizacja wielkiego Berlina – nowej stolicy Niemiec w pobliżu zachodniej granicy Polski. W tej dyskusji,

która znajduje odniesienie do ważnych kwestii polityki przestrzennego zagospodarowania i zmian systemu osadniczego Polski, wyróżnić można kilka, mniej lub bardziej optymistycznych scenariuszy rozwoju. Warto pokrótce przyrzeć się scenariuszom najczęściej prezentowanym.

W chwili obecnej władze Berlina głównie skupiają swoją uwagę na kształtowaniu wizerunku nowej stolicy w Niemczech oraz na problemach związanych z nowymi politycznymi i ekonomicznymi funkcjami miasta. Berlin, miasto o dużym potencjale ekonomicznym dotychczas zorientowanym głównie na Zachód (Niemiec i Europy), a także wielkie centrum nauki i kultury, może jednak w niedalekiej przyszłości odgrywać ważną rolę na Wschodzie Europy. Może, ale nie musi. Obecnie Berlin stawia czoło wewnętrznym trudnościom. Jak piszą autorzy obszernego raportu zamieszczonego w tygodniku *Time* (*The New Berlin: Crossing the divide, 1999*), dziesięć lat po upadku muru, Berlin pozostaje nadal symbolem zjednoczonych Niemiec, jednak perspektywy jego rozwoju gospodarczego są nie najlepsze. Wielki boom budowlany, finansowany głównie ze środków publicznych, spotkał się jak dotąd z dość obojętnym przyjęciem ze strony tak niemieckiego, jak i międzynarodowego kapitału. Problemem Berlina jest zbyt duża liczba symbolicznych budynków, a zbyt mała liczba miejsc pracy, których więcej ubyłoby niż przybyło od początku okresu transformacji. I dlatego Berlin nie jest w stanie silnie oddziaływać na rozwój regionów położonych na wschód od niego, w tym na zachodnią Polskę.

Dziś przeważają ekonomiczne powiązania z zachodnimi landami i zachodnio-europejskimi firmami (Kraetke 1999), natomiast ekonomiczne interakcje Berlina z Europą Środkową oraz Wschodnią są dość słabe (w 1996 r. jedynie 13% udział w eksporcie Berlina i 14% w imporcie miały kraje tego regionu). Ten obraz może oczywiście ulec zmianie w przyszłości, jednak należy wyjść z założenia, że Berlin, przyjmując funkcje stołeczne, będzie starał się w szybkim tempie nadrobić wszelkie zaległości, aby stać się miastem bardziej konkurencyjnym wobec innych wielkich ośrodków miejskich oraz regionów w Niemczech (Korcelli 1999). Może się to niekorzystnie odbijać na współpracy z Polską, nie należy więc zakładać, że jest to wariant w pełni optymistyczny. Dla miast i regionów zachodniej Polski oznacza to konieczność pole-

gania w większym stopniu na lokalnych czynnikach rozwoju, aby w przyszłości obszary te mogły stawiać się bardziej konkurencyjne wobec ich odpowiedników istniejących w Unii Europejskiej. Po wejściu Polski do Unii i zniesieniu istniejących barier, możliwości oddziaływania wzajemnego Berlina i Warszawy, jak i innych miast Polski, będą o wiele większe. Warszawa jako ośrodek metropolitalny ma pewną szansę uzyskania rangi zbliżonej do rangi Berlina, jeśli będzie stolicą dynamicznie rozwijającego się państwa i przełame liczne bariery związane z rozwojem infrastrukturalnym i warunkami ekologicznymi. Scenariusz zakładający stopniowe spychanie Warszawy do roli podrzędnej pod względem rangi w europejskim systemie miast, często przedstawiany jako jedno z głównych zagrożeń wynikających z rozwoju Berlina nie wydaje się bardzo prawdopodobny, lecz winien służyć jako ostrzegawczy wariant prognozy. Z pewnością jednak należy uznać za wielce prawdopodobny fakt, iż rozwijające się funkcje Berlina nie pozostaną w przyszłości bez znacznego wpływu na ośrodki miejskie zachodniej Polski takie jak Poznań, Szczecin czy Wrocław. Od tych ośrodków będzie również zależało czy przyniesie im to głównie korzyści czy głównie straty. Również w tym przypadku nie należy jednak zakładać, że cień wielkiego Berlina przyćmi szanse rozwojowe miast zachodniej Polski. Korzystne położenie między dwiema metropoliami – Berlinem i Warszawą szczególnie dla Poznania może okazać się istotne i z pewnością zwiększy ono atrakcyjność tego ośrodka (Domański 1999). Nie należy zatem obawiać się scenariusza zakładającego silne oddziaływanie Berlina na wschód, gdyż Polska stać się może w tym układzie raczej beneficjentem a bliskość Berlina może w pewnej mierze ułatwiać Polsce integrację z Europą zachodnią i Unią Europejską a „bliskie stosunki, jakie po wojnie zaplanowały między Paryżem i Bonn, mogą stać się modelem dla Warszawy i Berlina” (Richie 1998). Przeniesienie środka ciężkości polityki zagranicznej Niemiec na wschód, pod samą granicę Polski, może okazać się gospodarczo, politycznie i kulturowo korzystne, przyczynić się do wzrostu zainteresowania inwestorów zagranicznych Polską i dać Polsce bardziej centralne miejsce w szeroko pojętej polityce europejskiej.

Obawy jednak istnieją i jest to zjawisko całkiem zrozumiałe. Przeniesienie stolicy Niemiec do

Berlina jest traktowane jako pewien przełom, wiele obiecujący a jednocześnie budzący kontrowersyjne nastroje. Obawa przed rosnącą rolą, siłą ekonomiczną, dominacją Berlina nie jest zresztą tylko polską specyfiką. W Niemczech również spotkać można wiele sceptycyzmu i krytycznych opinii na temat nowej *Republiki Berlińskiej* (Herzog podkreśla, że nie jest zwolennikiem tego pojęcia). Istnieje na przykład pewna obawa przed wielkością Berlina, w wyniku której zagrożony mógłby być w Niemczech federalizm. Herzog, w jednym z ostatnich wywiadów (*Ein Fall von Notwehr*, 1999) odrzuca te myśli, podając kilka ważnych argumentów.

Po pierwsze, Berlin, jak sugeruje prezydent, nie stanowi i długo nie będzie stanowił jedności – wciąż wyraźny jest podział na zachodnich i wschodnich Berlińczyków. Wyniki ostatnich wyborów do Bundestagu świadczą zresztą o tym, że miasto jest wciąż społecznie podzielone (Korcelli–Olejniczak, Kowalski 1999). Ponadto, ze względu na fakty historyczne podejście do tworzenia wielkiego Berlina będzie bardzo ostrożne. Również ludność Berlina nie przypomina w niczym zasiedziałej społeczności w innych wielkich miastach niemieckich – duży procent to ludność napływowa z innych części Niemiec. Wraz z przeniesieniem urzędów stołecznych do Berlina zjawisko to ulegnie nasileniu. Trudno więc sobie wyobrazić, że Berlin w najbliższych latach wykształci w sobie lokalny patriotyzm. Poza tym nie należałoby przeceniać wielkości Berlina i jego konkurencyjności w stosunku do innych dużych miast niemieckich. Ważnymi centrami gospodarczymi, kulturalnymi i naukowymi są i pozostaną takie miasta zachodnio-niemieckie jak Hamburg, Stuttgart, Monachium czy Düsseldorf. Te miasta, twierdzi Herzog, podejmą z pewnością wiele działań, aby nie utracić swych pozycji w Niemczech – w tym przypadku i na nie konkurencja ze strony Berlina powinna wpływać korzystnie. Przewaga potencjału Berlina nie jest ponadto aż tak wielka – choć samo miasto jest pod względem liczby mieszkańców znacznie większe od innych (Hamburg – 1704 tys., Monachium 1233tys., a np. Stuttgart – 707 tys., podczas gdy Berlin – 3467 tys.), to różnica w granicach aglomeracji nie jest już tak duża (Berlin – 3940 tys., Hamburg – 3230 tys., a Stuttgart 2572 tys.; wszystkie dane z 1996 r.)

Nie odrzucając zatem wszystkich obaw, wydaje się, że nie należy przeceniać scenariuszy skrajnych. Berlin będzie z pewnością stopniowo stawać się bardzo ważnym ośrodkiem, niezależnie od funkcji jakie będą w nim dominować. Prawdopodobnie zachowa również swą tradycyjną orientację zachodnią w dziedzinie handlu i eksportu, jednocześnie orientując się częściowo w kierunku krajów basenu Morza Bałtyckiego oraz południowo-wschodniej Europy, lecz przede wszystkim ku Polsce i jej wschodnim sąsiadom (Gzell, Stoll, 1999). Powinno to być postrzegane przede wszystkim jako szansa rozwojowa dla Polski i dla Warszawy, która stać się może „najdalej na wschód wysuniętą zachodnią metropolią Europy Środkowej” (Korcelli 1999, s.148).

Spoglądając w przyszłość Roman Herzog nie ukrywa optymizmu. *Republika Berlińska* będzie jego zdaniem kontynuacją dotychczasowych pozytywnych tradycji powojennej polityki Niemiec, będzie naturalną kontynuacją *Republiki Bońskiej*. Należy przypuszczać, że jest to bardzo prawdopodobne. Mimo wcześniejszych obaw, polityka rządu Schrödera również stanowi pod wieloma względami kontynuację epoki Kohla. Okazuje się, że we współczesnej Europie w kwestiach najważniejszych coraz częściej zacierają się różnice polityczne, a przyszłość jedności europejskiej jest dla krajów Europy niewątpliwie kwestią najważniejszą.

Literatura:

- Ash T. G., 1994, *In Europe's Name, Germany and the Divided Continent*, Vintage, London.
- Domański R., 1999, *Poznań as a Center of Attraction on the Trajectory Berlin–Warsaw. Intervening opportunities* (w:) *The Changing Map of Europe. The Trajectory Berlin–Poznań–Warsaw*, Rewasz, Warszawa.
- Ein Fall von Notwehr, 1999, *Der Spiegel* 14, 02.04.
- Fukuyama F., 1992, *Koniec historii i ostatni człowiek*, Zysk i S-ka Wyd. s.c., Poznań.
- Gzell S., Stoll M., 1999, *Berlin and Warsaw: Ready or not to be the Ends of a Trajectory?* (w:) *The Changing Map of Europe. The Trajectory Berlin–Poznań–Warsaw*, Rewasz, Warszawa.
- Herzog R., 1998, *Vision Europa, Antworten auf globale Herausforderungen*, Droemersch Verlag, München.
- Korcelli P., 1999, *Warsaw: The Eastern End of the Trajectory* (w:) *The Changing Map of Europe. The Trajectory Berlin–Poznań–Warsaw*, Rewasz, Warszawa.
- Korcelli-Olejniczak E., 1997, *Zjawisko globalizacji – nowe wyzwania dla Unii Europejskiej*, *Przegląd Geogr.*, LXIX, 3–4.
- Korcelli-Olejniczak E., Kowalski M., 1999, *Wybory parlamentarne w Berlinie – ślady podziałów sprzed 1990r.* (w:) *Przestrzeń Europy Środkowej – przykłady transformacji*, EUROPA XXI, 2.
- Kraetke S., 1999, *Berlin: Restructuring of a Metropolitan Region's Economy and Spatial Fabric* (w:) *The Changing Map of Europe. The Trajectory Berlin–Poznań–Warsaw*, Rewasz, Warszawa.
- Lange B., 1998, *Agenda 2000: The Future of the Economic and Social Cohesion Policy*, EUREG – Europäische Zeitschrift für Regionalentwicklung, ARL, Hannover.
- Martin H.-P., Schumann H., 1996, *Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand*, Rewohlt Verlag, Reinbeck bei Hamburg.
- Reiter J., 1999, *Slaby prezydent o silnej osobowości*, *Rzeczpospolita*, 117 (5282).
- Richie A., 1998, *Polska na przedmieściach Berlina*, *Unia-Polska. Magazyn niezależnych publicystów*, 3.
- The New Berlin: Crossing the Divide*, 1999, *Time*, 154, 20, Nov. 15, 24-37.

The future of Europe in a new dimension.
Against the background of: „The vision of Europe. Answers to global challenges”
by Roman Herzog

The ideas of today are acts of tomorrow
Thomas Mann

Summary

In July 1999 the social democrat Johannes Rau took over the post of the Federal President of Germany, replacing Roman Herzog who had been mainly supported by the CDU-CSU electorate. With the earlier departure of Helmut Kohl government, this has marked in Germany an end to the post-1989 decade – an era of important political achievements, starting with the fall of the Berlin Wall, and a very conspicuous period in the modern history of Europe.

In accordance with the German constitution, federal president is the head of state mainly in a symbolic sense, although, if a skilful politician, or indeed a statesman, he can influence the policy of the state and represent the nation to the outside world with dignity. Owing to his personality and competence in making use of the spoken word, Roman Herzog, like his predecessor Richard von Weisacker, has been an important actor in the political life of Germany, as well as Europe. A strong supporter of the European integration, he has considerably contributed to this cause. In his speeches he referred to two fundamental matters, while distinctly stressing their interdependence, namely to the direct interests of Germany and the role which Germany should play in the contemporary Europe.

Herzog's perspective on the future of European integration can be described as „idealistic pragmatism”. As he claims, in a world of such rapid changes, one of the most important tasks is to support democracy, since the globalisation of political relations – meaning the expansion of democratic systems – is still less advanced than the globalisation in the domain of market economy. The interdependence of such values as democracy, human rights, the tradition of the Enlightenment, but also of threats of fundamentalism, poverty, violation of human rights still make, according to Herzog, the existence of organizations such as NATO indispensable today. In fact, he looks at the role of NATO as an institution creating an embryo of a world inner policy.

European questions, however, are at the centre of Herzog's deliberations. The ex-president tries to approach such significant problems as: why Europe? /i.e. united Europe/, and for whom? He sees the main integrative factor in the persistence of a common European culture which the West is not willing to loose, and the East can now practice without constraints. Europe becomes integrated for the benefit of its conscious citizens who believe in the idea of integration as „a political strategy of survival in this dramatically changing world”.

Another important theme addressed by Roman Herzog is the concept of federal Europe. Referring to the notion once introduced by Winston Churchill, of „the united states of Europe”, Herzog attempts to draw a future picture of an integrated continent being an economic, political, as well as cultural union of states which are spiritually close enough to each other to choose unity. Herzog also uses the notion of „the federation of states” which seems to resemble „the Europe of fatherlands” rather than „the Europe of regions”. Referring to the future enlargement of the European Union eastwards, Herzog reminds us that „in the history of the EU every enlargement has led to a deepening of the integration process. It should stay this way also in the future”. As a response to the common fears of the huge cost which the integration of East-Central Europe with the EU will bring about, Herzog suggests to replace the two-tier strategy of ‘enlargement and deepening’ of the Union by a three-element strategy of ‘enlarging, deepening and slenderizing’ which closely conforms to the document of the European Commission: Agenda 2000. According to this document, the EU budget is to be reduced in the first place with regard to the common agricultural policy, but also at the cost of the preaccession support programmes for the EU candidates.

An important question, often referred to by Roman Herzog is the future of the so-called Berlin Republic /i.e. the new Germany with the new-old capital of Berlin/. The transfer of the capital to Berlin opens undoubtedly a new chapter in the post-war history of Europe, as this shift may bring at least a partial reorientation of the FRG foreign policy towards the East. In recent scientific discussions carried on in Poland, concerning the future role of Berlin and its relations vis-à-vis cities and regions of western Poland, rather optimistic, as well as relatively pessimistic scenarios have been formulated. It does not seem to be clear whether Berlin, with its strongly developed economic, scientific and cultural functions, may mainly represent a competitor and hence a threat of dominating the smaller urban centres, or whether it can provide an engine of growth for the Polish economy. In which way will the position of Warsaw change under such circumstances? In the mean time, however, Berlin continues to be preoccupied with problems of its own. In fact, another decade may pass before the city overcomes the still persisting internal divisions – both in its urban, and in its

social fabric. It also remains an open question if Berlin is able to compete successfully against the other large German cities which have become strong and established economic and cultural centres in the “old” Federal Republic of Germany. As some authors predict,” without neglecting its traditional western dominance in trade and exports, Berlin will orientate itself more towards the Baltic area, to south-eastern Europe, but mainly to Poland and its eastern neighbours” (Gazell, Stoll 1999). This should be treated as an opportunity for Poland and in the first place for Warsaw which can become “the easternmost western metropolis of Central Europe” (Korcelli 1999), in a way filling the role which Berlin vacated after 1989.

The Berlin Republic will, according to Roman Herzog, continue the mainly positive traditions of the post-war German policy. It seems that in the contemporary Europe, in questions of fundamental importance – such as the European integration – by far the majority of political differences have become obliterated.

Europa na progu nowej ery.

Myśl o zjednoczonej Europie Jana Pawła II

Maciej Jakubowski

Wprowadzenie

Trwa debata na temat reformy wewnętrznej i przyszłego kształtu Unii Europejskiej, związana m.in. z planami poszerzania Unii. Debata na temat przyszłości Europy toczy się w różnych gremiach opiniotwórczych i w mediach; toczy się przy urnach wyborczych i na ulicach – w wiecach i demonstracjach, i w ogniu wielu innych wydarzeń.

W debacie tej, wprost lub pośrednio, stawiane są na nowo, interesujące zarówno polityków, jak historyków i geografów, pytania o granice Europy i europejskich procesów integracyjnych.

Jak wiadomo, głośna ostatnio koncepcja S. Huntingtona w sposób deterministyczny kreśli granicę Europy, wiążąc ją z granicą obszarów należących do zachodniej (łacińskiej) tradycji cywilizacyjnej i religijnej. Inaczej stawia sprawę Papież Jan Paweł II, którego myśl i działalność zajmuje szczególne miejsce we współczesnej debacie europejskiej. Od początku swego pontyfikatu Jan Paweł II opowiedział się nie tylko za kontynuacją zaawansowanego już procesu jednoczenia Europy zachodniej, ale podkreślał konieczność przekraczania podziałów, obalania „murów” i budowania jedności całej Europy – zachodniej i wschodniej, złożonej z krajów bogatych i biedniejszych, z całym ich wspólnym, a równocześnie bardzo zróżnicowanym dziedzictwem duchowym i kulturowym.

Ponadto Papież w szczególny sposób postrzega globalny kontekst procesu jednoczenia Europy. Tendencję ku globalizacji Papież ocenia w zasadzie pozytywnie (choć ostrzega przed zagrożeniami), ponieważ dostrzega w niej, w jej najgłębszej istocie, realizację dążenia całej ludzkości („rodziny ludzkiej”) ku nowej jedności. Proces ten nie jest prosty (niekiedy wręcz dramatycznie skomplikowany) i nie jest jednokierunkowy, istnieją w nim różne dwa wektory: dążenie ku uniwersalizacji

(powszechności) i dążenia ku identyfikacji (jednostkowości) różnych grup społecznych – narodowych, lokalnych, kulturowych, religijnych, które chcą zachować identyczność, solidarność i godziwe warunki bytu w ramach własnej społeczności. Papież uważa, że zgodnie z fundamentalnym prawem do istnienia, „*niemal eksplodująca potrzeba identyfikacji i przetrwania*”, stanowiąca przeciwwagę dla tendencji do ujednolicania, jest w pełni uprawniona. Stąd postulat, by świadomie podejmowane inicjatywy integracyjne, zgodnie z zasadami solidarności i pomocniczości, zmierzały do harmonizowania przeciwstawnych dążeń, między którymi dochodzi współcześnie do szczególnie gwałtownych napięć i konfliktów, czego wyrazem jest historycznie nowa kategoria „wojen wewnętrznych”, toczonych wewnątrz poszczególnych państw.

Nowe sytuacje jakie powstają na przełomie tysiącleci wymagają, zdaniem Papieża, nowego spojrzenia na zagadnienia praw ludzi, narodów, państw narodowych i organizacji międzynarodowych, a także rozwoju i ekonomii. Czy Europa i Unia Europejska podejmą tego rodzaju wyzwania? Czy Europa stanie się raz jeszcze, u progu nowej ery „*latarnią cywilizacji i bodźcem postępu dla świata*”? Jan Paweł II sądzi, że jest to możliwe, ale konieczna jest zmiana priorytetów i budowanie znacznie głębszych – duchowych, aksjologicznych, a także, odpowiadających wyzwaniom chwili obecnej, etyczno – prawnych podstaw europejskiej integracji, bez czego, ostrzega Papież, słuszne skądinąd inicjatywy są „*skazane na niepowodzenie*.” Ostatecznie jednak, twierdzi Jan Paweł II, dla zjednoczonej Europy nie ma alternatywy, choć droga do prawdziwej jedności jest jeszcze daleka.

Niezależnie od wyznawanych poglądów warto poznać myśl europejską polskiego Papieża, który w debatę na temat przyszłości Europy wnosi wkład oryginalny i inspirujący.

Papieska wizja europejskiej jedności

W czasie ostatniej pielgrzymki do Polski, wygłaszając przemówienie w parlamencie, Jan Paweł II powiedział m.in.: „*Integracja Polski z Unią Europejską jest od samego początku wspierana przez Stolicę Apostolską*”¹.

Na to zdanie Papieża wypowiedziane w Sejmie, choć zabrzmiało ono jednoznacznie, wypada spojrzeć w kontekście całej „doktryny europejskiej”, rozwijanej i realizowanej od początku obecnego pontyfikatu, a charakteryzującej się mocnym przekonaniem o historycznej konieczności zjednoczenia się Europy i brakiem alternatywy dla tego procesu a równocześnie szczególną koncepcją europejskiej jedności, znacznie odbiegającą od tego stanu rzeczy, który reprezentują dziś struktury europejskie i mentalność znacznej części Europejczyków. Papież w pewnej mierze kontynuuje, ale równocześnie rozwija i rozszerza tę koncepcję zjednoczonej Europy, jaką starali się realizować po II wojnie światowej „ojcowie Europy” – Robert Schuman, Konrad Adenauer czy Alcide de Gasperi.²

Trudno w sposób syntetyczny zarysować papieską wizję zjednoczonej Europy, gdyż jest już kilkaset dokumentów i wypowiedzi na ten temat³. Nie będziemy jednak w błędzie jeśli powiemy, że:

>> Europa Jana Pawła II to przede wszystkim „wielka Europejska Wspólnota Ducha”⁴, a także i przede wszystkim „kontynent kultury”, którego jedność tworzona jest przez dwie „równie ważne tradycje” – wschodnią i zachodnią; to Europa niejako oddychająca „dwoma płucami” tradycji zachodniej i wschodniej.

¹ Jan Paweł II, *Polska 1999. Przemówienia i homilie*. KAI-Michalineum, Warszawa, 1999, s.111.

² Por. np. T.Giblin SJ, *Powojenna droga europejskiej integracji*, [w]: *Chrześcijaństwo a integracja europejska*, WAM, Kraków, 1997, s.25-57; Konrad Adenauer – *Europa chrześcijańska*. Dokumenty polsko-niemieckiej sesji naukowej, KUL, Lublin, 1995.

³ Korzystam przede wszystkim z dwóch prac: 1) R. Buttiglione, J. Merecki SDS, *Europa jako pojęcie filozoficzne*, KUL, Lublin, 1995, wraz z Aneksem: Jan Paweł II. na temat Europy. Wybór wypowiedzi 1978-1995; 2) J.Życiński abp, *Europejska wspólnota ducha*, ATK, Warszawa, 1998, wraz z Aneksem: *Wybrane wypowiedzi Jana Pawła II o Europie*; patrz także: J. Życiński abp, *Koncepcja zjednoczonej Europy w nauczaniu Jana Pawła II*, [w]: *Europa, fundamenty jedności*, ATK, Warszawa, 1998, s. 183-196.

⁴ Jan Paweł II, *Polska 1999*, op. cit., s. 111.

>> Europa Jana Pawła II to Europa równoprawnych narodów, to wspólnota, która z procesu zjednoczeniowego nie powinna eliminować słabszych partnerów ale jednoczyć się zgodnie z zasadą solidarności i z poszanowaniem dla tradycji i niepowtarzalnego charakteru historycznie ukształtowanych narodów, a także regionów i wspólnot lokalnych.

>> Europa Jana Pawła II to Europa, która dąży do przekraczania podziałów i „murów” odziedziczonych z przeszłości i aktualnych, budowanych przez nacjonalizm, agresję i przemoc, (jak to się dzieje dziś zwłaszcza na Bałkanach), tak by proces zjednoczenia mógł sięgać aż po geograficzne, a zwłaszcza historycznie ukształtowane granice kontynentu; to Europa przestrzegająca praw człowieka (zwłaszcza prawa ludzi ubogich do godnego życia), chroniąca podstawowe prawo do życia ludzi, chroniąca także życie przyrody i jej zasoby.

>> Europa Jana Pawła II, to Europa, która nie lekceważy praw ekonomii i dążenia do dobrobytu, ale u podstaw procesów integracyjnych stawia imperatyw etyczny i zbiór niezmiennych zasad, a nie tylko prawa konkurencji i procedury negocjacyjne podlegające wpływom zmiennych interesów, konfiguracji politycznych i koniunktur.

Myślenie Jana Pawła II o przyszłości Europy zilustrujemy fragmentami kilku jego wypowiedzi:

„*Europa znajduje się na progu nowej ery, w której zjawiskiem najbardziej widocznym pozostaje przynaglające zaproszenie do jedności*”⁵.

„*Kościół nie może nigdy pozwolić na nadużywanie go do antyeuropejskiej demagogii oraz podsycania antyeuropejskich nastrojów. Dla zjednoczonej Europy nie ma bowiem alternatywy...*”⁶

„*Trzeba, aby Europejczycy umieli zdecydowanie podjąć wysiłek twórczej współpracy, aby umacniali pokój między sobą i wokół siebie! Nie można pozostawić żadnego kraju, nawet słabszego poza obrębem wspólnot, które obecnie powstają*”.

„*Pragnieniem moim (...) jest to, by Europa suwerenna i wyposażona w wolne instytucje rozszerzała się kiedyś aż do granic jakie wyznacza jej geografia, a bardziej jeszcze historia. Jakże miałbym tego nie pragnąć, skoro inspirowana wiarą chrześcijańską kultura tak głęboko naznaczyła dzieje wszystkich ludów naszej Europy, ludów*

⁵ L'Osservatore Romano, 20.08.1991, s.6

⁶ Z przemówienia do parlamentarzystów austriackich w Watykanie, 23.03.1997. Pod za J. Życiński abp, *Europejska wspólnota Ducha*. ATK. Warszawa, 1998, [Aneks], s. 223.

greckich i łacińskich, germańskich i słowiańskich”.

„Jeżeli Europa chce pozostać sobie wierna musi zebrać wszystkie żywotne siły kontynentu, uznając równocześnie niepowtarzalność charakteru każdego regionu i odnajdując w swoich korzeniach wspólnego ducha”.

Jedność Europy budowana jest przez ludzi, mieszkańców Europy. Narzędziem tego budowania są instytucje i organizacje międzynarodowe. Ich działalność musi odpowiadać rzeczywistym potrzebom historycznie ukształtowanych krajów, regionów, wspólnot lokalnych oraz poszczególnych ludzi czego „testem sprawdzającym jest uszanowanie podstawowych praw osoby ludzkiej”.

„Kościół, daleki od uświęcania aktualnych podziałów, swą uwagę zwraca ku całej i jednej Europie. Nie oznacza to niwelacji różnic pomiędzy narodami, kulturami, tradycjami lecz raczej ich wzajemne ubogacanie.”

Wizję Europy Jana Pawła II, a także wyrażane przez niego przekonanie, iż nie ma alternatywy dla historycznego procesu jednoczenia się Europy, warto widzieć także jako pochodną znacznie szerszej, globalnej wizji świata i historii, którą Papież wyłożył m.in. w głośnym przemówieniu na forum ONZ, w roku 1995⁸.

Europejska jedność w kontekście „nowego horyzontu świata”. Fundamentalne prawa narodów i innych społeczności ludzkich

Jednym ze znaków naszej epoki – mówił Papież na forum ONZ – jest fakt, iż pomimo różnych przejawów przemocy, niesprawiedliwości i manipulacji dokonywanych przez „*ludzi pozbawionych skrupułów*” narody świata coraz bardziej „*rozwijają wspólną świadomość bycia niejako rodziną ludzką*”. Wprawdzie „*ponad wszelkimi różnicami pomiędzy jednostkami i ludami istnieje fundamentalna wspólnota*” jednakże ludzie „*w wyniku konkretnych uwarunkowań historycznych są... w sposób nieunikniony bardziej intensywnie związani z poszczególnymi grupami ludzkimi, po-*

czynając od rodziny, poprzez rozmaite grupy, do których należą, a kończąc na tej całości etnicznej i kulturowej, która nieprzypadkowo nazywa się narodem”.

W naszych czasach „*nowy horyzont świata*” kształtuje się pod wpływem „*wielkiej ruchliwości*” i procesu *ujednolicania* (powszechności), czego wyrazem są masowe migracje, rozwój mediów i nowych technologii, globalizacja gospodarki, powstawanie organizacji ponadnarodowych, w wyniku których „*zacierają się granice etniczne i kulturowe pomiędzy różnymi ludami*”. Ten proces nie jest jednak bynajmniej jednokierunkowy, dokonuje się on niejako w starciu ze wzmożonym dążeniem do zachowania lub kształtowania na nowo odrębności etnicznych, kulturowych. „*Niemal eksplodująca potrzeba identyfikacji i przetrwania*” – mówi Papież – stanowi „*rodzaj przeciwwagi dla tendencji do ujednolicania*”. Kondycja ludzka znajduje się więc jakby między dwoma biegunami: „*uniwersalizmu*” i „*jednostkowości*”, między którymi istnieje „*napięcie nieuniknione*”, które może być „*ożywcze*” i „*owocne*” jeśli „*jest przeżywane w spokojny i wyważony sposób*”, z uznaniem, że różne społeczności ludzkie, (Papież mówi w szczególności o narodach, ale wspomina też rodzinę i społeczności lokalne) mają przysługujące im *niezbyszalne prawa*, które Papież określa jako „*prawa narodów*” będące „*prawami człowieka wyniesionymi na poziom życia wspólnotowego*.” Wśród nich podstawowe jest „*fundamentalne prawo do istnienia*” obejmujące m.in. prawo do języka, kultury, podstawowej suwerenności duchowej i kształtowania życia według własnych tradycji, z wykluczeniem nadużyć wobec innych społeczności i respektowaniem zobowiązań wobec innych narodów i całej rodziny ludzkiej. Prawa narodów obejmują oczywiście także *prawo do rozwoju*, któremu zagraża dominująca dziś *doktryna utylitaryzmu* ekonomicznego i politycznego, która „*często przynosi złowrogie konsekwencje*”. Tymczasem „*nikt nie ma prawa do eksploatacji drugiego dla własnej korzyści*”. Dlatego międzynarodowa scena gospodarcza potrzebuje nowej „*etyki solidarności*” i zastąpienia podejścia utylitarnego, podejściem opartym na „*doskonalszej sprawiedliwości i solidarności*”. I więcej: rodzina narodów – mówi Papież – poprzez Narody Zjednoczone ma przed sobą historyczne zadanie „*promowania skoku jakościowego w życiu międzynarodowym ... promowania wartości, postaw i konkretnych inicjatyw solidarnościowych, jakie mogą wydzwignąć*

⁷ Wszystkie cytaty pochodzą z tekstów zamieszczonych w Aneksach wyżej powołanych pozycji: R. Butiglione, J. Merecki SDS, 1996; J. Życiński abp, 1998.

⁸ Nasza przyszłość – cywilizacja miłości. Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II na forum ZG ONZ – 5.10.1995, Słowo, 27-29.10.1995, s.2-7. Wszystkie cytaty dotyczące nowego horyzontu świata i praw narodów, wyłuszczone w tekście pochodzą z tego przemówienia.

*stosunki pomiędzy narodami z poziomu „organizacyjnego” na poziom bardziej „organiczny”... w owocnej wymianie darów. Przede wszystkim dla dobra narodów słabszych ale także dla wyraźnego pomnożenia dobra wszystkich.”*⁹ I jeszcze więcej: musimy iść razem, *by pokonać strach przed przyszłością*” i „*z pomocą łaski Bożej... zbudować w przyszłym stuleciu i w przyszłym tysiącleciu cywilizację godną osoby ludzkiej*”⁹. Jan Paweł II twierdzi, że nie jest to utopia, przeciwnie: „*Możemy i musimy to uczynić! A dokonując tego ujrzymy, że lży tego stulecia przygotowały grunt dla nowej wiosny ludzkiego ducha*”.

Tak kończyło się głośne przemówienie Jana Pawła II w ONZ kierowane do przedstawicieli wszystkich narodów. Nie ma jednak wątpliwości, że Jan Paweł II liczy w szczególny sposób na „starą Europę”, na nowo zjednoczoną, iż właśnie ona będzie „latarnią cywilizacji” i nowej kultury – *kultury życia, solidarności, praworządności, pokaju i prawdziwej wolności*. Już w 1982 r., u początków swego pontyfikatu, w tak zwanym „akcie europejskim” (Santiago de Compostela, 9.11.1982.) Papież wzywał: „...*stara Europo... możesz jeszcze być latarnią cywilizacji i bodźcem postępu dla świata. Inne kontynenty patrzą na ciebie...*”¹⁰ Papież mówi często o nowej cywilizacji miłości, niektóre jego wypowiedzi upoważniałyby do twierdzenia, iż buduje on program, który można by nazwać projektem *cywilizacji nowego pojednania*¹¹.

⁹ W dokumentach kierowanych do gremiów świeckich, takich jak przemówienie w ONZ, Papież z pewną dyskrecją mówi o tym, że u podstaw jego myśli społecznej i historiozoficznej, w tym również u podstaw zaprezentowanej w ONZ *doktryny praw narodów*, leży wiara, a zarazem zasadnicza przesłanka aksjologiczna, iż „*każda osoba ludzka została stworzona na obraz i podobieństwo Jedyne, który jest początkiem wszystkiego co istnieje*”. (*Nasza przyszłość – cywilizacja miłości*. Przemówienie cytowane, s. 7).

¹⁰ Jan Paweł II, *Akt Europejski*. Santiago de Compostela, 9.11.1982. Pod. za J. Życiński abp, 1998, op.cit., s.155-159.

¹¹ Przemawiając w Parlamencie Europejskim Papież stwierdza, iż „*zjednoczona Europa jutra*” winna „*na nowo objąć rolę przewodniczką cywilizacji światowej*” dążąc do potrójnego pojednania: „*człowieka ze stworzeniem*”, z całą naturą głoszącą chwałę Stwórcy, by zapewnić zachowanie „*jej subtelnej równowagi*”; „*człowieka z jego bliźnim*” w różnych wymiarach społecznych i międzynarodowych oraz „*człowieka z nim samym*”, ponieważ została rozbita w kulturze współczesnej integralna wizja człowieka i świata, co tworzy „*kulturę wątpliwości i dehumanizacji*” (Patrz: Jan Paweł II, *Przemówienie w Parlamencie Europejskim*, 11.10.1988. Pod.

W ten sposób doktryna społeczna Jana Pawła II (i po raz pierwszy w przemówieniu w ONZ, tak wyraźnie zarysowana *doktryna praw narodów*) oraz myśl o głębokiej przebudowie cywilizacji łączą się z myślą europejską. Jedno jest pewne: myśl Jana Pawła II odrzucającą doktrynę utylitaryzmu i dominacji (ukrywającej się niekiedy również pod hasłami wolności i demokracji), sprzeczna jest także z lękiem i izolacjonizmem i promuje szeroką współpracę międzynarodową i nową jedność ludzi i narodów Europy i świata; jedność, która mniej powinna przypominać *organizację* lub „*zimną instytucję administracyjną*”, a bardziej rodzinę – wspólnotę „*opartą na wzajemnym zaufaniu, wzajemnym wspieraniu się i szczerym poszanowaniu*” gdzie „*silny nie dominuje, przeciwnie, słabsi członkowie – właśnie ze względu na swoją słabość – są tym bardziej przyciągani i wspierani*”¹².

Doktrynę praw narodów i zasad budowania nowej jedności społeczności międzynarodowej oraz trwałego pokoju, Papież rozwinął ostatnio, i jakby pogłębił, w dokumencie, który zyska z całą pewnością rangę ważnego dokumentu historycznego: jest to orędzie na Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2000 r. Przytoczmy kilka fragmentów tego dokumentu, w którym odnajdujemy niewątpliwe echo konfliktów na Bałkanach i innych „wojen wewnętrznych”, w którym znajdujemy ostrzeżenia

za J. Życiński abp, 1998, op.cit., s.192.) W wielu innych dokumentach Papież mówi o czwartym i podstawowym wymiarze pojednania – o potrzebie *pojednania człowieka z Bogiem*. Lektura prac komentujących nauczanie Jana Pawła II prowadzi do następującej konkluzji: Nie da się na dotychczasowych podstawach stworzyć i zrealizować wizji Europy dostatecznie mocno ugruntowanej, która mogłaby przetrzymać zmiany koniunktury politycznej, związane z cyklicznymi zmianami i kryzysami gospodarki. Wspólną Europę uda się zbudować dopiero wówczas, gdy narody zbiorą się przy jednym stole w akcie dziękczynienia i uznania obecności Boga w świecie i w sobie nawzajem. Wówczas bogatsi i biedniejsi będą równi i postawią sobie pytanie jakie posiadają dary i czym mogą się wzajemnie dzielić. Wyrównywanie poziomu życia materialnego przestanie być absolutną koniecznością, celem pierwszym i nadrzędnym. „Wierzmy we wspólnotę ludzi i narodów, które mogą zebrać się przy jednym stole dziękczynienia” – pisze Thomas Giblin SJ (op. cit., s. 138). Droga do takiej wspólnoty jest niewątpliwie bardzo odległa i wymagałaby bardzo głębokich zmian, nie oznacza to jednak by rezygnować z rozwiązań częściowych i dalekich od doskonałości oraz odcinać się od tego co już zostało osiągnięte. I tak można by również odczytywać myśl europejską Jana Pawła II i jego poparcie dla istniejących struktur europejskich.

¹² *Nasza przyszłość – cywilizacja miłości...* Przemówienie cytowane, s. 6.

przed pozorami trwałego pokoju, ale równocześnie mocną zachętę do odnowy prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych, a także ekonomii, i więcej – jest to jakby nowe, idące dalej niż dotychczas, spojrzenia na „strukturę i organizację ludzkości” i na wymagania, które są niezbędne, by zapewnić jej trwały pokój i rozwój:

”Na ziemi pokój ludziom, których Bóg miłuje! Gdy słyszymy to ewangeliczne życzenie, na usta ciśnie się nam pytanie: czy rozpoczynające się stulecie będzie czasem pokoju i nowego braterstwa między ludźmi i narodami? Nie możemy, oczywiście, przewidzieć przyszłości. Możemy jednak sformułować niepodważalną zasadę: pokój zapana w takiej mierze, w jakiej cała ludzkość zdoła odkryć swoje pierwotne powołanie, aby być jedną rodziną...Ta świadomość może stać się źródłem inspiracji i sensu oraz drogowskazem dla współczesnego świata, w którym działają dziś mechanizmy globalizacji. Procesy te, choć stwarzają pewne zagrożenia, otwierają też niezwykle i wiele obiecujące możliwości, właśnie z punktu widzenia celu jakim jest przekształcenie ludzkości w jedną rodzinę, opartą na wartościach sprawiedliwości, równości i solidarności.

Aby to osiągnąć, należy całkowicie odwrócić perspektywę: nad wszystkim powinno przeważać już nie partykularne dobro określonej społeczności politycznej, rasowej albo kulturowej, ale dobro ludzkości. Dążenie do wspólnego dobra poszczególnej społeczności politycznej nie może pozostawać w sprzeczności z dobrem wspólnym całej ludzkości, którego wyrazem jest uznanie i poszanowanie praw człowieka. Należy zatem odrzucić koncepcje i praktyki... które traktują naród i państwo jako rzeczywistość samoistną i stawiają je ponad wszelkimi innymi wartościami. W tej perspektywie podziały i różnice polityczne, kulturowe i instytucjonalne, kształtujące strukturę i organizację ludzkości, są uprawnione w takiej mierze, w jakiej pozostają w zgodzie z przynależnością do jednej ludzkiej rodziny wraz z nakazami etycznymi i prawnymi, jakie stąd wynikają.

W ostatnim czasie zmniejsza się liczba wojen między państwami. Fakt ten sam w sobie pocieszający, traci jednak wiele ze swej doniosłości, jeśli weźmiemy pod uwagę konflikty zbrojne toczące się wewnątrz poszczególnych państw

...w obliczu współczesnych konfliktów zbrojnych metoda negocjacji między stronami, obejmująca także stosowne działania mediacyjne i pokojowe organizacji międzynarodowych i regio-

nalnych, zyskuje niezwykle doniosłe znaczenie, zarówno jako środek zapobiegania konfliktom, jak i wygaszania ich kiedy wybuchną oraz przywracania pokoju...

„...kiedy powstaje niebezpieczeństwo, że ludność cywilna padnie ofiarą niesprawiedliwego napastnika, oraz kiedy spełzną na niczym próby działania politycznego i obrony bez użycia przemocy, uprawnione jest, a nawet konieczne podjęcie konkretnych kroków w celu rozbicia agresora. Tego typu działania winny jednak być ograniczone w czasie i mieć ściśle określone cele. Należy je prowadzić z pełnym poszanowaniem prawa międzynarodowego i pod nadzorem uznanego organu władzy o charakterze ponadnarodowym, w żadnym zaś wypadku nie kierować się wyłącznie logiką militarną

Niech nikt się nie ludzi, że zwykły brak wojny, choć tak bardzo pożądanym, jest synonimem trwałego pokoju. Nie ma prawdziwego pokoju, jeżeli nie towarzyszą mu równouprawnienie, sprawiedliwość i solidarność. Jest skazany na niepowodzenie każdy program, który nie traktuje łącznie dwóch niepodzielnych i wzajemnie zależnych praw: prawa do pokoju i prawa do integralnego, solidarnego rozwoju....[a zatem] – być może nadszedł czas, aby podjąć nową i pogłębioną refleksję nad sensem ekonomii i nad jej celami”¹³.

Tekst ten, zawierający w porównaniu z poprzednimi wypowiedziami Papieża nowe akcenty, ukazuje bardzo wyraźnie jaką promuje on jedność ludzi i narodów, jak postrzega rolę prawa międzynarodowego oraz struktur i instytucji ponadnarodowych. Pierwsze komentarze do tegorocznego orędzia pokojowego mówią, iż Papież postuluje „globalizację braterstwa” w miejsce jednostronnej globalizacji ekonomicznej¹⁴ Jest to postulat jakiegoś „modelu idealnego”, niemniej jednocząca się Europa, nie powinna lekceważyć tego ideału. Konflikty na Bałkanach, wobec których zjednoczona Europa okazała tak wielką słabość, pokazują, że pokój i dobrobyt „starego kontynentu” nie są zagwarantowane raz na zawsze. Unia Europejska w ramach konferencji międzyrządowej, podejmuje po raz

¹³ Orędzie Jego Świątobliwości Papieża Jana Pawła II na Światowy dzień Pokoju, 1 stycznia 2000. Wyd. Arch. Warszawskiej, s. 6 i 11-13.

¹⁴ W tegorocznym orędziu Papież twierdzi, że „pokój jest możliwy o ile ludzkość zwróci się od globalizacji ekonomicznej ku globalizacji braterstwa pomiędzy wszystkimi ludźmi”. *Globalizacja braterstwa*, 2000, „Więź”, 2 (496), s. 149.

kolejny debatę nad przyszłością „drugiego i trzeciego filaru” (polityka zagraniczna, polityka obronna). Czy tym razem zarysują się jakieś konkretne i obiecujące rozwiązania? Czy myśl papieska znajdzie jakiś oddźwięk?

Daleka jest jeszcze droga do europejskiej jedności

Miedzy ideałem jedności ludzi i narodów oraz ideałem trwałego pokoju i sprawiedliwego rozwoju, jaki zarysowuje Jan Paweł II a współczesną rzeczywistością Europy i świata istnieje oczywisty, głęboki rozdział. Jan Paweł II zdaje się trwać w przekonaniu, że jego wizja jedności wyznacza przyszłość, choć – nawet tylko w odniesieniu do Europy – raczej odległą. Droga do jedności może się komplikować. Myśl papieska postuluje potrzebę wyjścia poza rutynę dotychczasowych rozwiązań i priorytetów pod rygorem, iż dotychczasowe inicjatywy na rzecz europejskiej integracji mogą zostać *skazane na niepowodzenie*. Sięgnijmy po kolejne teksty:

„Do prawdziwego zjednoczenia kontynentu europejskiego droga jest jeszcze daleka. Nie będzie jedności Europy dopóki nie będzie ona wspólnotą ducha”¹⁵.

*„Europa, składająca się z wielu narodów i wspólnot o różnych tradycjach, znajduje się w drodze do jedności, co wyraża się w odpowiednich inicjatywach politycznych i gospodarczych. Jednak bez odniesienia do wartości duchowych są one *skazane na niepowodzenie*”¹⁶*

„Wydarzenia w Polsce sprzed dziesięciu lat stworzyły historyczną szansę, by kontynent europejski, porzuciwszy ostatecznie ideologiczne bariery, odnalazł drogę ku jedności. Mówiłem o tym wielokrotnie, rozwijając metaforę „dwóch płuc”, którymi winna oddychać Europa zespalać w sobie tradycje Wschodu i Zachodu. Zamiast jednak oczekiwanej wspólnoty ducha dostrzegamy nowe podziały i konflikty. Sytuacja ta niesie dla polityków, dla ludzi nauki i kultury i dla wszystkich chrześcijan pilną potrzebę nowych działań służących integracji Europy.... Kościół przestrzega przed redukowaniem wizji zjednoczonej Europy wyłącznie do jej aspektów ekonomicznych, poli-

tycznych i przed bezkrytycznym stosunkiem do konsumpcyjnego modelu życia. Nową jedność Europy, jeżeli chcemy, by była ona trwała, winniśmy budować na tych duchowych wartościach, które ją kiedyś ukształtowały, z uwzględnieniem bogactwa i różnorodności kultur i tradycji poszczególnych narodów. Ma to być bowiem wielka Europejska Wspólnota Ducha”¹⁷

Zatem w wypowiedziach Papieża znajdujemy zarówno słowa zachęty i nadziei, jak również akcenty krytyczne, ostrzeżenia i przestrogi. Dokonajmy więc zestawienia tego, co w jego wystąpieniach na temat przyszłości Europy wydaje się najistotniejsze: *„droga do prawdziwego zjednoczenia jest daleka”*, w miejsce oczekiwanej wspólnoty pojawiają się *„nowe podziały i konflikty”*, a nawet więcej – *„odpowiednie inicjatywy”* nie mające jednak odniesień do głębszych duchowych i etycznych podstaw są *„skazane na niepowodzenie”*. Równocześnie jednak *„dla zjednoczonej Europy nie ma alternatywy”*, a *„przynaglające zaproszenie do jedności”* pozostaje *„zjawiskiem najbardziej widocznym.... na progu nowej ery”*. Zatem powstające trudności niosą *„pilną potrzebę nowych działań służących integracji”* ale z uwzględnieniem trwałych *„wartości duchowych oraz bogactwa i różnorodności kultur i tradycji”*; z uwzględnieniem wymagań jakie stwarzają – utrzymanie trwałego i sprawiedliwego pokoju oraz rzeczywiste potrzeby krajów, regionów i wspólnot lokalnych, także tych (może przede wszystkim tych), które są słabsze.

Taki jest szeroki kontekst zacytowanego na wstępie zdania wypowiedzianego przez Jana Pawła II w polskim Sejmie na temat poparcia dla integracji jego kraju ojczystego z Unią Europejską.

Potrzeba nowych inicjatyw i projektów

Europa jaką postuluje Jan Paweł II nie istnieje. Czy można dodać do tego stwierdzenia słowo „jeszcze”? Czy można wierzyć, że bieg zdarzeń, pojawiające się wyzwania oraz podejmowane w związku z tym reformy spowodują zbliżanie się do tego ideału?

Wielu ekspertów i ośrodków opiniotwórczych podziela obecnie pogląd, iż potrzebny jest, przemyślany na nowo, kompleksowy „projekt euro-

¹⁵ Z homilii wygłoszonej w Gnieźnie, 3.06.1997. Pod. za J. Życiński abp, 1998, op. cit., s.228.

¹⁶ Z przemówienia do dziennikarzy europejskich w 1980 r. Pod. za C. Buttiglone, M. Merecki SVD, op. cit., s. 187.

¹⁷ Z przemówienia w polskim Sejmie: Jan Paweł II, *Pol-ska 1999*, op.cit., s.110-111.

pejski”.¹⁸ Europejska myśl Jana Pawła II, chociaż formułowana jedynie w kategoriach ogólnych zasad i wskazań, może być jednym z istotnych źródeł inspiracji w tworzeniu odnowionego „projektu europejskiego”. Aspekty geograficzne takiego projektu (lub projektów) należałoby uznać za szczególnie ważny obszar zainteresowań i badań ośrodków myśli geograficznej. Polityczna decyzja Unii Europejskiej o rozpoczęciu negocjacji z kolejną grupą krajów, stawia na nowo pytanie o granice i identyczność Europy, zwłaszcza ze względu na kandydaturę Turcji, czy specjalny układ o współpracy z Tunezją. Natomiast rozpoczęcie rokowań z Bułgarią czy Rumunią ma jakby odniesienie do papieskiej koncepcji integracji „dwóch płuc Europy” – łacińskiego i wschodniego oraz krajów bogatszych z biedniejszymi. Jeśli jednak rozpoczynane są negocjacje z wymienionymi tu krajami, to nie sposób przyjąć do wiadomości faktu, iż w procesie budowania Europy miałyby zostać pominięta czy pozo-

¹⁸ Odwołajmy się do jednego z autorów niemieckich: „postawienie na rynkowo-ekonomiczne pryncypium jako wehikuł i motor integracji Europy nie prowadzi dalej ku wspólnotocie... Tym, czego Europa pilnie potrzebuje, i to potrzebuje pilnie od dłuższego czasu, jest polityczna debata nad finalnością europejskiego zjednoczenia... Jeśli Europa nie chce osiąść na mieliźnie, to nie może [pozostawać] dłużej techniczno-pragmatycznym konstruktem ekonomicznej racjonalności... Europa potrzebuje jasności co do samej siebie, co do celów integracji, co do stopnia integracji w swoich różnych regionach oraz co do obrazu przestrzennego, który powinno przyjąć jej zjednoczenie... Priorytety i droga dalszego jednoczenia Europy muszą więc zostać na nowo przemyślane i określone.” E.-W. Bockenforde, *Jaką drogą podąża Europa?* [w:] *Europa. Drogi integracji*. Studium Generale Europa. Uniw. Kard. St. Wyszyńskiego, Warszawa, 1999, s. 21-22. Wśród tych priorytetów autor wymienia, na pierwszym miejscu, budowanie wspólnej polityki w dziedzinie kultury i edukacji, która pozwoliłaby „utrzymywać przy życiu i nieść dalej” wspólną „duchowo-kulturową podstawę Europy” a zarazem chronić „kulturową różnorodność” kontynentu oraz budowanie wspólnej polityki zagranicznej i obronnej, polityki bezpieczeństwa wewnętrznego i ochrony praw człowieka. Inni autorzy dorzucają jeszcze do tych priorytetów politykę prorodziną, uznawaną za niezbędną wobec załamania demograficznego w Europie, reformy pro-ekologiczne i inne elementy wspólnej europejskiej strategii (por. np. M. Morawski, 2000, *Wymuszone priorytety*. Unia&Polska, 2(30), s. 22). Zamysły tworzenia nowego „projektu Europy” powstają w różnych ośrodkach opiniotwórczych. Problem w tym czy znajdować one będą dostateczną „siłę przebicia”. Choć co do niektórych punktów, przynajmniej na poziomie ogólnej zasady, istnieje konsensus różnych kierunków politycznych (np. potrzeba wspólnej polityki zagranicznej i obronnej).

stawiona na marginesie Ukraina, co oznaczałoby zahamowanie (ograniczenie) rozwoju i integracji całego międzymorza bałtycko-czarnomorskiego.

Rozszerzanie Unii Europejskiej o dużą liczbę nowych państw – członków będzie samo przez się wymuszało reformy w ramach Unii. Czy pójdą one jednak raczej w kierunku umacniania „modelu” opartego na obecnych priorytetach, co owocowałoby zapewne dążeniem do tworzenia federacji krajów najbogatszych (krajów unii monetarnej)¹⁹ i kręgu (lub kręgów) krajów mniej ekonomicznie uprzywilejowanych czy też, zmiany biegłyby bardziej w kierunku „konfederacyjnym”²⁰, zapewniającym względną równość wszystkim krajom członkowskim? Istnieje oczywiście trzecia możliwość, iż żadne poważniejsze reformy nie zostaną w najbliższym czasie skutecznie przeprowadzone i Europa, borykając się z trudnościami wewnętrznymi i żywiołowym biegiem zdarzeń, będzie „osiadać na mieliźnie”, a droga do jej prawdziwej jedności zostanie istotnie opóźniona. Jednak nawet przy takim „wariacie”, finalnie dla jedności i współpracy narodów i państw Europy – można z przekonaniem powtórzyć za Janem Pawłem II – „nie ma alternatywy”, choć jedność ta może przyjąć nieprzewidywalny dzisiaj kształt.

¹⁹ Tendencja taka wyraźnie się zarysowuje. Por. tytuł artykułu znanego publicysty francuskiego: B. Guetta, *La Federation, vite!* L'Express, 27.01.2000, s. 54.

²⁰ Por. K. Bachmann, *Dokąd zmierza Unia Europejska*, Rzeczpospolita, 214 (5379), 13.09. 1999, s. A11. Autor stawia hipotezę, że kryzys bałkański, który uświadomił przywódcom europejskim „konieczność większej integracji w dziedzinie polityki bezpieczeństwa i spraw zagranicznych” oraz wchodzenia w układy stowarzyszeniowe z nowymi krajami „niezależnie od stanu ich gospodarki”, wymusi „nie tylko większą elastyczność, ale też daleko idące zmiany instytucjonalne” w Unii Europejskiej. Autor powołuje się na opinie mówiące o potrzebie wzmocnienia roli Parlamentu Europejskiego, o powołaniu Izby Wyższej, która uosabiałaby reprezentację państw narodowych oraz postuluje opracowanie europejskiej *Magna Charta*, która „zawierałaby podstawowe prawa i wartości łączące wszystkich Europejczyków i zasady funkcjonowania instytucji UE”. Gdyby zmiany rzeczywiście biegły w tym kierunku bliżsi byłibyśmy koncepcjom formułowanym przed pół wiekiem przez Ojców Europy i znacznie bliżej idei głoszonych przez Jana Pawła II. Powstaje jednak pytanie czy ta tendencja weźmie rzeczywiście górę na obecnym etapie reformowania i rozszerzania Unii Europejskiej.

Europe on the threshold of the new era. The thoughts of John Paul II about the united Europe

Summary

The paper discusses the European thoughts of the Pope John Paul II. The thoughts and activities of the Pope are an important part of the present discussions on the future of Europe. Apart from the individual outlooks, it is worthwhile to present the Pope's European doctrine, at least only because of one aspect, namely stressing the necessity of building the unity of the whole Europe – Western and Eastern composed of poor and rich countries with all their common and at the same time much differentiated spiritual and cultural heritage. The recent decisions of the European Union concerning the beginning of further enlargement negotiations with Central and South-Eastern European countries – to some degree confirm the spatial direction of integrative initiations already suggested by John Paul II.

John Paul also, if not primarily, talks about the necessary change of priorities and about constructing a spiritual, axiological and a new ethical-legal framework for European integration. Without that, the Pope warns, even otherwise justified initiatives could bring misfortunes and moreover are even bound for failure. He places European integration processes against the background of globalization, assessed by him in general

positively and seen by him in their most profound essence, as a manifestation of humankind's aspiration towards a new entity. This process, though sometimes dramatically complicated, is not one directional but consists, according to Pope, of two distinct vectors: aspiration towards the universality (overall common cause), counterbalanced by aspiration towards identification (individuality) of the varied social groups – national, local cultural, religious which wish to maintain identity, solidarity and fair conditions of subsistence within the framework of the own society. Deliberately undertaken integration initiatives, in accordance with the principles of solidarity and subsidiarity, should harmonize with the counter-productive aspirations from which appear today violent clashes and conflicts. The Pope considers that the new situation requires a new viewpoint on the rights of the people, nations, nation-states and international organizations. Will Europe and European Union meet the challenges? Will Europe stand once more, on the threshold of the new era, for "the lighthouse of civilization and the incentive for world progress"? John Paul II calls on the old continent to answer such an ambitious task.

Autorzy zeszytu

Jakubowski Maciej, mgr, Centrum Studiów Europejskich, IGiPZ PAN,
00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55.

Komornicki Tomasz, dr, Zakład Przestrzennego Zagospodarowania, IGiPZ PAN,
00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55.

Korcelli-Olejniczak Ewa, mgr, Centrum Studiów Europejskich, IGiPZ PAN,
00-818 Warszawa, ul. Twarda 51/55.

Wstęp

W tym podręczniku przedstawiamy najważniejsze zagadnienia z dziedziny fizyki, które są niezbędne do zrozumienia zjawisk przyrodniczych i technicznych.

Podręcznik ten jest przeznaczony dla uczniów szkół średnich i może być wykorzystany jako materiał pomocniczy do nauczania fizyki.

W podręczniku znajdują się liczne przykłady i zadania, które mają na celu utwardzenie wiedzy i umiejętności rozwiązywania problemów fizycznych.

